

**INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY**

SKRIFTER

UTGIVNA AV

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

I

FINLAND

CL

main

STUDIER

I

NORDISK FILOLOGI

UTGIVNA GENOM

HUGO PIPPING

ELFTE BANDET

INDIANA UNIVERSITY
LIBRARY

HELSINGFORS 1920

BEF

482191 .

PD 1503

, 59

v. 11

FINLANDIN AINA
VUOKAL

TIDNIN
HELSINGFORS
OS. OCH TRYCKERI-AKTIEBOLAGETS TRYCKERI
1920

INNEHÅLL.

1. *Arnold Nordling* Om sammanskrivning och särskrivning av sammansättning i fornsvenska och äldre nysvenska urkunder såsom ett medel att beteckna olika betoning.
2. „ „ Om Frödings uttryck av typen sva'gtgylne.

11-24-47

Om sammanskrivning och särskrivning av sammansättning

i fornsvenska och äldre nysvenska urkunder
såsom ett medel att beteckna olika betoning.

Av *Arnold Nordling*.

KAP. I.

En blick på litteraturen i ämnet.

Särskrivning kan i fornsvenska och äldre nysvenska urkunder förekomma i sammansatta ord. Detta är också uppmärksammat i litteraturen. Här skall lämnas en översikt av de åsikter, som tidigare framkommit och vilka tagit sig uttryck dels i direkta påståenden, dels i textändringar, som gjorts vid citat ur urkunder. Det kan ej bli fråga om att beakta varje ställe, där en författare röjer sin åsikt. Jag skall hålla mig blott till utförligare påståenden och till längre sammanhängande framställningar om accenten, alltså framför allt till arbeten av Kock, och de rådande åsikterna skola lika väl komma fram.

Kock har uttalat, att särskrivning av en sammansättning har använts vid uttal med lika tryck på vardera leden. I Sv. landsm. XIII 11 s. 14 säger han om särskrivning i fsv. i 'juxtapositioner', d. v. s. sammansättningar, som bestå av en syntaktisk förning, som t. ex. *fingra knoe*, *blops sweter*: 'det är

antagligt, att denna skrivning ursprungligen angav uttal med två fortisakcenter'. I överensstämmelse härmed särskriver Kock sammansatta typord, för vilka han ansätter ett uttal med lika tryck. I *Accentuierung* s. 175 säger han: 'Viele urspr. juxtapositionen, in denen die endvocale *a, o, u* noch erhalten sind, hatten . . . bei der lautentwicklung *a, o, u > e* in der levissimus-silbe noch zwei fortis-accente . . . z. b. nschw. *jordagods* . . aschw. *iorpa gōdz*, nschw. *fāra-hus* . . aschw. *fāra hūs*, nschw. *ljusastake* . . aschw. *liūsa staki*, — nschw. *kyrkotjuf* . . aschw. *kyrkio piūwer*'. S. a. s. 244 säger han: 'Als solche [= relativ junge] juxtapositionen noch auf der grenze zwischen zwei wörtern und einem worte standen, wurden sie mit zwei fortis-accenten ausgesprochen, bez. konnten sie so ausgesprochen werden, z. b. *fāra hūs* . . , *ál píng* „alles“'. I alla dessa exempel utom ett är förleden en tvåstavig genitiv, och då Kock särskriver dessa typord, har han stöd i bruket i de äldsta fsv. texterna; i dem är särskrivning det vanligaste i sammansättningar av detta slag, såsom ses av den nedan s. 20 ff. meddelade beläggsamlingen. Men Kock synes betrakta särskrivningen som ett uttryck för uttal med dubbel fortis, vilket framgår därav, att han bibehåller detta skrivsätt i sammanhang med att han här ansätter detta uttal, medan han i andra fall i samma arbete icke följer texternas bruk av särskrivning.

Kock anser emellertid, att särskrivning kan förekomma, även då sammansättningen uttalats med fortis endast på förra leden. Han säger Sv. landsm. XIII 11 s. 14, att 'en dylik skrivning [= särskrivning] senare genom traditionen kunde bibehållas, även sedan orden erhållit en fortisakcent'. Då Kock i fråga om sådana sammansättningar det där är fråga om, t. ex. *fingra knoe*, *blops sweter*, talar om ett uttal med en fortisaccent, innebär det en betoning med fortis på

förre leden. Endast i undantagsfall antar Kock hos sammansättningar med genitiv-förled en betoning med fortis endast på senare leden (se nedan kap. IV). Kock anser alltså, att särskrivning av sammansättningar i de äldsta fsv. texterna, för så vitt den icke anger en betoning med fortis på vardera leden, återger en betoning med fortis endast på förre leden.

För sammansättningar med fortis endast på senare leden antar Kock att sammanskrivningen var det naturliga. Detta framgår av citat, där Kock ändrar särskrivning till sammanskrivning i sammanhang med att han anger ett sådant uttal. *Soman coma, soman læggia*, som förekomma i Västmannalagen, där särskrivna och så anförda av Kock Sv akcent II s. 338, anföras ånyo a. a. s. 370 men där sammanskrivna. Kock säger på det förre stället att *o* i *soman*, för *saman*, visar att endast senare leden haft fortis, och på det senare stället utsätter han fortisaccent på efterleden: 'Vestm.-lagens *somankóma, somanlæggia*'. Samma ord och dessutom, bl. a. *soman hæmta, soman wighias, soman calla*, alla förekommande i Västmannalagen, anföras Accentuierung s. 191 f. Om alla dessa ord säger Kock a. st., att *o* i *soman* utvisar, att endast senare leden haft fortis. Vml:ns handskrift, som Kock hänvisar till, har lederna särskrivna, men Kock sammanskriver dem i sammanhang med att han anger denna betoning: *somankoma, somanlæggia, somanhæmta, somanwīghias, somankalla*. Kock Sv. akcent II s. 356 f. och Accentuierung s. 220 f. anför exempel på upptaktsanvändning av förled i sammansättning i fsv. vers. På det förre stället särskriver han upptakten i många fall och kan därvid ej tänkas följa annat än texternas skrivsätt, på det senare stället sammanskriver han lederna i alla exemplen. *Aff tok* i Sv. akcent a. st. motsvaras i Accentuierung a. st

av *aftök*, *at skilia* av *atskilia*, *bort gar* av *bortgār*, *fram fört* av *framført* m. fl. fall. *Sara pol* i Magnus Erikssons stadslag och Bjärkörätten diskuteras av Kock Sv. akcent II s. 347 och Accentuierung s. 213 f. På grund av det bevarade *p* i efterleden är Kock böjd att antaga, att endast denna led haft fortis. *Sara pol* förekommer enligt Schlyters ordbok blott i de anförda texterna och är i båda särskrivet. Så återges det också av Kock i Sv. akcent a. st. (medan *saradhul*, *saradhol*, som också förekommer, är sammanskrivet, i överensstämmelse med skrivningen där det förekommer), men i Accentuierung a. st. samman skriver Kock *sara-pol*; bindestrecket är till för att särskilja lederna, att döma av samma skrivsätt i andra exempel a. st., bl. a. i *sāra-dhol*. Av de fall av normalisering vid ordcitat, som här anförts, framgår, att sammanskrivningen anses vara det naturliga i fsv. vid betoning av en sammansättning med fortis endast på senare leden.

Då särskrivning, såsom ovan har visats, ansetts tyda på uttal med dubbel fortis, torde detta sammanhänga därmed, att man allmänt antagit, att sådant uttal i fsv. kunnat förekomma blott då uttrycket bestod av två skilda ord och ännu därpå medan sammansmältningen pågick. Kock Sv. landsm. XIII 11 s. 14 säger, att i fsv. uttal med två fortisaccenter användes i 'juxtapositioner' före och under övergången från två ord till ett: 'innan orden sammansmält till en enhet, ock fakultativt under den period, då de höllo på att sammansmälta till en enhet'. Det samma säger Kock i Accentuierung s. 244: 'Als solche [= relativ junge] juxtapositionen noch auf der grenze zwischen zwei wörtern und einem worte standen, wurden sie mit zwei fortis-accenten ausgesprochen, bez. konnten sie so ausgesprochen werden'. Samma uppfattning framträder, då Noreen Aschw.

gr. § 321 anm. 1 och 3 säger, att det först fanns uttal med dubbel fortis och sedan uttal med enkel fortis, i det han talar om sammansättningar, som äro 'noch nicht unter einen hauptton gebracht, also 2-taktig . . . auszusprechen' och om 'die mit der zeit immer innigere verschmelzung (mit aufgabe der 2-taktigen aussprache . . .)'. Noreen kan här med uttal med dubbel fortis blott avse det stadium, då skilda ord förelågo, och en övergångstid närmast därefter.

Då man sammanskriver i strid mot texterna, så snart man antar uttal med enkel fortis, vare sig den förlägges till första eller senare leden, står detta i samband med att man tänker sig, att fortis läge (i motsats till antalet fortisaccenter) ingenting har att göra med fasthetsgraden hos sammansättningen. Vid uttal med fortis endast på senare leden föreligger lika avgjord sammansättning som vid uttal med fortis endast på den första. Kock Sv. akcent II s. 362 tänker sig, att olika fortisläge hos partikel plus verb representerar en urgammal växling. Han säger, att den betoning med fortis än på ena leden, än på andra leden, som han kommit till åtminstone vid enstavig partikel, 'stämmer . . . väsentligen öfver ens med den, som man har anledning antaga hafva användts på samgerm. ståndpunkt', och han förklarar den på grund därav som en 'akcentueringsfrihet', som svenskan 'bibehållit'. Hos sammansättningar, som äro substantiv och adjektiv, för Kock a. a. II s. 364 f. fortisbetoningen tillbaka ända till det ieu. urspråket. Här har dock ej ursprungligen växling förelegat utan betoning med fortis i ett ord på första leden, i ett annat ord på den andra, och där båda betoningarna i fsv. förekomma i samma ord, beror den ena på analogiskt inflytande från ord med samma betoning.

Det ovansagda kan sammanfattas i följande ord: särskrivning av lederna i en sammansättning anger

i fsv. enligt den allmänna uppfattningen huvudsakligen en betoning med fortis på båda lederna och sammanskrivning en betoning med fortis på endera leden; denna led kan, vad skrivningen vidkommer, lika väl ha varit den senare som den första; betoning med fortis på båda lederna förekom huvudsakligen vid uppfattning som skilda ord, och betoning med fortis endast på ena leden förekom vid sammansättning. Sammanskrivning och särskrivning ange alltså enligt denna uppfattning i grunden ej annat än om sammansättning eller skilda ord föreligga. Fäster man avseende vid skrivningen, så talar särskrivning absolut emot sammansättning. Kock Sv. akcent antar, att skilda ord föreligga, då orden äro särskrivna. Med avseende å fsv. säger han (a. a. II s. 161 f.): 'Den tid, då *skogseld* etc. sammanväxte, torde . . icke ligga synnerligen långt tillbaka'. Bevisningen, som härvid är av intresse, är följande: 'Om oegentlig komposition af substantiv i gen. + subst. säger Rydqvist V. 47, att i denna oftare än i den egentliga „första ordet, helst i äldsta tider, uti skrifningen är åtskildt från det följande, utan full säkerhet att vid alla tillfällen komposition ens varit åsyftad“.' Särskrivning tas här tydligen som ett vittnesbörd för att sammansättning ännu icke föreligger. Med avseende å äldre nsv. må anföras Kock a. a. II s. 84. Här säger Kock om uttalet av *betala*, *försöka* o. dyl. med accent 1, att det måste ha funnits redan 'på den tid då *e* (*i*) [i *ehuru*, *emedan* o. dyl.] sammanväxte med det följande ordet', redan före 'hopväxandet av *e* med *huru*'. 'Uttalet *betála* o. s. v. ryckes dock härigenom ej så synnerligen långt tillbaka i tiden.' Bevis: man skrev *ehvem* 1649, 'ej *e hvem*', *ehuru* o. s. v., 'men t. ex. i 1536 års psalmbok (Klemmings upplaga) läser man *ee huru* . . *ee huad*'. Detta torde få tolkas så, att man låter skrivsättet *ee huru*

1536 gälla som bevis för att *ee* och *huru* ännu voro skilda ord. Östergren Arkiv XVIII s. 22 f. säger om Söderwalls ansättande (i Medeltidsordbok) av uttryck som sammansättning: 'I allmänhet drager Söderwall icke i betänkande att uppföra ord såsom sammansättningar, även om de aldrig påträffas sammanskrivna i handskrifterna'. 'Särsjilt har det förvånat mig, att Söderwall ofta uppför som komposita sammanställningar, som blott träffats en eller par gånger i litteraturen ock då särskrivna, ock stundom även då de på grund av betydelsen synas bära karaktär av att vara tillfälliga.' Tillfälligheten är ju intet bevis mot sammansättningsuppfattning; även nu förekomma tillfälliga sammansättningar. Det är på särskrivningen som vikten ligger. Det är alltså tydligt, att Östergren snarast anser, att särskrivning talar emot sammansättning.

Då sammanskrivning och särskrivning sålunda huvudsakligen anses ange, om sammansättning eller skilda ord föreligga, är det naturligt att särskrivningen ingenting anses betyda i de fall, där sammansättning måste föreligga. Då Östergren a. st. uppställer frågan, om den rikligare förekomsten av särskrivning i fsv. text än i nusvensk har något att betyda eller ej, 'huruvida detta i viss mån har sin motsvarighet i uttalet och den dåtida uppfattningen', tänker han sig, att den kunde betyda blott, 'att ifrågasvarande ord icke uppfattades som sammansättningar'. Detta säges visserligen i ett sammanhang, där det just är av intresse att veta, om sammansättning föreligger. Men så som frågan är ställd, ser den mig ut att gömma den tanken, att om sammansättning föreligger, betyder särskrivningen ingenting.¹

¹ Den fråga, i vilken det ovan antydda svaret förutsättes, lyder: 'Huruvida detta [d. v. s. särskrivningen] i viss mån hade

Sammanskrivningen, menar man, har varit uttryck för sammansättning, men den har ej alltid så noga iakttagits. Man menar, att ingen regel har följts. Ottelin uttrycker säkerligen mångas tanke, då han säger om Codex Bureanus: 'Sammanskrifning af sammansättningslederna i komposita förekommer ofta, men det är också mycket vanligt, att de skrivas hvar för sig; någon regel torde väl knappast hafva följts i detta afseende' (Ottelin Studier öfver Cod. Bur. I s. 17). I citat av ord har man därför frångått urkunderna, så snart man antagit sammansättning, ifall man ej av princip noggrant återgivit också det, vari man ej sett någon mening. Sålunda följer Kock i Sv. akcent texternas skrivsätt, men i Accentuierung, där han normaliserar, ändrar han särskrivning till sammanskrivning; se exemplen ovan s. 3 f. I de fgutn. urkunderna förekomma 14 belägg på sammansättning, som innehåller genitiv-förled på *-a(r)*, ex.: *sunu dytrir* (pl.). 13 av dessa tillhöra Guta lag och Guta saga cod. A. och äro där särskrivna utom 1 gång *socnamenn*. Alla 14 förekomma i Guta lag cod. B och av dem 11 endast särskrivna: alla utom *vardalaust*, *sochnamen*, *bijamen*. Noreen Aschw. gr. § 321.1 normaliserar alla dessa belägg som sammanskrivet *sunadōtir* o. s. v. Schlyter Ordbok s. 19 särskriver sammansättningen *alda opal* (uppslagsord), och denna skrivning svarar mot bruket i urkunderna. Noreen a. a. § 340.2a och registret s. 509 normaliserar den som sammanskrivet *aldaopal*.

Rydqvist Sv. språkets lagar synes ha eftersträvat en annan konsekvens med avseende å uttryck, som han antar äro sammansatta men som i texterna

sin motsvarighet i uttalet ock den dåtida uppfattningen, så att ifrågavarande ord icke uppfattades som sammansättningar, är en fråga, som ...' (Östergren a. st.).

ej sällan förekomma särskrivna: han synes gärna ha bibehållit särskrivningen, då han avsåg en äldre urkund: 'ett förhållande', säger han om särskrivningen, 'som jag i meddelade språkprof ofta utmärkt, företrädesvis när urkunden är gammal' (Rydqvist a. a. V s. 115).

KAP. II.

Om den relativa frekvensen av ändelsevokalerna *a* och *æ* i genitivförled av tvåledade sammansättningar.

Det är en känd sak, att ändelsevokalernas kvalitet i fornsvenskan i en mängd fall beror av deras betoning. Bland annat vet man, att ändelsevokalen *a* i stor utsträckning tenderar att övergå till *æ* i den mån betoningens styrka avtager. Jag har därför tänkt mig, att en undersökning av den relativa frekvensen för ändelsevokalerna *a* och *æ* vid sammanskrivning och vid särskrivning kunde kasta ljus över de betoningsförhållanden, som man önskat beteckna genom att lämna en lucka mellan orden eller föga dem tätt till varandra. I den mån vokalen *æ* undanträngts vokalen *a*, i samma mån bör en reduktion av betoningen hava förelegat, där icke andra grunder för växlingen *a* ~ *æ* kunna påvisas.

För att så vitt möjligt utesluta sådana tillfälligheter, som kunde verka på resultatet, har jag vidtagit begränsningar i materialet i avsikt att göra detta så likformigt som möjligt. Jag har sålunda upptagit blott sådana sammansättningar, där förleden är ett substantiv i genitiv och efterleden ett substantiv. Härigenom har vunnits likformighet med avseende å ledernas art. Som bekant övergår en förening av skilda ord till sammansättning på högst

olika tid bl. a. alltefter den ordklass lederna företräda. Genom begränsningen av materialet till blott sådana belägg, där förleden är ett substantiv i genitiv och efterleden ett substantiv, ha förutsättningarna för att sammansättning föreligger blivit någorlunda desamma i alla delar av materialet.

Denna begränsning faller sig så mycket naturligare, som den kunnat ske utan stor uppoffring av belägg. Sammansättningar, där förleden är ett substantiv i genitiv men efterleden ett adjektiv, eller där förleden är ett adjektiv och efterleden ett substantiv, vilka dessutom kunde komma i fråga för utrönande av växlingen $a : \text{æ}$ i förled, äro jämförelsevis sällsynta i förhållande till sammansättningar, där förleden är ett substantiv i genitiv och efterleden ett substantiv. Särskilt sammansättningar, där efterleden är ett adjektiv, äro så sällsynta, att högst få sådana belägg behövt uteslutas.

Då jag uteslutit andra belägg än sådana, där förleden är ett substantiv i genitiv och efterleden ett substantiv, har jag åsyftat att förvandla kriteriet för vad som tas med från ett inre till ett yttre. Att avgöra om ett uttryck är sammansättning eller icke, kan vara svårt, men att avgöra, om det är en förening av ett substantiv i genitiv med ett substantiv, möter i regeln ej någon svårighet, och en förening av ensam genitiv med ensamt substantiv är i allmänhet sammansättning uppenbarligen redan i de äldsta fsv. texterna. Genom att ta med blott dessa fall får man alltså ett material, som huvudsakligen består av sammansättningar och där gränserna för vad som tas med och lämnas bort ligga fullkomligt klara. En förening av adjektiv och substantiv av samma form som de säkra sammansättningar av adjektiv och substantiv, som kunde falla inom mitt material, t. ex. *hindradagh*, *løskaman*, är däremot i

regeln icke sammansättning — t. ex. *sama dagh*. Genom att ta med också alla sådana fall på grund av detta yttre kriterium skulle man få ett material, som besvärades av en tung barlast av belägg, som ej utgöra en sammansättning. Om man åter avstode från detta yttre kriterium, ehuru det är lätt att upprätthålla, skulle gränserna för vad som faller inom och utom materialet bliva godtyckliga och den stränga matematiska noggrannhet, som bör uppnås, gå förlorad.

Då jag här och i det följande talar om sammansättning, måste jag emellertid framhålla, att jag använder termen i något vidare mening än vanligt, i det jag därmed avser ej blott uttryck, som bilda ett enda ord, utan också uttryck, som ej längre utgöra en utpräglad förening av skilda ord, alltså också uttryck, som endast äro på väg att övergå till sammansättning. Jag använder alltså termen sammansättning enligt en negativ definition: sammansättning är enligt min användning av ordet allt, som icke avgjort är en sammanställning av skilda ord, medan i den vanliga användningen av termerna sammansättning och skilda ord det är på termen skilda ord som den negativa definitionen faller: skilda ord är enligt den allmänna användningen av termerna allt, som icke avgjort är en sammansättning. Då jag företar min utvidgning av omfånget för begreppet sammansättning, är det emedan jag behöver en term för detta begrepp 'uttryck som ej bestå av avgjort skilda ord' och det förefaller mig naturligare att använda den term, som närmast täcker det, än att skapa en ny. Efter denna förklaring hoppas jag, att min användning av ordet skall belysa min tanke.

I den inskränkta mening, vari man i allmänhet använder termen sammansättning, anser man att

482191

sådan icke i alla fall i fsv. föreligger i en förening av genitiv och substantiv. Rydqvist Sv. spr. lagar V s. 47 säger, att man icke vid särskrivning har 'full säkerhet att vid alla tillfällen komposition ens varit åsyftad', och Kock Sv. akcent II s. 161 f. (anfört ovan s. 6) ansluter sig till samma åsikt, i det han anför detta uttalande som bevisning i frågan om när skilda ord och när sammansättning föreligger. I tydliga ord säger Kock Sv. akcent II s. 87 om genitiverna i sammansättningarna fsv. *jula aptan*, *paska aptan*, som han likväl anför som exempel på ett undantagsförhållande (se nedan kap. IV), att de 'uppfattades såsom särskilda ord'. Ordförteckningar upptaga icke alla fall av ensam genitiv + ensamt substantiv som sammansättning; se nedan s. 15.

I den mening, vari jag här använder termen sammansättning, torde sådan i allmänhet föreligga i uttryck, som bestå av ensam genitiv och ensamt substantiv. Då jag gör detta påstående, utgår jag från följande satser, som vi torde ha rätt att uppställa:

Ett sätt att förena ord, som just börjar uppkomma, skildrar för tanken två skilda begrepp. Ett sätt, som i lång tid förefunnits, låter delarna framstå som en enhet.

Slutartikeln börjar som bekant förekomma redan i de äldsta fsv. texterna. Den börjar därvid förekomma även i genitiv, som föregår sitt huvudord. Sålunda finnes i Ä. Vgl. *þa skal . præstins tiundæ lætæ aftær standæ . allæn* (Schlyter 9:8). I Biæ, H och Da finnas flere belägg. I Sdm finnas 28 belägg. Jag anför här följande, där genitiven med slutartikel förekommer parallellt med en genitiv utan slutartikel före sitt substantiv: (Schlyter) 43:13 *vndi kununx dom standa oc laghmanzsins skilu*. 44:2 *stande vndi lanzlagh oc laghmanzsins skilu*. 117:9 *vtan hundaris næmd oc domarans dom*.

Vid genitiv med slutartikel är det uppenbart att skilda ord föreligga. Men där genitiven före sitt huvudord alltjämt är utan slutartikel, kunna lederna, såsom jag ovan sagt, icke i samma mening vara skilda ord.

Att sammansättning i allmänhet verkligen föreligger i en förening av genitiv utan slutartikel och substantiv redan i de äldsta fsv. texterna, synes framgå därav, att genitiven i denna konstruktion undantagsvis bevarar en böjning, som i andra fall i de äldsta fsv. texterna icke mer förekommer, eller genomgående visar en äldre böjning, då jämsides därmed i andra fall förekommer även en yngre form. Detta inträffar vid förled av starkt maskulinum med äldre *gs* på *-ar*. T. ex. Vgl. I har 62: 1 *skoghær hug*, medan *gs* av *skoghær* eljes alltid i Vgl. I lyder *skogs(s)* — beläggen äro: *skogs* 16: 3. 22: 12. *skogss* 48: 1. *skgs* (läs *skogs*) 28: 16. Då konstruktionen genitiv utan slutartikel plus ensamt substantiv i de äldsta fsv. texterna varit i stånd att isolera en böjning, synes det framgå därav, att den icke kan ha varit en förening av skilda ord mer i dessa texter.

För att ur mitt material till växlingen *a : æ* få ett pålitligt vittnesbörd om sammansättningarnas betoning har jag ytterligare vidtagit några avgränsningar utom den vi behandlat och som består däri att jag medtagit blott sådana fall, där förleden är ett substantiv i genitiv utan bestämning och efterleden ett substantiv. Jag tar hänsyn till de olika förutsättningarna för betoningen av sammansättningar alltefter arten av lederna — att betoningen av sammansättningar eventuellt kan vara olika alltefter ledernas antal och längd.

Betoningen av lederna kan möjligen vara olika i två- och i flerledade sammansättningar. Därför

tar jag blott tvåledade sammansättningar och därav blott sådana, där efterleden icke har upptakt. En tvåledad sammansättning, där efterleden har upptakt, bör förhålla sig ungefär på samma sätt med avseende å betoningen som en treledad sammansättning, där mellersta leden är obetonad. Den utgallring, som härigenom sker, är alldeles obetydlig.

Jag medtar vidare blott de fall av tvåledad sammansättning, där genitivvokalen i förleden finnes i andra stavelsen, alltså blott belägg med tvåstavig förled. Där genitivvokalen finnes i tredje stavelsen, i det andra stavelsen är avledningsstavelse och första stavelsen rotstavelse, eller första stavelsen en upptaktsstavelse och andra stavelsen rotstavelse, ha förutsättningarna för betoningen varit andra än där den finnes i den andra stavelsen och första stavelsen är rotstavelse. Tredje stavelsen i trestaviga enkla ord och ord med upptakt har varit annorlunda betonat än andra stavelsen i tvåstaviga, och man måste för försiktighetens skull förutsätta, att den varit det också, då det tre- resp. tvåstaviga ordet var förled i sammansättning.

I det följande kommer sålunda att behandlas den relativa frekvensen av ändelsevokalerna *a* och *æ* i tvåstavig genitivförled av tvåledad sammansättning. I materialet göras dock ännu ett par uteslutningar: där upptas ej fall, där ett *i* står omedelbart före vokalen *a* : *æ*. Växlingen *ia* : *iæ* följer som känt i stor utsträckning andra regler än växlingen *a* : *æ*, och för att ej äventyra resultatet har jag därför vidtagit denna uteslutning. Det är ej många belägg som därigenom gå bort. Vidare utesluter jag alla egennamn, då de bl. a. med avseende å sammanskrivning och särskrivning äga helt andra förutsättningar än andra ord.

Undantagsvis förekommer i genitivförledens än-

delse i st. f. *a* eller *æ* någon annan vokal (i materialet *e*, *i* och — i H — även *u*). Dessa belägg äro upptagna i materialet, men det tas ingen hänsyn till dem i statistiken och den därpå beroende behandlingen. Vi veta ju icke med samma visshet, hur *e* och *i* sammanhänka med *æ* och *a*, som hur *æ* sammanhänger med *a*. I varje fall är sammanhanget icke lika enkelt. De belägg, som på detta sätt avgå, äro som synes ej många.

Materialet är taget från följande texter: Äldre Västgöotalagen, Bjärkörätten, Södermannalagen, Dotalagen och Hälsingelagens textkodex. I den senaste handskriften ingår som bekant även Upplandslagens ärvdabalk, och beläggen från den äro här sammanförda med beläggen från själva Hälsingelagen. Jag följer däri Hultman i hans monografi över Hälsingelagen.

Materialet från Ä. Vgl. härrör från Pipping Äldre Västgöotalagens ordsfatt. Det består på ovan angivna grunder ej blott av sådana belägg, som förekomma på uppslagsord med förled och efterled tillsammans upptagna som sammansättning, utan också av sådana, som Pipping uppfört med förled och efterled var för sig som simplex. Materialet från Biæ är taget från Zetterberg Bjärköarättens ljud- och böjningslära, ordsamlingen s. 53 ff., likaledes så att jag genomgått hela samlingen och tagit samtliga fall av genitiv utan slutartikel plus ensamt substantiv inom ovan (s. 13 f.) för materialsamlingen angivna gränser. Beläggen från Sdm äro samlade efter samma grunder, beläggställena meddelas nedan. För övriga texter inom mitt material, Da och H jämte U:s ärvdabalk i Hälsingelagens kodex, vilka två senare i det följande för korthetens skull tillsammans angivas som H, har jag anlitat följande

förefintliga beläggsamlingar: för Da Brate Dalagens böjningslära och materialet till växlingen av *a* och *æ* i ändelsestavelse i Brate Äldre Vestmannalagens ljudlära s. 42 f., för H motsvarande material i Hultman Hälsingelagen och Upplandslagens ärfdebalk s. 104 ff. Från dessa texter har jag blott sådana belägg, som i nämnda källor förekomma med förled och efterled tillsammans upptagna som sammansättning; angivna arbeten av Brate och Hultman ge ingen ledning för uppsökande av sådana fall av genitiv utan slutartikel plus ensamt substantiv, som möjligen kunde dölja sig under genitiv, som Brate och Hultman räknat som simplex; Brate anger i allmänhet ej beläggställen och utgör på denna grund ingen ledning i detta avseende, Hultman meddelar endast exempel på tvåstaviga långstaviga ord och däribland även tvåstaviga långstaviga genitiver.

Beläggställena hos Schlyter till materialet från Sdm meddelas i nedan upptagna ordsamling. De belägg, där förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna *a*, *o*, *u*, anför jag icke, så när som på 2 fall.

Ordsamling från Sdm av tvåledade sammansättningar med tvåstavig genitivförled, som innehåller ett *a* eller *æ* i ändelsen.

iorpæ balker 6: 8. *iorpæ køp* 68: 1.

bygþamannum 144: 19. *bygþa skæl* 181: 16. *byrþa buþi* 72: 2. *byrþæ luter* 78: 17. *byrþa man* 33: 7. *byrþaman* 69: 14. 71: 14. 71: 16. *byrðþaman* 72: 3. *byrþamanni* 71: 19. *byrðþamanni* 71: 10. *byrþamannum* 68: 20. 70: 20. 75: 5. *byrðþamannum* 69: 19. *byrþamen* 73: 16.

75: 5. 75: 14. *byrðþamen* 70: 14. 73: 15. *byrþamæn* 73:17.
73: 18. *byrðþamæn* 69: 15. *byrþæman* 70: 18. 71: 4.
byrðþæman 70:17. *byrþæmaþer* 71:5. *byrþæmæn* 67:17.
byrþæ mæn 69: 9. *byrgþa manað* 117: 14. *byrgþa tima*
94: 1.

*døperæ dagha*¹ 82: 3.

eghna lotum 77: 9. *epabupi* 135: 11. *epa maal*
39: 3. *epa taka* 181: 19. 182: 9. *epa taki* 181: 21. *epæ*
taka 173: 1.²

frændæ þocka 63: 13. *fynda lut* 171: 12. *fyndæ*
lot 121: 9. *fyndælut* 171: 15. 172: 1. *fyndæ løn* 121: 7.

giptarmaþer 56: 3. *giptarmaþer* 63: 14. *gipter-*
mander 34: 7. *gipter maþer* 50: 8. *giptar mall* 55: 16.
giptær mall 60: 15. *gipter maal* 57: 11. *giptar orð*
57: 12. *giptar orþum* 57: 14. *grindastolpa* 49: 8. *gøzlæ*
ran 99: 4.

himnæ kununger 55: 10. *hærra garþa* 173: 20.
hærra syslu 167: 12. *hestæ korn* 20: 3. 20: 6.

quinnæ friþ 46: 8. 49: 21. *quærnæ bygning* 85: 3.
111: 16. *quærnadamum* 113: 2. *quærnastaþ* 112: 10.
quærnnastaþ 112: 9. *quærnastapa* 112: 7.

leznafall 165: 14. *lenznawitne* 181: 17 not 67 (fel
för *lenznawitne*). *lycter witni* 40: 3.

næmdaman 134: 2. *næmdamæn* 178: 1.

renæ gøzl 96: 14. *røra ruf* 114: 5. *røræ ruf* 85: 5.

silafylning 122: 19. *siælægípt* 7: 9. *siælæ gípt*
30: 5. *skipaborþe* 150: 2. *skipalags* 52: 10. *skiælæ wæþ*
91: 19. *skiælæ wæð* 92: 8. *scriptæ faþur* 142: 20. *scripter-*

¹ Det är osäkert, om här föreligger genitivförled av substantiv. Enligt Söderwall Ordbok s. 213 lyder sammansättningen *døpa dagher*, och *døþra dagher* är påverkat av uttrycket *til døþra dagha*, där *døþra* är adjektiv.

² Här anföres ej *eþer witis* 69: 5 not 26. Det synes, som Schlyter antar, vara ett ursprungligt *eþ witis*. Detta har förbättrats till ett subst. i nom. plus ett verb, som om *eþ* vore ett subst. n s utan nominativändelse.

māal 8:2. *synæbanð* 178:1. *synæmaal* 85:7. *synæ maal* 117:11. *synæmalum* 177:18. *synæmannum* 88:2. 98:2. *synæmen* 88:1. 93:19. 99:12. 99:17. *synæmæn* 68:17. 107:17. 109:4. 111:10. 112:14. 113:17. 114:4. 114:8. 116:3. 117:12. 117:14. 117:16. 120:5. 178:1. *syni mæn* 97:17. *wistahuus* 11:7. *wretæ garp* 99:20. *wægħa fynder* 162:10. *wægħa fyndir* 171:3. *wænslæ bot* 164:13. *wænslæ sac* 179:18. *ærfpæ balcer* 60:17. *ærpær balcer* 6:7.

Materialet meddelas i två avdelningar. I den förra (s. 18 ff.) upptagas sådana fall, där förleden är tvåstavig och långstavig, i den senare (kap. V) sådana, där den är tvåstavig och kortstavig. Betoningen av ändelsen i ett tvåstavigt enkelt ord är nämligen olika, om detta är långstavigt och om det är kortstavigt, och det är därför skäl att antaga, att den varit olika också om ett tvåstavigt långstavigt eller ett tvåstavigt kortstavigt ord varit förled i sammansättning. Den vägande delen av materialet utgöres av beläggen med långstavig förled, och det är därför den delen som meddelas först och den delen som undersökningen huvudsakligast är byggd på.

Tabell över tvåledade sammansättningar med tvåstavig genitivförled, som innehåller ett *a* eller *æ* i ändelsen.

I Södermannalagen (Sdm).

De belägg från Sdm, där förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna *a*, *o*, *u*, anföras icke, då de allesammans ha *a* i förledens ändelse, så när som på ovan s. 16 anförda 2 belägg, och äro synner-

ligen många: innemot 200, och därigenom utgjorde en störande barlast, om de upptoges här.

I. 1. Sammanskrivna tvåledade sammansättningar med tvåstavig genitivförled, som innehåller ett *a* i ändelsen:

bygþamannum, byrþaman (3), *byrðþaman, byrþamæn* (2), *byrðþamæn, byrþamen* (3), *byrðþamen* (2), *byrþamanni, byrðþamanni, byrþamannum* (3), *byrðþamannum, epabúpi, giptarmaþer, giptarmaþer, grindastolpa, quærnamum, quærnamaþ, quærnamaþ, quærnamaþa, leznafall, lenznawitne* (bör vara: *lenznawitne*), *næmdaman, næmdamæn, wistahuus*. Summa 32 belägg.

I. 2. Sammanskrivna tvåledade sammansättningar med tvåstavig genitivförled, som innehåller ett *æ* i ändelsen:

byrþæman (2), *byrðþæman, byrþæmæn, byrþæmaþer, fyndælut* (2), *siælægípt, synæband, synæmaal, synæmalum, synæmæn* (14), *synæmen* (4), *synæmannum* (2). Summa 31 belägg. Jfr dessutom *giptermader, scriptermaal* med *e*.

II. 1. Särskrivna tvåledade sammansättningar med tvåstavig genitivförled, som innehåller ett *a* i ändelsen:

bygþa skæl, byrþa bupi, byrþa man, byrgþa manað, byrgþa tima, epa maal, epa taki, epa taka (2), *eghna lotum, fynda lut, giptar mall, giptar orð, giptar orpum, hærra garþa, hærra syslu, røra ruf*. Summa 17 belägg.

II. 2. Särskrivna tvåledade sammansättningar med tvåstavig genitivförled, som innehåller ett *æ* i ändelsen:

byrþæ luter, byrþæ mæn, døperæ dagha, epæ taka, frændæ þocka, fyndæ lot, fyndæ løn, giptær mall, gøzlæ ran, himnæ kununger, hestæ korn (2),

quinnæ friþ (2), *quærnæ bygning* (2), *renæ gøzl*, *røræ ruf*, *siælæ gipt*, *scriptæ fapur*, *synæ maal*, *wretæ garþ*, *wænslæ bot*, *wænslæ sac*, *ærþæ balker*, *ærþær balker*. Summa 26 belägg. Jfr dessutom *gipter maþer*, *gipter maal*, *lycter witni* med *e* och *syni mæn* med *i*.

II. Bjärkörätten (Biæ).

Beläggen citerade efter Zetterberg Bjärköa-rättens ljud- och böjningslära, ordsamlingen s. 53 ff. Beläggställena erhållas hos Zetterberg; dock ej alla, exempelvis icke för fyra av de fem beläggen *husæ leggho*, som Zetterberg uppför. För några belägg, som ej finnas hos Zetterberg, anför jag sida och rad hos Schlyter.

I. 1.¹ *bolabro*, *brokabelti*, *orpafari*. Summa 3 belägg.

I. 2.¹ *borghæ mestæræns*, *knutærum*, *markætali*. Summa 3 belägg.

II. 1.¹ *fanga man*, *knuta rum*, *sara mal* (2). Summa 4 belägg.

II. 2.¹ *borghæ mestærin*, *fangæ manz*, *husæ leggho* (5), *husæ legghom*, *markæ tali*, *saræ botenæ*, *saræ botum* (2), *saræ malum*, *saræ þulit* (Schlyter 121: 10), *siælæ gipt*, *solæ sætær* (6), *wapæ bot*, *wapæ bøter* (Schlyter 124: 14), *wapæ ep* (Schlyter 124: 16), *vapæ epæ*. Summa 25 belägg. Jfr dessutom *sole sætær* med *e*.

III. Hälsingelagen och Upplandslagens ärvdabalk (H).

Beläggen citerade efter Hultman Hälsingelagen och Upplandslagens ärfdabalk s. 104 ff. Belägg-

¹ Ang. siffrörnas betydelse se s. 19.

ställena återfinnas där; dock ej alla — Hultman anför endast exempel, då beläggställena äro flere. Förkortningarna, som icke äro upplösta hos Hultman, upplöser jag enligt Schlyter.

I. 1.¹ *barnafáper* (2), *hionalagh* (3), *soknamannæ*, *soknamannum*, *spannaland*, *wagnaspiæl*. Summa 9 belägg.

I. 2.¹ *agnæbaker*, *fangæmanz*, *fangæmans*, *gifptæmaal* (2), *gifptæmalum*, *giftæmalum*, *giftæmaþer* o. dyl. (3), *giftæmans*, *hionælagh*, *husæby*, *iorþæbalker*, *landæmææræ*, *næmdæmæn*, *saræmal*, *sildæpund*, *sildæwik*, *siælæmæssur*, *skyldæman*, *soknæmæn*, *soknæþing*, *tiþækiöp*. Summa 24 belägg.

II. 1.¹ *agna bak*, *aspa sund*, *barna barn* (3), *barna gooz* (*gøøz*) (4), *barnaa kristning*, *dana arf*, *fasta ep*, *hiona vigning*, *hofpa dynæ*, *laxa fiskæ*, *nøta æfter*, *skogha skifptæ*, *sokna mannæ*, *spanna land*, *waghna skipti*, *ærþpa lut*, *þorpa karlæ*. Summa 22 belägg.

II. 2.¹ *barnæ barn* (2), *barnæ gooz* (6), *bondæ laghum*, *bopæ karlæ*, *dulghæ drap*, *epæ mannum*, *epæ takæ* (2), *fangæ man*, *flærþæ kiöp*, *frændæ flok*, *frændæ skokki*, *fughlæ*. *gildri*, *garþæ fal*, *giftær maal*, *gifptæ manz*, *gifptæ manni*, *grindæ stolpæ*, *hemæ hion*, *hionæ mala*, *hionæ spaan*, *hionæ wigning*, *humblæ gaarþ*, *iorþæ balkr*, *iorþæ delur*, *iorþæ kœpum*, *iorþæ pant*, *iulæ friþ*, *quarnæ bygning*, *quinnæ arf*, *quinnæ friþ*, *quinnæ halfw*, *quinnæ halfþæ* (för *halfwæ*), *quinnæ þiufnæþ*, *kullær arf*, *laxæ garþæ*, *laxæ nœt*, *mannæ halfw*, *notæ dræt*, *præstæ garþi*, *præstæ stusw* (för *stufw*), *saræ bot*, *saræ boot*, *siælæ gifþ*, *siængæ kœp* (2), *skiftæ lotin*, *skiutæ gærþ* (*giærþ*) (3), *skoghæ marki*, *skriptæ bruth*, *soknæ præst*, *soknæ syn*, *soknæ þing*, *støræ las*, *synæ*

¹Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

mæn, tipæ bøker, tæktæ tak, wapæ boot (2), wapæ botum, wapæ eld, wapæ giældum, waghna skifptæ, wixlæ spicell, wærna ruff, ærfpæ balcker o. dyl. (4), ærfpæ luth, ættæ boot, piufwæ boot, pokkæ bøter, prælæ arf. Summa 82 belägg. Jfr dessutom gete hæptur med e och arfwi bollæ, barni gooz, skoghi mærki med i (Hultman s. 117).

IV. Dalalagen (Da; av Schlyter m. fl. kallad Västmannalagen I eller Äldre Västmannalagen).

Beläggen citerade efter Brate Dalalagens böjningslära. Ett belägg, som ej finnes där, är anført efter Brate Äldre Vestmannalagens ljudlära s. 87. Brate upptar i regeln ej beläggställena.

I. 1.¹ *akralaghum, byrpamen, garpaskyli, gasagarð, giptamæn, giptamapir, grindaskyle, grinda-stapir, hionalagh, homblagarð, humblagarð, homblagarpir (2), kasnawagir (för: kasnawargir), landamæris, løghardagh, sarabøtir, saramal, saramalum, scoghaskiuli, scriptaman, soknnamen (2), soknnamannum, soknnamanna, synamen (4), tomtamal, pingaripi, pingaripum. Summa 32 belägg.*

I. 2.¹ *ættæbot. Summa 1 belägg.*

II. 1.¹ *arwa skut, barna fapur, byrpar man, danar arf, dulgha drap, epa fylli, epa taki (2)², epa taka (2)², epar witni, fiska dræt, garpa syn, garpar synar, gipta man (2), gipta manz, gipta sængh, granzla eð³, grinda stulpa, husa skyli, iula*

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

² Brate Da. böjn. s. 4 upptar beläggen blott på följande sätt: *epa taki, epa taka*, men s. 17 fullständigare: *ns epa taki (2), as epa taka, ds epa taka*.

³ Brate Da. böjn. s. 8 f. mom. 59 antar, att förleden möjligen är genitiv av ett substantiv **granzl* n. ●

dagh, kroka fiski, lassa ængh, lynnar bœrði, pascha dagh (2), rena gødning, sanna syn, sara mall (2), skogha brænur, scripta fapur (2), skyldar kunur, skyldar mæn, soknna mæn, soknna mannum, soknna manna (2), spanna sæpi, spiælla bot, syna men (4), syna mannum, sæpa span, sænghar cœpi, sænga slæt, sætra laðu, tîpa cœp, tidha cœp, tomta ra, tomta ra (2)¹, wapa boot (2), wapa botum (2), wapa ep (2), wapa giælde, wapa giældum (2), wapa kastit, wanda mal, wapna skipti, wiksla fæ, wreta garpir, wærnar epum, ærfda kona, þinga nœti. Summa 73 belägg.

II. 2.² *bœrþær mæn, hæghnæ skoghum, næmpdæ mæn, soknæ næmpd, sængæ stuk, wikslæ fæ (2), wærnær iorð (enligt Brate Dal. böjn. s. 11 mom. 178 fel för sorð). Summa 8 belägg.*

V. Äldre Västgöotalagen (Ä. Vgl., Vgl. I).

Beläggen citerade efter Pipping Äldre Västgöotalagens ordsfatt; beläggställena återfinnas där. Här anföras uppslagsställena blott för de belägg, som hos Pipping ej finnas uppförda som sammansättningar.

I. 1.² *bondalaghum, bunkabitær, firnarucerkum, sægnarþings. Summa 4 belägg.*

I. 2.² *arvæbœt, firnærværk, giftærøl, handæværki, handæuarkum, landæmærkiz (2), lanærdroten, opsædrup, saræmaþær, sægnærþingi (2), sættærgærþ, toptærgærþar, ættærbœt (3). Summa 17 belägg. Jfr dessutom toptærgærþær med e.*

¹ 2 belägg enligt Brate Ä. Vml. Ijl. s. 60 (*tomta ra* 35:4. 35:7. *tomta ra* 18:8).

² Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

II. 1.¹ *bonda kono* (7: 22), *brøtar tak*, *dana conongær* (68: 8), *giptar bolker* (32: 11), *næmdær mans*, *sopnar mannum*, *synda mal*, *tylptar epe* (2), *typltar epe*, *tilptar epe*, *tylptar ep* (7: 2), *vapa bloð*, *uapa sar*, *væpa sar*, *ætar bot*, *ættar bot*. Summa 17 belägg.

II. 2.¹ *arfpær bolcær*, *arkær. lyklum* (25: 15), *arvæ bot*, *aruæ bot*, *barnæ lot* (25: 14), *bondæ fæ* (30: 16), *bondæ son* (32: 18), *bondæ sun* (37: 12. 61: 19), *bonpæ svn* (37: 8), *brøtær tak*, *dancæ conongær* (68: 9), *dancæ ærf*, *firnær orp* (5), *fæstæ ruf*, *grannæ lof* (65: 9), *høghæ byr*, *iordpær bolcær* (42: 1), *iorpæ wærpi* (= *iorpæ wærp*) (44: 6), *köpæ vittni* (43: 7), *læstær bot*, *lønær droten*, *lønþær læghær*, *næmdæ. mannæ*, *næmdær mannæ*, *saræ bötær*, *saræ mal*, *skoghær hug* (62: 1), *skriptæ brut*, *sopnær mæn*, *synær uittni*, *synær vittni*, *sægnær þingi* (3), *sægnær þing*, *særæ malum*, *tylptær epe* (21 — utom de belägg som Pipping anför under *tylptær epær* också 14: 11. 20: 8. 38: 7), *tylptær epe'* (19: 21), *tylptær epi* (2 — också 30: 1), *tylptær ep* (4 — också 11: 4. 29: 20), *tilptær ep*, *vapæ böt*, *uapæ hug*, *væpæ læst*, *uapæ sar*, *væpæ sar*, *uapæ sær*, *vapæ sarum*, *vapæ skenu*, *vapæ værki*, *ærfpær vittnum*, *ættær bot*, *piuuæ bollkær* (53: 1). Summa 82 belägg. Jfr dessutom *tylfte'r ep* (5: 16) med *e'* och *marker skial* med *e*.

Vid en summarisk granskning av ovan anförda belägg med långstavig förled visar det sig:

att i genitivförled av en tvåledad sammansättning ändelsevokalen æ, jämförd med a, uppvisar ett högre procenttal vid särskrivning än vid sammanskrivning.

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

Detta resultat framgår alldeles tydligt av nedanstående översiktstabeller.¹

Sdm

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	32	31	Särskrivna belägg	17	26
	51%	49%		40%	60%

H

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	9	24	Särskrivna belägg	22	82
	27%	73%		21%	79%

Da

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	32	1	Särskrivna belägg	73	8
	97%	3%		90%	10%

Biæ

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	3	3	Särskrivna belägg	4	25
	50%	50%		14%	86%

I Äldre Västgöotalagen är övervikten i procent endast obetydlig.

Ä. Vgl.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	4	17	Särskrivna belägg	17	82 ²
	19%	81%		17%	83%

Då samma företeelse upprepas inom alla dessa texter, äro vi berättigade att slå ihop siffrorna från samtliga texter, varigenom materialet kommer mer till sin rätt. Vi få en tabell av följande utseende.

Summa	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	80	76	Särskrivna belägg	133	224 ³
	51%	49%		37%	63%

¹ Procenttalen anges här och i det följande i hela tal, dock så att decimal utsättes, om den är jämnt 5. Ett mindre decimalvärde avdrages, vid ett högre höjes enhetssiffran med 1.

² Utan belägget *tylfte'r e'p*.

³ Utan belägget *tylfte'r e'p* från Ä. Vgl.

æ visar sig förekomma hos sammanskrivna i halva antalet belägg, men hos särskrivna i nära två tredjedelar av alla belägg.

Så stort som detta sammanslagna material är, med sammanlagt 156 sammanskrivna belägg och 357 särskrivna, är dess vittnesbörd ej att utan vidare avvisa.

Innan vi våga draga några bestämda slutsatser ur det ovan formulerade resultatet, gäller det dock att pröva, om icke andra faktorer än genitivändelsens betoning spelat in på ett störande sätt. Det är ju icke enbart betoningsförhållandena som reglera växlingen *a : æ*. I vissa dialekter underlättas övergången *a > æ* av grannskapet till vissa vokaler. Sålunda gynnas i Sdm *æ* av närheten till någon av vokalerna *æ*, *y* och *ø* och förekommer även efter *e* och *i* (Larsson Sdm ljl. s. 59 f.), medan *æ* i Vgl I främst gynnas av vokalerna *æ*, *u* och *ø* och därefter av *y* och *i* (Hugo Pipping Arkiv XXVII s. 290).

För att undvika misstanken, att vårt sid. 24 formulerade resultat kunde bero på tillfälliga anhopningar av vokalharmonisk övergång *a > æ* i de särskrivna sammansättningarnas förleder, skall jag meddela tabeller, i vilka blott sådana belägg sammanförts, som äro väsentligen lika ställda i avseende å vokalharmoniska inflytelser från förledens vokal.

Tabell över tvåledade sammansättningar med tvåstavig genitivförled, ordnade efter vokalen i förledens rotstavelse.

I. Södermannalagen.

Som nämnt gynnas *æ* i Södermannalagen av grannskapet till någon av vokalerna *æ*, *y*, *ø*. Utom efter dessa vokaler förekommer *æ* i Sdm huvudsak-

ligen endast efter *e, i*. Jag har därför sammanfört de ur denna urkund hämtade beläggen i nedanstående grupper.

Belägg där förleden innehåller ett *æ, y, ø* i rotstavelsen.

I. 1.¹ *quærnadamum, quærnastaþ, quærnnastaþ, quærnastapa, næmdaman, næmdamæn, bygþamannum, byrþaman (3), byrðþaman, byrþamæn (2), byrðþamæn, byrþamen (3), byrðþamen (2), byrþamanni, byrðþamanni, byrþamannum (3), byrðþamannum*. Summa 25 belägg.

I. 2.¹ *sicælægipt, byrþæman (2), byrðþæman, byrþæmæn, byrþæmaþer, fyndælut (2), synæband, synæmaal, synæmalum, synæmæn (14), synæmen (4), synæmannum (2)*. Summa 31 belägg.

II. 1.¹ *hærra garþa, hærra syslu, bygþa skæl, byrþa bupi, byrþa man, byrgþa manaþ, byrgþa tima, fynda lut, røra ruf*. Summa 9 belägg.

II. 2.¹ *frændæ þocka, hestæ korn (2), quærnæ bygning (2), sicælæ gipt, wænslæ bot, wænslæ sac, ærfþæ balker, ærþær balker, byrþæ luter, byrþæ mæn, fyndæ lot, fyndæ løn, synæ maal, døperæ dagha (förleden skriven trestavig), gøzlæ ran, røra ruf*. Summa 18 belägg. Jfr dessutom *lycter witni, syni mæn* med *e* och *i*.

Belägg där förleden innehåller ett *e, i* i rotstavelsen.

I. 1.¹ *epabupi, leznafall, lenznawitne (för: lezna-), giptarmaþer, giptarmaþer, grindastolpa, wistahuus*. Summa 7 belägg.

I. 2.¹ Intet belägg. Jfr *giptermander, scriptermaal* med *e*.

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

II. 1.¹ *epa maal, epa taki, epa taka* (2), *eghna lotum, giptar mall, giptar orð, giptar orþum*. Summa 8 belägg.

II. 2.¹ *epæ taka, renæ gøzl, wretæ garþ, giptær mall, himnæ kununger, quinnæ friþ* (2), *scriptæ fapur*. Summa 8 belägg. Jfr dessutom *gipter maþer, gipter maal* med *e*.

Belägg där förleden innehåller ett *a, o, u* i rotstavelen.

På dessa belägg anför jag blott exempel, då de äro synnerligen många och nästan allesammans ha *a*.

I. 1.¹ Ex.: *arþaskeþer, barnabarn, garþafall*. Summa 45 belägg.

I. 2.¹ Intet belägg.

II. 1.¹ Ex.: *agna bak, acra delð*. Summa 144 belägg.

II. 2.¹ *iorþæ balker, iorþæ kœp*. Summa 2 belägg.

II. Bjärkörätten.

I Biæ förekommer *æ* enligt Zetterberg Bj. Ijl. s. 27 allra oftast efter någon av vokalerna *æ, y, ø*. Mitt material av sammansättningar med genitivförled omfattar emellertid endast 1 sådant belägg, där förledens rotstavelse innehåller någon av dessa vokaler, nämligen:

siælw gipt.

Alla övriga belägg ha någon av vokalerna *a, o, u* i förledens rotstavelse. Jag sammanför alltså dessa till en grupp:

Belägg där förleden innehåller ett *a, o, u* i rotstavelen:

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

I. 1.¹ *bolabro, brokabelti, orpafari.* Summa 3 belägg.

I. 2.¹ *markæ tali, borghæ mestærcæns, knutærum.* Summa 3 belägg.

II. 1.¹ *fanga man, sara mal (2), knuta rum.* Summa 4 belägg.

II. 2.¹ *fangæ manz, markæ tali, saræ botenæ, saræ botum (2), saræ malum, saræ pulit, wapæ bot, wapæ bøter, wapæ ep, vapæ epæ, borghæ mestærin, solæ sætær (6), husæ leggho (5), husæ legghom.* Summa 24 belägg. Jfr dessutom *sole sætær* med *e*.

III. Hälsingelagen och Upplandslagens ärvdabalk.

I Hälsingelagen och Upplandslagens ärvdabalk i Hälsingelagens textcodex förekommer æ enligt Hultman Hälsingelagen s. 123 allra oftast i närheten till någon av vokalerna *æ, y, ø*. Jag sammanför därför de ur denna urkund hämtade beläggen i nedanstående grupper.

Belägg där förleden innehåller ett *æ, y, ø* i rotstavelsen:

I. 1.¹ Intet belägg.

I. 2.¹ *næmdæmæn, siælcæmæssur, skyldæman.* Summa 3 belägg.

II. 1.¹ *nøta æfter* (för: *hæptur*), *ærfpa lut.* Summa 2 belägg.

II. 2.¹ *flærþæ kiøp, frændæ flok, frændæ skokki, præstæ garþi, præstæ stusw* (för: *stufw*), *siælcæ gifþ, siængæ køp (2), støræ las, tæktæ tak, ærfþæ balker o. dyl. (4), ærfþæ luth, ættæ boot, wærnæ ruff, prælcæ arf, synæ mæn.* Summa 19 belägg.

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

Belägg där förleden innehåller ett *a*, *o*, *u*, *e*, *i* i rotstavelsen:

I. 1.¹ *barnafaþer* (2), *spannaland*, *wagnaspiæl*, *hionalagh* (3), *soknamannæ*, *soknamannum*. Summa 9 belägg.

I. 2.¹ *agnæbaker*, *fangæmanz*, *fangæmans*, *landæmææræ*, *saræmal*, *hionælagh*, *iorþæbalker*, *soknæmæn*, *soknæþing*, *husæby*, *gifptæmaal* (2), *gif(p)tæmalum* (2), *giftæmaþer* o. d. (3), *giftæmans*, *sildæpund*, *sildæwik*, *tipækiöp*. Summa 21 belägg.

II. 1.¹ *agna bak*, *aspa sund*, *barna barn* (3), *barna gooz* (*gøøz*) (4), *barnaa kristning*, *dana arf*, *fasta ep*, *laxa fiskæ*, *spanna land*, *waghna skipti*, *hiona vigning*, *hofþa dynæ*, *skogha skifptæ*, *sokna mannæ*, *þorpa karlæ*. Summa 20 belägg.

II 2.¹ *barnæ barn* (2), *barnæ gooz* (6), *fangæman*, *garþæ fal*, *quarnæ bygning*, *laxæ garþæ*, *laxæ næt*, *mannæ halfw*, *saræ bot*, *saræ boot*, *wagh næ skifptæ*, *wapæ boot* (2), *wapæ botum*, *wapæ eld*, *wapæ giældum*, *bondæ laghum*, *boþæ karlæ*, *hionæ mala*, *hionæ spaan*, *hionæ wigning*, *iorþæ balkr*, *iorþæ delur*, *iorþæ kœpum*, *iorþæ pant*, *notæ dræt*, *skoghæ marki*, *soknæ præst*, *soknæ syn*, *soknæ þing*, *þokkæ bøter*, *dulghæ drap*, *fughlæ gildri*, *humblæ gaarþ*, *iulæ friþ*, *kullær arf*, *skiutæ gærþ* (*giærþ*) (3), *þiufwæ boot*, *epæ mannum*, *epæ takæ* (2), *hemæ hion*, *giftær maal*, *gifptæ manz*, *gifptæ manni*, *grindæ stolpæ*, *quinnæ arf*, *quinnæ friþ*, *quinnæ halfw*, *quinnæ halfþæ* (för: *halfwæ*), *quinnæ þiufnæþ*, *skiftæ lotin*, *skriptæ bruth*, *tipæ bøker*, *wixlæ spiæll*. Summa 63 belägg. Jfr *gete hæptur* med *e*, *arfwi bollæ*, *barni gooz*, *skoghi mærki* med *i*.

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

IV. Dalalagen.

I Da förekommer æ enligt Brates ord (Brate Ä. Vml. Ijl. s. 42) allra oftast i grannskapet till vokalen æ. Däremot är frekvensen av æ efter alla övriga vokaler ungefär lika stor. Jag har därför sammanfört de ur denna urkund hämtade beläggen i nedanstående grupper.

Belägg där förleden innehåller ett æ i rotstavelsen:

I. 1.¹ Intet belägg.

I. 2.¹ *ættæbot*. Summa 1 belägg.

II. 1.¹ *spicella bot, sænghar cøpi, sænga slæt, sætra lapu, sæpa span, wærnar epum, ærfda kona*. Summa 7 belägg.

II. 2.¹ *hæghnæ skoghum, næmpdæ mæn, sængæ stuk, wærnær iørp* (enligt Brate fel för sorð). Summa 4 belägg.

Belägg där förleden innehåller ett a, o, u, e, i, y, ø i rotstavelsen:

I. 1.¹ *akralaghum, garþaskyli, gasagarð, kasna-wagir* (fel för: -wargir), *landamæris, sarabøtir, saramal, saramalum, hionalagh, homblagarþir* (2), *homblagarð, scoghaskiuli, soknnamen* (2), *soknnamannum, soknnamanna, tomtamal, humblagarð, giptamæn, giptamaþir, grindaskyle, grindastaþir, scriptaman, þingaripi, þingaripum, byrþamen, synamen* (4), *løghardagh*. Summa 32 belägg.

I. 2.¹ Intet belägg.

II. 1.¹ *arwa skut, barna faþur, danar arf, garþa syn, garþar synar, granzla eð, lassa ængh, paschadagh* (2), *sanna syn, sara mall* (2), *spanna sæpi,*

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

wanda mal, wapna skipti, wapa boot (2), wapa botum (2), wapa ep (2), wapa giælde, wapa giældum (2), wapa kastit, kroka fiski, skogha brænur, soknna mæn, soknna mannum, soknna manna (2), tomta ra, tompa ra (2), dulgha drap, husa skyli, iula dagh, epa fylli, epa taki (2), epa taka (2), epa witni, rena gødning, wreta garpir, fiska dræt, gipta man (2), gipta manz, gipta sængh, grinda stulpa, scripta fapur (2), tipa cöp, tidha cöp, wiksla fæ, þinga nøti, byrpar man, lynnar bórði, skyldar kunur, skyldar mæn, syna men (4), syna mannum. Summa 66 belägg.

II. 2.¹ *soknæ næmpd, wikslæ fæ (2), bórþær mæn.* Summa 4 belägg.

V. Äldre Västgöotalagen.

I Vgl I förekommer æ allra oftast i grannskapet till någon av vokalerna æ, u, ø och därefter till någon av vokalerna i, y, se Hugo Pipping Arkiv XXVII s. 290. Jag har därför sammanfört de ur denna urkund hämtade beläggen i nedanstående grupper.

Belägg där förleden innehåller ett æ, u, ø i rotstavelsen:

I. 1.¹ *sægnarþings, bunkabitær.* Summa 2 belägg.

I. 2.¹ *sægnærþingi (2), sættærgærþ, ættærbot (3).* Summa 6 belägg.

II. 1.¹ *næmdar mans, væpa sar, ættar bot, ætar bot, brøtar tak.* Summa 5 belägg.

II. 2.¹ *fæstæ ruf, lönær droten, læstær bot, næmdæ mannæ, næmdær mannæ, sægnær þing, sægnær þingi (3), særæ malum, væpæ læst, væpæ sar, ærfþær vittnum, ættær bot, þiuuæ bollkær,*

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

brætær tak, høghæ byr, køpæ vittni, lønpær læghær.
Summa 19 belägg.

Belägg där förleden innehåller ett *i, y* i rotstaveln:

I. 1.¹ *firnaruærkum.* Summa 1 belägg.

I. 2.¹ *firnærværk, giftærøl.* Summa 2 belägg.

II. 1.¹ *giptar bolker, tilptar epe, synda mal, tylptar epe (2), typltar epe, tylptar ep.* Summa 7 belägg.

II. 2.¹ *firnær orp (5), tilptær ep, skriptæ brut, syncær uittni, syncær vittni, tylptær epe (21), tylptær epe', tylptær epi (2), tylptær ep (4).* Summa 37 belägg. Jfr även *tylfte'r e'p.*

Belägg där förleden innehåller ett *a, o, e* i rotstaveln:

I. 1.¹ *bondalaghum.* Summa 1 belägg.

I. 2.¹ *arvæbøt, handæværki, handæuarkum, landæmærkiz (2), lancærdroten, saræmapær, op-sædrup, toptærgarpar.* Summa 9 belägg. Märk dessutom *toptergarpar.*

II. 1.¹ *dana conongær, vapa bloð, uapa sar, bonda kono, sopnar mannum.* Summa 5 belägg.

II. 2.¹ *arfpær bolcær, arkær lyklum, arvæ bot, aruæ bot, barnæ lot, danæ conongær, danæ ærf, grannæ lof, saræ bætær, saræ mal, vapæ bæt, vapæ hug, vapæ sar, vapæ sær, vapæ sarum, vapæ skenu, vapæ værki, bondæ fæ, bondæ son, bondæ sun (2), bonpær svn, iordpær bolcær, iorpær wærpi, skoghær hug, sopnær mæn.* Summa 26 belägg. Märk dessutom *marker skial.*

Förrän vi gå att granska de här uppställda grupperna, må vi efterse, om de avlägsna en fel-

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

källa, så att æ verkligen förekommer nämnvärt oftare, då förledens rotstavelse innehåller någon av de vokaler, som i allmänhet i samma text gynna æ, än då den innehåller någon av de vokaler, som icke gynna æ. Om detta är fallet, har verkligen ett mäktigt störande inflytande från vokalen i förledens rotstavelse förefunnits, och detta inflytande har genom vår indelning inom var och en grupp blivit avlägsnat. Vi skola för att påvisa, att detta verkligen är förhållandet inom alla texter utom Ä. Vg., meddela tabeller, där sammanskrivna och särskrivna belägg äro sammanslagna.

Sdm. Samtliga belägg.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, y, ø + a, æ</i>	34	49	<i>e, i + a, æ</i>	15	8	<i>a, o, u + a, æ</i>	189	2
	41 %	59 %		65 %	35 %		99 %	1 %

H. Samtliga belägg.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, y, ø + a, æ</i>	2	22	<i>a, o, u, e, i + a, æ</i>	29	84
	8 %	92 %		26 %	74 %

Da. Samtliga belägg.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ + a, æ</i>	7	5	<i>y, ø, e, i, a, o, u + a, æ</i>	98	4
	58 %	42 %		96 %	4 %

I alla dessa texter Sdm, H och Da förekommer ändelsevokalen æ i förleden avgjort oftare i de belägg, där förledens rotstavelse innehåller någon av de vokaler, som i allmänhet i samma text vokalharmoniskt gynna æ, än då den innehåller någon av de vokaler, som icke gynna æ.

Att ovannämnda förhållande icke är rådande i Ä. Vg., se vi av nedanstående tabell.

Ä. Vg. Samtliga belägg.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, u, ø + a, æ</i>	7	25	<i>i, y + a, æ</i>	8	39	<i>a, o, e + a, æ</i>	6	35
	22 %	78 %		17 %	83 %		15 %	85 %

Vokalen *æ* förekommer i ändelsen i genitivförled i denna text minst ofta, då förledens rotstavelse innehåller någon av de vokaler, som i denna text mest gynna *æ*, nämligen *æ*, *u* och *ø*, och den förekommer oftast, då förledens rotstavelse innehåller någon av de vokaler, som gynna *æ* allra minst, nämligen *a*, *o* och *e*. Det vokalharmoniska inflytandet från vokalen i förledens rotstavelse är alltså icke mäktigare än att de grupper, som uppställas efter denna indelningsgrund, helt och hållet förstöras av andra, mäktigare inflytanden. Den nya indelning vi företagit med materialet från Ä. Vg. synes alltså icke varit behöfvlig för avlägsnandet av en uppenbar felkälla.

En sådan uppenbar felkälla avlägsnas i de grupper vi erhålla från Sdm, H och Da. Dessa äro ägnade att upplysa om frekvensen av *æ* i särskrivna belägg, jämförda med sammanskrivna belägg, befriade som de äro från ett mäktigt störande inflytande från vokalen i förledens rotstavelse. Från Biæ finnas inom materialet utom belägget *siælae gipt* endast sådana belägg, där förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a*, *o*, *u*. Även här framgår alltså frekvensen av *æ* i särskrivna belägg, jämförda med sammanskrivna belägg, ostörd av vokalharmonisk inverkan från vokalen i förledens rotstavelse. Vi finna:

att vokalen æ förekommer i förledens ändelse förhållandevis ofta i särskrivna belägg, jämförda med sammanskrivna belägg, i alla grupper från dessa texter, Sdm, Da, H och Biæ, utom de två minsta grupperna.

Ändelsevokalen *æ* förekommer i förledens ändelse proportionsvis oftare i särskrivna belägg än i sammanskrivna i följande grupper.

Da *a, o, u, e, i, y, ø* + *a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Samman­skrivna be­lägg	32	—	Särskrivna be­lägg	66	4
	100%	0%		94%	6%

H *a, o, u, e, i* + *a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Samman­skrivna be­lägg	9	21	Särskrivna be­lägg	20	63
	30%	70%		24%	76%

Sdm *æ, y, ø* + *a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Samman­skrivna be­lägg	25	31	Särskrivna be­lägg	9	18
	45%	55%		33%	67%

Sdm *e, i* + *a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Samman­skrivna be­lägg	7	—	Särskrivna be­lägg	8	8
	100%	0%		50%	50%

Biæ *a, o, u* + *a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Samman­skrivna be­lägg	3	3	Särskrivna be­lägg	4	24
	50%	50%		14%	86%

De tre första grupperna äro jämförelsevis stora, där den rikliga förekomsten av *æ* i de särskrivna beläggen icke gärna kan bero på tillfälligheter. I de två senare grupperna måste frekvensen av *æ* i de sammanskrivna sammansättningarna anges på grund av mycket få belägg, den mindre frekvensen av *æ* i sammanskrivna belägg än i särskrivna belägg kan i dem bero på en nyck av slumpen, men det är att märka, att de tre stora grupperna överensstämma med dem och att det ej är i dem som tillfälligheterna ha det största spelrummet.

De två minsta grupperna, där procenttalet för *æ* är störst (*æ* enrådande) i de sammanskrivna beläggen, äro följande.

H æ, y, ø + a, æ.

	a	æ		a	æ
Sammanskrivna belägg	—	3	Särskrivna belägg	2	19
	0%	100%		10%	90%

Da æ + a, æ.

	a	æ		a	æ
Sammanskrivna belägg	—	1	Särskrivna belägg	7	4
	0%	100%		64%	36%

Då de sammanskrivna beläggen äro så ytterligt få — i den senare gruppen blott ett belägg — finnes det vidaste rum för tillfälligheter, och vi ha verkligen rätt att skriva undantaget på tillfälligheternas konto, då dessa grupper äro från olika texter, från vilka vardera det finnes en stor grupp, som följer regeln.

De belägg från Sdm, där förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna a, o, u, kunna icke upplysa om regeln, då de äro synnerligen många och omfatta blott två belägg, som ha æ. Likaså avgår här belägget *siælae gipt* från Biæ. Då vi icke genom den ovan s. 32 ff. företagna indelningen av materialet från Ä. Vg. kommit till grupper, som för denna text skulle motivera en sådan indelning (se s. 34), kunna vi icke taga någon hänsyn till de grupper vi därigenom erhållit.

Grupperna från de övriga texterna, i vilka ett störande inflytande avlägsnats, bestående i att vissa belägg i förledens rotstavelse innehålla en vokal, som i allmänhet i samma text och även speciellt i dessa belägg gynnar æ, och andra belägg en vokal, som icke gynnar æ, utvisa:

att i tvåstavig genitivförled av tvåledad sammansättning ändelsevokalen æ, jämförd med a, uppvisar ett högre procenttal vid särskrivning än vid sammanskrivning.

Den olika frekvensen av ändelsevokalen *æ* i sammanskrivna och i särskrivna belägg kan utan varje störning av vokalen i förledens rotstavelse utläsas av sådana grupper av belägg, inom vilka förleden är densamma.

I de flesta av dessa grupper förekommer *æ* framför allt i särskrivna belägg. Dessa grupper äro följande.

Grupper av belägg med samma förled från samma text.

Södermannalagen.

1. Förleden *byrþa*.
 - I. 1. *byr(ð)þaman* m. fl. (18). Summa 18 belägg.
 - I. 2. *byr(ð)þæman* m. fl. (5). Summa 5 belägg.
 - II. 1. *byrþa bupi, byrþa man*. Summa 2 belägg.
 - II. 2. *byrþæ luter, byrþæ mæn*. Summa 2 belägg.
2. Förleden *epa*.
 - I. 1. *epabupi*. Summa 1 belägg.
 - I. 2. Intet belägg.
 - II. 1. *epa maal, epa taka* (2), *epa taki*. Summa 4 belägg.
 - II. 2. *epæ taka*. Summa 1 belägg.
3. Förleden *giptar*.
 - I. 1. *giptarmaþer* m. fl. (2). Summa 2 belägg.
 - I. 2. Intet belägg.
 - II. 1. *giptar mall, giptar orð, giptar orþum*. Summa 3 belägg.
 - II. 2. *giptær mall*. Summa 1 belägg.
4. Förleden *quærna*.
 - I. 1. *quærnastaþa, quærn(n)astaþ* (2), *quærna-damum*. Summa 4 belägg.

- I. 2. Intet belägg.
- II. 1. Intet belägg.
- II. 2. *quærnæ bygning* (2). Summa 2 belägg.

Hälsingelagen.

- 1. Förleden *barna*.
 - I. 1. *barnafæper* (2). Summa 2 belägg.
 - I. 2. Intet belägg.
 - II. 1. *barna barn* (3), *barna gooz* (*gøøz*) (4), *barnaa kristning*. Summa 8 belägg.
 - II. 2. *barnæ barn* (2), *barnæ gooz* (6). Summa 8 belägg.

2. Förleden *hiona*.

- I. 1. *hionalagh* (3). Summa 3 belägg.
- I. 2. *hionælagh*. Summa 1 belägg.
- II. 1. *hiona vigning*. Summa 1 belägg.
- II. 2. *hionæ mala*, *hionæ spaan*, *hionæ wigning*. Summa 3 belägg.

3. Förleden *wagna*.

- I. 1. *wagnaspiæl*. Summa 1 belägg.
- I. 2. Intet belägg.
- II. 1. *waghna skipti*. Summa 1 belägg.
- II. 2. *waghna skifptæ*. Summa 1 belägg.

Dalalagen.

1. Förleden *byrpa*, *byrpar*.

- I. 1. *byrþamen*. Summa 1 belägg.
- I. 2. Intet belägg.
- II. 1. *byrpar man*. Summa 1 belägg.
- II. 2. *børþær mæn*. Summa 1 belägg.

2. Förleden *sokna*.

- I. 1. *soknnamen* (2), *soknnamannum*, *soknna-manna*. Summa 4 belägg.
- I. 2. Intet belägg.
- II. 1. *soknna mæn*, *soknna mannum*, *soknna manna* (2). Summa 4 belägg.
- II. 2. *soknæ næmpd*. Summa 1 belägg.

Äldre Västgöotalagen.

1. Förleden *firnar*.

- I. 1. *firnarucærkum*. Summa 1 belägg.
- I. 2. *firncærværk*. Summa 1 belägg.
- II. 1. Intet belägg.
- II. 2. *firncær orþ* (5). Summa 5 belägg.

2. Förleden *sægnar*.

- I. 1. *sægnarpings*. Summa 1 belägg.
- I. 2. *sægnærþingi* (2). Summa 2 belägg.
- II. 1. Intet belägg.
- II. 2. *sægnær þingi* (3), *sægnær þing*. Summa 4 belägg.

Endast i följande 4 grupper förekommer æ framför allt i sammanskrivna belägg.

Södermannalagen.

Förleden *fynda*.

- I. 1. Intet belägg.
- I. 2. *fyndælut* (2). Summa 2 belägg.
- II. 1. *fynda lut*. Summa 1 belägg.
- II. 2. *fyndæ lot*, *fyndæ løn*. Summa 2 belägg.

Bjä rkörä tten.

Förleden *knuta*.

- I. 1. Intet belägg.
- I. 2. *knutærum*. Summa 1 belägg.
- II. 1. *knuta rum*. Summa 1 belägg.
- II. 2. Intet belägg.

Hälsingelagen.

Förleden *agna*.

- I. 1. Intet belägg.
- I. 2. *agnæbaker*. Summa 1 belägg.
- II. 1. *agna bak*. Summa 1 belägg.
- II. 2. Intet belägg.

Äldre Västgö talagen.

Förleden *ættar*.

- I. 1. Intet belägg.
- I. 2. *ættærbot* (3). Summa 3 belägg.
- II. 1. *ættar bot*, *ætar bot*. Summa 2 belägg.
- II. 2. *ættær bot*. Summa 1 belägg.

Bland de förra grupperna finnas de största, bland de senare de minsta, och de senare motvägas inom varje text av någon större och flere grupper som följa regeln; i Biæ, där blott en undantagsgrupp är företrädd, är denna en av de minsta. Detta ses av nedanstående tabell.

	Da	H	Ä. Vg.	Sdm	Biæ
	Beläggen med förleden:				
Grupper som följa regeln: Grupper med mer än 3 samman- skrivna och 3 sär- skrivna belägg..	<i>sokna</i>	<i>hiona</i>	<i>sægnar</i>	<i>byrþa</i>	
Mindre grupper, med mer än 1 sam- manskrivet och 1 särskrivet belägg	<i>byrþa</i> (<i>byrþar</i>)	<i>barna</i> <i>wagna</i>	<i>firnar</i>	<i>giptar</i> <i>quærna</i> <i>epa</i>	
Grupper med 1 sammanskrivet och 1 särskrivet belägg		I n g e n g r u p p			
Grupper som avvika från regeln: Grupper med me- ra än 3 samman- skrivna och 3 sär- skrivna belägg..		I n g e n g r u p p			
Mindre grupper, med mer än 1 sammanskrivet och 1 särskrivet belägg			<i>ættar</i>	<i>fynda</i>	
Grupper med 1 sammanskrivet och 1 särskrivet belägg		<i>agna</i>			<i>knuta</i>

Då de förra grupperna allesammans uppvisa samma förhållanden, ha vi rätt att sammanslå dem. Vi få på detta sätt en rätt stor grupp, som utvisar,

att æ förekommer i ändelsen i genitivförleden i dessa 11 grupper proportionsvis oftare i de belägg, där lederna äro särskrivna, än i dem, där de äro sammanskrivna. Detta framgår av nedanstående tabell.

De 11 förra grupperna.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	38	9	Särskrivna belägg	24	29
	81 %	19 %		45 %	55 %

De senare 4 grupperna omfatta sammanlagt blott 7 sammanskrivna och 8 särskrivna belägg, vilket mot de förra gruppernas 47 sammanskrivna och 53 särskrivna gör 13 % av sammanlagda antalet sammanskrivna och särskrivna belägg.

Inom var och en grupp finnas naturligtvis stora möjligheter för tillfälligheter att spela in. Men dessa möjligheter äro icke så stora inom de större grupperna som inom de mindre, inom ett större sammanlagt antal grupper som inom ett mindre och inom grupper, som sammanlagt omfatta den största delen av beläggen och utgöra de största och flesta inom varje text, som inom grupper, som blott omfatta några få belägg och utgöra undantag inom varje text. Vi äga häri en möjlighet att utröna, vad som beror på tillfälligheter och vad som tillhörde språkbruket.

De grupper, där æ förekommer framför allt i sammanskrivna belägg, avspegla tillfälligheternas störande spel, och de grupper, där æ förekommer framför allt i särskrivna belägg, utvisa — naturligtvis med en överdrift — förhållandena inom språket. Vi finna vid denna undersökning, varvid varje störande inflytande från vokalen i förledens rotstavelse är uteslutet:

att i tvåstavig genitivförled av tvåledad sammansättning förhållandevis ofta användes vokalen æ, icke a, i de sammansättningar, där lederna äro särskrivna.

Vi torde efter dessa två undersökningar här ovan kunna fastslå, att den förhållandevis stora frekvensen av æ i särskrivna belägg, jämförda med sammanskrivna belägg, icke kan bero på tillfälligheter, som framkallats av den vokalharmoniska inverkan från vokalen i förledens rotstavelse.

Som bekant visar sig i vissa fsv. texter en skillnad i ändelsevokalens utveckling i de belägg, där ändelsen är sluten, och de belägg, där den är öppen, i det ändelsevokalen är bäst bevarad i de förra beläggen. Noreen Aschw. gr. § 140 ff. omtalar detta förhållande i fråga om övergången av $i > e$ och $u > o$. Emellertid förekommer även en sådan olika behandling av ändelsevokalen a åtminstone i Sdm. Jag hänvisar till de belägg, som Larsson Sdm. ljl. s. 66 f. anför på att a förekommer efter æ, y eller ø i rotstavelsen. a förekommer i sådan ställning i tvåstavigt långstavigt simplex i öppen stavelse i 23 belägg, men i sluten stavelse i nästan lika många: 21 belägg, ehuru belägg på tvåstavigt långstavigt simplex med sluten ändelsestavelse äro mycket färre än belägg med öppen ändelsestavelse. Härav framgår, att a i dessa fall i Sdm förekommer proportionsvis oftare i sluten än i öppen stavelse.

Vi hava alltså skäl att i förekomsten såväl av sådana belägg, där förledens ändelsestavelse är öppen, som sådana, där förledens ändelsestavelse är sluten genom en konsonant, befara en möjlighet till

störing. I de belägg, där förledens ändelsestavelse är sluten, beror valet mellan *a* och *æ* delvis på andra omständigheter än i de belägg, där förledens ändelsestavelse är öppen. I de senare beläggen finnes icke något element, som svarar mot slutkonsonanten i de förra. Vi kontrollera alltså vårt resultat, om vi undersöka förhållandena endast i de belägg, där förledens ändelsestavelse är öppen.

För detta ändamål meddelar jag här:

Tabell över tvåledade sammansättningar med tvåstavig genitivförled och förledens ändelsestavelse öppen.

I. Södermannalagen.

De belägg, där någon av vokalerna *a*, *o*, *u* ingår i förledens rotstavelse, räknas icke.

I. 1.¹ Summa 30 belägg: beläggen s. 19 med avdrag av beläggen *giptarmaper*, *giptarmaper*.

I. 2.¹ Summa 31 belägg, se s. 19.

II. 1.¹ Summa 14 belägg: beläggen s. 19 med avdrag av beläggen *giptar mall*, *giptar orð*, *giptar orþum*.

II. 2.¹ Summa 24 belägg: beläggen s. 19 f. med avdrag av beläggen *giptær mall*, *ærþær balker*.

II. Bjärkörätten.

I. 1.¹ Summa 3¹ belägg, se s. 20.

I. 2.¹ Summa 3 belägg, se s. 20.

II. 1.¹ Summa 4 belägg, se s. 20.

II. 2.¹ Summa 25 belägg, se s. 20.

¹ Angående siffrornas betydelse se s. 19.

III. Hälsingelagen och Upplandslagens ärvdabalk.

- I. 1.¹ Summa 9 belägg, se s. 21.
- I. 2.¹ Summa 24 belägg, se s. 21.
- II. 1.¹ Summa 22 belägg, se s. 21.
- II. 2.¹ Summa 80 belägg: beläggen s. 21 f. med avdrag av beläggen *giftær maal, kullær arf*.

IV. Dalalagen.

- I. 1.¹ Summa 31 belägg: beläggen s. 22 med avdrag av belägget *løghardagh*.
- I. 2.¹ Summa 1 belägg, se s. 22.
- II. 1.¹ Summa 64 belägg: beläggen s. 22 f. med avdrag av beläggen *byrþar man, danar arf, eþar witni, garþar synar, lynnar bōrði, skyldar kunur, skyldar mæn, sænghar cōpi, wærnar epum*.
- II. 2.¹ Summa 6 belägg: beläggen s. 23 med avdrag av beläggen *bōrþær mæn, wærnær iorð*.

V. Äldre Västgötalagen.

- I. 1.¹ *bondalaghum, bunkabitær*. Summa 2 belägg.
- I. 2.¹ *arvæbōt, handæværki, handæuarkum, landæmærkiz (2), opsædrup, saræmapær*. Summa 7 belägg.
- II. 1.¹ *bonda kono, dana conongær, synda mal, vaþa bloð, uaþa sar, væþa sar*. Summa 6 belägg.
- II. 2.¹ *arvæ bot, aruæ bot, barnæ lot, bondæ fæ, bondæ son, bondæ sun (2), bonþæ svn, danæ conongær, danæ ærf, fæstæ ruf, grannæ lof, høghæ byr, iorþæ wærpi (= iorþæ wærþ), kōpæ vittni, næmdæ mannæ, saræ bōtær, saræ mal, særæ*

¹ Angående siffrornas betydelse se s. 19.

malum, skriptæ brut, vapæ bæt, uapæ hug, væpæ læst, uapæ sar, væpæ sar, uapæ sær, vapæ sarum, vapæ skenu, vapæ værki, piuuæ bollkær. Summa 30 belägg.

Vi finna vid denna kontrollundersökning för samtliga texter:

att i tvåstavig genitivförled av tvåledad sammansättning förhållandevis ofta användes vokalen æ, icke a, om de båda sammansättningslederna äro särskrivna.

Detta framgår av nedanstående tabeller.

Belägg med förledens ändelsestavelse öppen.

Sdm. *e, i, æ, y, ø + a, æ.*

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	30	31	Särskrivna belägg	14	24
	49%	51%		37%	63%

H.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	9	24	Särskrivna belägg	22	80
	27%	73%		22%	78%

Da.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	31	1	Särskrivna belägg	64	6
	97%	3%		91%	9%

Ä. Vg.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	2	7	Särskrivna belägg	6	30
	22%	78%		16%	84%

Biæ.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	3	3	Särskrivna belägg	4	25
	50%	50%		14%	86%

Då alla dessa grupper uppvisa samma förhållanden, hava vi rätt att sammanslå dem till följande stora grupp.

Belägg med förledens ändelsestavelse öppen.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	75	66	Särskrivna belägg	110	165
	53%	47%		40%	60%

Som vi se, är materialet så stort, att vi måste fästa avseende vid dess utsago, och det anger, att *æ* förekommer proportionsvis betydligt mycket oftare i särskrivna belägg än i sammanskrivna belägg.

Att ett störande inflytande förefinnes i de belägg, där förledens ändelsestavelse är sluten genom *r*, kan kanske framgå därav, att de grupper av belägg med samma förled, som avvika från vår regel om frekvensen av *æ* i särskrivna belägg, jämförda med sammanskrivna belägg, omfatta en större del av de belägg, där förledens ändelsestavelse är sluten genom *r*, än av de belägg, där den är öppen. Detta ses av nedanstående tabeller.

Grupper av belägg med samma förled, där ändelsestavelsen är öppen.

De grupper, där <i>æ</i> förekommer framför allt i särskrivna belägg:			Sammanskrivna belägg	Särskrivna belägg	o/o av sammanskrivna belägg	o/o av särskrivna belägg
Sdm.	Förleden	<i>epa</i>	1	5		
"	"	<i>quærna</i>	4	2		
"	"	<i>byrpa</i>	23	4		
H.	"	<i>barna</i>	2	16		
"	"	<i>hiona</i>	4	4		
"	"	<i>wagna</i>	1	2		
Da.	"	<i>soknna</i>	4	5		
Summa			39	38	91 %	88 %

De grupper, där æ förekommer framför allt i sammanskrivna belägg:			Sammanskrivna belägg	Särskrivna belägg	0/0 av sammanskrivna belägg	0/0 av särskrivna belägg
Sdm.	Förleden	<i>fynda</i>	2	3		
Biæ.	"	<i>knuta</i>	1	1		
H.	"	<i>agna</i>	1	1		
Summa			4	5	9 0/0	12 0/0

Grupper av belägg med samma förled, där ändelsestaveln är sluten.

De grupper, där æ förekommer framför allt i särskrivna belägg:			Sammanskrivna belägg	Särskrivna belägg	0/0 av sammanskrivna belägg	0/0 av särskrivna belägg
Sdm.	Förleden	<i>giptar</i>	2	4		
Å. Vg.	"	<i>firnar</i>	2	5		
"	"	<i>sægnar</i>	3	4		
Summa			7	13	70 0/0	81 0/0

De grupper, där æ förekommer framför allt i sammanskrivna belägg:			Sammanskrivna belägg	Särskrivna belägg	0/0 av sammanskrivna belägg	0/0 av särskrivna belägg
Å. Vg.	Förleden	<i>ættar</i>	3	3	30 0/0	19 0/0

Om vi undersöka endast de grupper av belägg, där förledens ändelsestavelse är öppen, finna vi ännu mera avgörande än vid undersökningen av alla grupperna av belägg med samma förled:

att æ förekommer framför allt i de särskrivna beläggen.

Som vi ovan se, omfatta de grupper, där æ förekommer framför allt i de sammanskrivna beläggen, blott några få belägg mot de grupper, där æ förekommer framför allt i de särskrivna beläggen. Dessa senare äro också till antalet överlägsna, såsom vi se av nedanstående tabell.

Grupper av belägg med samma förled, där förledens ändelsestavelse är öppen.

Regelgrupper: 7 — grupperna ovan s. 38 ff. utom följande grupper: Sdm. Förleden *giptar*. Da. Förleden *byrþa*, *byrþar*. Ä. Vg. Förleden *firnar*. Ä. Vg. Förleden *sægnar*.

Undantagsgrupper: 3 — grupperna ovan s. 40 f. utom gruppen Ä. Vg. Förleden *ættar*.

De grupper, där æ förekommer framför allt i särskrivna belägg, omfatta de största grupperna, och inom varje text är en regelgrupp den största och undantagsgrupperna färre än regelgrupperna, om man undantar Biæ, där blott en av de minsta grupperna är företrädd. Detta framgår av nedanstående tabell.

Grupper av belägg med samma förled från samma text, där förledens ändelsestavelse är öppen.

	Da	H	Sdm	Biæ
	Beläggen med förleden			
Grupper som följaregeln:				
Grupper med mer än 3 sammanskrivna och 3 särskrivna belägg.....	sokna	hiona	byrþa	
Mindre grupper, med mer än 1 sammanskrivet och 1 särskrivet belägg		barna wagna	quærna eþa	
Grupper med 1 sammanskrivet och 1 särskrivet belägg	I n g e n g r u p p			
Grupper som avvika från regeln:				
Grupper med mer än 3 sammanskrivna och 3 särskrivna belägg.....	I n g e n g r u p p			
Mindre grupper, med mer än 1 sammanskrivet och 1 särskrivet belägg			fynda	
Grupper med 1 sammanskrivet och 1 särskrivet belägg		agna		knuta

De grupper, där æ förekommer framför allt i särskrivna belägg, utgöra alltså den mest vittnesgilla delen av materialet. Då de alla uppvisa samma förhållande, ha vi rätt att sammanslå dem till följande jämförelsevis stora grupp:

Belägg med samma förled från samma text och förledens ändelsestavelse öppen.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	33	6	Särskrivna belägg	20	18
	85 %	15 %		53 %	47 %

Denna grupp av belägg, där varje störing från den omständigheten är utesluten, att materialet omfattar även sådana belägg, där förledens ändelsestavelse är sluten, utvisar — naturligtvis med en viss överdrift:

att i tvåstavig genitivförled av tvåledad sammansättning förhållandevis ofta användes vokalen æ, icke a, om de båda sammansättningslederna äro särskrivna.

Vi torde efter detta kunna fastslå, att den förhållandevis stora frekvensen av *æ* i särskrivna belägg, jämförda med sammanskrivna belägg, icke kan bero på tillfälligheter som en följd av att förledens ändelsestavelse i vissa belägg är sluten.

Det har påvisats att växlingen mellan ändelsevokalerna *a* och *æ* till en del kan bero på vad det är för en konsonant som föregår *a* eller *æ*. Ett säkert sådant fall äro de belägg från Hälsingelagen, där *a* eller *æ* finnes i förled och föregås av konsonanten *n*.

Hultman Hälsingelagen s. 120 f. har påvisat, att i Hälsingelagen i förled i sammansättning en nasal konsonant, som föregår ändelsevokalen, gynnar vokalen *a*. *a* förekommer avgjort oftare, då nasal föregår, än då annan konsonant föregår.¹ För att det

¹ Det synes dock, som redan ovan antytt, som om det endast är den nasala konsonanten *n* som sålunda gynnar *a*. Endast 1 belägg med *m* och 5 med *ng* före förledens ändelse-

ej må kunna misstänkas, att den olika fördelningen av förledens ändelsevokal *a* och *æ* på sammanskrivna och särskrivna belägg genom någon tillfällighet kunde bero härpå, har jag upptagit i en grupp för sig de belägg från Hälsingelagen, där nasal konsonant föregår förledens ändelsevokal.

Tabell över beläggen från Hälsingelagen och Upplandslagens ärvdabalk, ordnade efter konsonanten före *a* eller *æ*.

I. De belägg där förledens ändelsevokal föregås av nasal.

a) *n*:

I. 1.¹ *barnafaper* (2), *hionalagh* (3), *soknamannæ*, *soknamannum*, *spannaland*, *wagnaspiæl*. Summa 9 belägg.

I. 2.¹ *agnæbaker*, *hionælagh*, *soknæmæn*, *soknæþing*. Summa 4 belägg.

II. 1.¹ *agna bak*, *barna barn* (3), *barna gooz* (*gøøz*) (4), *barnaa kristning*, *dana arf*, *hiona vigning*, *sokna mannæ*, *spanna land*, *waghna skipti*. Summa 14 belägg.

II. 2.¹ *barnæ barn* (2), *barnæ gooz* (6), *hionæ mala*, *hionæ spaan*, *hionæ wigning*, *quarnæ bygning*, *quinnæ arf*, *quinnæ friþ*, *quinnæ halfw*, *quinnæ halfþæ* (för: *halfwæ*), *quinnæ þiufnæþ*, *mannæ halfw*, *soknæ præst*, *soknæ syn*, *soknæ þing*, *synæ mæn*, *waghna skifptæ*, *wærna ruff*. Summa 24 belägg. Jfr dessutom *barni gooz* med *i*.

vokal förekomma, och de ha *æ* (se s. 54). Hultmans uppgift, att ändelsevokalen *a* i förled i stor utsträckning i H förekommer efter nasal konsonant, blir alltså mer koncis, om man säger, att ändelsevokalen *a* i förled i stor utsträckning i H förekommer efter nasalen *n*. I mina tabeller här nedan följer jag dock Hultmans uppgift, att *a* i allmänhet rikligt förekommer efter nasal konsonant.

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

b) *m*:

- I. 1.¹ Intet belägg.
- I. 2.¹ Intet belägg.
- II. 1.¹ Intet belägg.
- II. 2.¹ *hemæ hion*. Summa 1 belägg.

c) *ng*:

- I. 1.¹ Intet belägg.
- I. 2.¹ *fangæmanz, fangæmans*. Summa 2 belägg.
- II. 1.¹ Intet belägg.
- II. 2.¹ *fangæ man, siængæ køp (2)*. Summa 3 belägg..

II. De återstående beläggen, där förledens ändelsevokal icke föregås av nasal konsonant.

- I. 1.¹ Intet belägg.

I. 2.¹ *gifptæmaal (2), gifptæmalum, giftæmalum, giftæmaþer* o. dyl. (3), *giftæmans, husæby, iorþæ balker, landæmæræ, næmdæmæn, saræmal, sildæ pund, sildæwik, siælæmæssur, skyldæman, tipækiøp*. Summa 18 belägg.

II. 1.¹ *aspa sund, fasta ep, hofpa dynæ, laxa fiskæ, nōta æfter, skogha skifptæ, ærfpa lut, þorpa karlæ*. Summa 8 belägg.

II. 2.¹ *bondæ laghum, boþæ karlæ, dulghæ drap, epæ mannum, epæ takæ (2), flærþæ kiøp, frændæ flok, frændæ skokki, fughlæ gildri, garþæ fal, giftær maal, gifptæ manz, gifptæ manni, grindæ stolpæ, humblæ gaarþ, iorþæ balkr, iorþæ delur, iorþæ køpum, iorþæ pant, iulæ friþ, kullær arf, laxæ garþæ, laxæ næt, notæ dræt, præstæ garþi, præstæ stusw (för: stufw), saræ bot, saræ boot, siælæ gifþ, skiftæ lotin, skiutæ gærþ (giærþ) (3), skoghæ marki, skriptæ bruth, støræ las, tipæ bøker, tæktæ tak,*

¹ Angående siffrornas betydelse se s. 19.

wapæ boot (2), *wapæ botum*, *wapæ eld*, *wapæ giældum*, *wixlæ spiæll*, *ærfpæ balker* o. dyl. (4), *ærfpæ luth*, *ættæ boot*, *piufwæ boot*, *pokkæ bøter*, *prællæ arf*. Summa 54 belägg. Jfr dessutom *gete hæptur* med *e* och *arfwi bollæ*, *skoghi mærki* med *i*.

I de belägg, där förledens ändelsevokal föregås av nasal konsonant, förekommer *æ* förhållandevis ofta i särskrivna belägg, jämförda med sammanskrivna belägg. Detta framgår av nedanstående tabell.

H. Beläggen med nasal konsonant före förledens ändelsevokal.¹

	<i>α</i>	<i>æ</i>		<i>α</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	9	6	Särskrivna belägg	14	28
	60 %	40 %		33 %	67 %

I de belägg, där förledens ändelsevokal icke föregås av nasal, förekommer *α* endast efter följande konsonanter och konsonantkombinationer:

rp — *porpa karlæ*
sp — *aspa sund*
t — *nøta æfter* (= *hæptur*)
st — *fasta ep*

¹ Om tabellen uppgöres endast på grund av de belägg, där konsonanten *n* föregår förledens ändelsevokal, blir det procentuella överskottet av *æ* i särskrivna belägg ännu större. Detta ses av nedanstående tabell, som är uppställd endast på grund av de belägg, där konsonanten *n* föregår förledens ändelsevokal (materialsamlingen ovan s. 53).

H. Beläggen med konsonanten *n* före förledens ändelsevokal.

	<i>α</i>	<i>æ</i>		<i>α</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	9	4	Särskrivna belägg	14	24
	69 %	31 %		37 %	63 %

x — *laxa fiskæ*
fp — *hofpa dynæ*
rfp — *ærfpa lut*
gh — *skogha skifptæ*

Utom i dessa belägg förekomma nämnda konsonanter och konsonantkombinationer endast i följande belägg:

t — *notæ dræt, skiutæ gærp (giærp) (3)*
st — *præstæ garpi, præstæ stusw (för: stufw)*
x — *laxæ garpæ, laxæ næt*
rfp — *ærfpæ balcker o. dyl. (4), ærfpæ luth*
gh — *skoghæ marki*

Alla dessa belägg, såväl de med *a* som de med *æ*, äro särskrivna. Efter alla övriga konsonanter och konsonantkombinationer förekommer endast *æ*. Då vi här undersökt frekvensen av *æ*, i det vi sökt avlägsna den felkälla, som uppstår av att konsonanten före förledens ändelsevokal i H synes utöva inflytande på förekomsten av *æ*, i det åtminstone nasal konsonant (*n*) gynnar vokalen *a*, kunna vi alltså med avseende å de belägg, där nasal icke föregår förledens ändelsevokal, endast konstatera, att de belägg, där lederna äro sammanskrivna, och de, där de äro särskrivna, äro olika varandra med avseende å konsonanten före förledens vokal.

Inverkan från föregående konsonant på om vokalen är *a* eller *æ* är föga undersökt. Vi kunna emellertid konstatera,

att den enda grupp från H vid senaste uppdelning av dess material (gruppen med nasal före förledens ändelsevokal), som är fri från tillfälligheter med avseende å en eventuell inverkan från konsonanten före *a* eller *æ* och som omfattar såväl sammanskrivna som särskrivna belägg, utvisar:

att i tvåstavig genitivförled av tvåledad sammansättning förhållandevis ofta användes vokalen æ, icke a, om de båda sammansättningslederna äro särskrivna.

Varje störande inflytande på förledens ändelsevokal från föregående konsonant är uteslutet inom var och en av de grupper av belägg med samma förled, som vi uppställt och undersökt s. 38 ff., 50 ff. och som vittna för —

att i tvåstavig genitivförled av tvåledad sammansättning förhållandevis ofta användes vokalen æ, icke a, om de båda sammansättningslederna äro särskrivna.

Vi torde efter detta få säga, att det finnes föga sannolikhet för att den förhållandevis stora frekvensen av æ i särskrivna belägg i allmänhet kunde bero på tillfälligheter som en följd av eventuell inverkan från konsonanten före a eller æ.

Den större frekvensen av æ i särskrivna belägg än i sammanskrivna kan icke bero på en samfällad inverkan av de omständigheter, som i det föregående undersökts. För att utvisa detta uppställer jag här tabeller, där alla de omständigheter samfällt ha avlägsnats, som i det föregående utesluts var för sig. Till en början meddelas materialet från de texter, därifrån i det föregående den möjligheten till fel har avlägsnats, som ligger i att förledens ändelsestavelse i vissa belägg är sluten, och den felkälla som består i att vokalen i förledens rotstavelse är olika. Jag lämnar materialet från H till en undersökning, varj jag tillika utesluter det inflytande, som

beror på att konsonanten före förledens ändelsevokal är olika.

Ovan s. 34 f. funno vi, att beläggen från Ä. Vg., indelade efter vokalen i förledens rotstavelse, icke med avseende å förekomsten av *æ* överensstämma med förhållandena f. ö. inom Ä. Vg. med avseende å den vokalharmoniska inverkan från föregående vokal och därigenom icke avlägsna en genomskinlig felkälla. Vi taga därför lika litet som ovan någon befattnings med beläggen från Ä. Vg. Jag meddelar nedan

De belägg från Sdm, Biæ och Da där förledens ändelsestavelse är öppen, ordnade efter vokalen i förledens rotstavelse.

I. Södermannalagen.

Förledens rotstavelse innehåller någon av vokallerna *æ*, *y*, *ø*.

I. 1.¹ Summa 25 belägg, se s. 27.

I. 2.¹ Summa 31 belägg, se s. 27.

II. 1.¹ Summa 9 belägg, se s. 27.

II. 2.¹ Summa 17 belägg: beläggen s. 27 med avdrag av belägget *ærþær balker*.

Förledens rotstavelse innehåller någon av vokallerna *e*, *i*.

I. 1.¹ Summa 5 belägg: beläggen s. 27 med avdrag av beläggen *giptarmaþer*, *giptarmaþer*.

I. 2.¹ Intet belägg.

II. 1.¹ Summa 5 belägg: beläggen s. 28 med avdrag av beläggen *giptar mall*, *giptar orð*, *giptar orþum*.

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

II. 2.¹ Summa 7 belägg: beläggen s. 28 med avdrag av belägget *giptær mall*.

Förledens rotstavelse innehåller någon av vokallerna *a, o, u*.

På dessa belägg anföras blott exempel, jfr ovan s. 28.

I. 1.¹ Ex. *barnabarn, sarabot, sarabøter*. Summa 45 belägg.

I. 2.¹ Intet belägg.

II. 1.¹ Ex. *dana arf, agna bak, arwa bot*. Summa 141 belägg.

II. 2.¹ *iorpæ balker, iorpæ køp*. Summa 2 belägg.

II. Bjärkörätten.

Förledens rotstavelse innehåller någon av vokallerna *æ, y, ø*.

I. 1.¹ Intet belägg.

I. 2.¹ Intet belägg.

II. 1.¹ Intet belägg.

II. 2.¹ Summa 1 belägg, se s. 28.

Förledens rotstavelse innehåller någon av vokallerna *e, i*.

Belägg saknas.

Förledens rotstavelse innehåller någon av vokallerna *a, o, u*.

I. 1.¹ Summa 3 belägg, se s. 29.

I. 2.¹ Summa 3 belägg, se s. 29.

II. 1.¹ Summa 4 belägg, se s. 29.

II. 2.¹ Summa 24 belägg, se s. 29.

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

IV. Dalalagen.

Förledens rotstavelse innehåller vokalen æ.

I. 1.¹ Intet belägg.

I. 2.¹ Summa 1 belägg, se s. 31.

II. 1.¹ Summa 5 belägg: beläggen s. 31 med avdrag av beläggen *sænghar cøpi, wærnar epum*.

II. 2.¹ Summa 3 belägg: beläggen s. 31 med avdrag av belägget *wærnær iorþ*.

Förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, u, e, i, y, ø*.

I. 1.¹ Summa 31 belägg: beläggen s. 31 med avdrag av belägget *løghardagh*.

I. 2.¹ Intet belägg.

II. 1.¹ Summa 59 belägg: beläggen s. 31 f. med avdrag av beläggen *danar arf, garþar synar, eþar witni, byrþar man, lynnar bórði, skyldar kunur, skyldar mæn*.

II. 2.¹ Summa 3 belägg: beläggen s. 32 med avdrag av belägget *börþær mæn*.

De ovan upptagna grupperna visa alla utom en, som har det minsta antalet sammanskrivna belägg — blott 1 — att æ förekommer proportionsvis oftare i särskrivna belägg än i sammanskrivna. Detta framgår av nedanstående tabeller.

Sdm. Förledens ändelsestavelse öppen: æ, y, ø + a, æ.

	a	æ		a	æ
Sammanskrivna belägg	25	31	Särskrivna belägg	9	17
	45 %	55 %		35 %	65 %

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

Da. Förledens ändelsestavelse öppen: *y, ø, e, i, a, o, u* + *a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	31	—	Särskrivna belägg	59	3
	100%	0%		95%	5%

Biæ. Förledens ändelsestavelse öppen: *a, o, u* + *a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	3	3	Särskrivna belägg	4	24
	50%	50%		14%	86%

Sdm. Förledens ändelsestavelse öppen: *e, i* + *a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	5	—	Särskrivna belägg	5	7
	100%	0%		42%	58%

Undantagsgruppen med blott ett enda sammanskrivet belägg är följande.

Da. Förledens ändelsestavelse öppen: *æ* + *a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	—	1	Särskrivna belägg	5	3
				62,5%	37,5%

Då det sammanskrivna belägget är ett enda, får undantaget antas bero på en tillfällighet.

De belägg från Sdm, där förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna *a, o, u*, upplysa icke om regeln, då de äro synnerligen många och omfatta blott två belägg, som ha *æ*.

Vid senaste undersökning av beläggen, som utesluter såväl en eventuell inverkan från den omständigheten, att materialet omfattar även sådana belägg, där förledens ändelsestavelse är sluten, som av den omständigheten, att förledens rotstavelse i vissa belägg innehåller en vokal, som gynnar ändelsevokalen

æ, i andra belägg en, som icke gynnar den, visar det sig inom alla grupper — utom en grupp, som har blott 1 sammanskrivet belägg, den allra minsta gruppen:

att i tvåstavig genitivförled av tvåledad sammansättning förhållandevis ofta användes vokalen æ, icke a, om de båda sammansättningslederna äro särskrivna.

Ovan har materialet från H befriats från var för sig av de möjligheter till störande inflytelser, som bestå i att förledens rotstavelse innehåller olika vokal, förledens ändelsestavelse i några belägg är sluten och förledens ändelsevokal föregås av olika konsonant. Ingen av dessa omständigheter ensam för sig är skuld till att æ förekommer jämförelsevis ofta i särskrivna belägg, jämförda med sammanskrivna belägg. Men detta förhållande är icke heller en följd av dessa omständigheter samfältt. För att utvisa detta meddelas här tabeller, där de belägg, där förledens ändelsevokal föregås av nasal konsonant, ytterligare indelas efter vokalen i förledens rotstavelse och samtidigt beaktas att förledens ändelsestavelse är öppen.

Hälsingelagen och Upplandslagens ärvdabalk. Beläggen med nasal konsonant före förledens ändelsevokal och förledens ändelsestavelse öppna, ordnade efter vokalen i förledens rotstavelse.

Förledens rotstavelse innehåller någon av vokallerna æ, y, ø.

I. 1.¹ Intet belägg.

I. 2.¹ Intet belägg.

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

II. 1.¹ Intet belägg.

II. 2.¹ a) *n*: *wærnæ ruff, synæ mæn*; c) *ng*: *siængæ kœp* (2). Summa 2 belägg med *n*, 2 med *ng*.

Förledens rotstavelse innehåller någon av vokaler *a, o, u, e, i*.

I. 1.¹ a) *n*: *barnafæper* (2), *spannaland, wagna-spiæl, hionalagh* (3), *soknamannæ, soknamannum*. Summa 9 belägg med *n*.

I. 2.¹ a) *n*: *agnæbaker, hionælagh, soknæmæn, soknæping*; c) *ng*: *fangæmanz, fangæmans*. Summa 4 belägg med *n*, 2 med *ng*.

II. 1.¹ a) *n*: *agna bak, barna barn* (3), *barna gooz (gøøz)* (4), *barnaa kristning, dana arf, spanna land, waghna skipti, hiona vigning, sokna mannæ*. Summa 14 belägg med *n*.

II. 2.¹ a) *n*: *barnæ barn* (2), *barnæ gooz* (6), *quarnæ bygning, mannæ halfw, waghna skifptæ, hionæ mala, hionæ spaan, hionæ wigning, soknæ præst, soknæ syn, soknæ ping, quinnæ arf, quinnæ friþ, quinnæ halfw, quinnæ halfpæ* (för: *halfwæ*), *quinnæ piufnæþ*; b) *m*: *hemæ hion*; c) *ng*: *fangæ man*. Summa 22 belägg med *n*, 1 med *m*, 1 med *ng*.

De belägg, där förledens ändelsevokal föregås av annan konsonant än en nasal, äro så olika varandra med avs. å denna konsonant, att de redan på den grund icke ge tillfälle till jämförelse av frekvensen av *æ* i särskrivna belägg och i sammanskrivna belägg, utan utgöra dels en grupp med endast särskrivna belägg och dels en grupp, som endast har *æ* (se ovan s. 55 f.).

Av ovan upptagna grupper upplyser icke heller den första om regeln. Den enda grupp, som återstår,

¹ Ang. siffrornas betydelse se s. 19.

lämnar en säker grund för ett omdöme och utvisar, att *æ* förekommer jämförelsevis ofta i särskrivna belägg, jämförda med sammanskrivna belägg. Detta framgår av nedanstående tabell.

H. Beläggen med förledens ändelsestavelse öppen och nasal konsonant före förledens ändelsevokal. *a*, *o*, *u*, *e*, *i* + *a*, *æ*.¹

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	9	6	Särskrivna belägg	14	24
	60%	40%		37%	63%

Vid senaste behandling av beläggen från Hälsingelagen och Upplandslagens ärvdabalk, som utesluter all inverkan från de olika vokalerna i förledens rotstavelse, från de olika konsonanterna och konsonantkombinationerna före förledens ändelsevokal och från den omständigheten, att förledens ändelsestavelse i vissa belägg är sluten, visar det sig alltså inom den enda grupp, som upplyser om regeln:

att i tvåstavig genitivförled av tvåledad sammansättning förhållandevis ofta användes vokalen æ, icke a, om de båda sammansättningslederna äro särskrivna.

De grupper av belägg med samma förled, som ovan s. 50 ff. uppställts och undersökts, utesluta

¹ Om vi taga hänsyn endast till de belägg, där nasalen före förledens ändelsevokal är *n* (se s. 52 noten och s. 63), få vi ännu större övervikt för *æ* i de särskrivna beläggen. Detta ses av nedanstående tabell.

H. Beläggen med förledens ändelsestavelse öppen och konsonanten *n* före förledens ändelsevokal. *a*, *o*, *u*, *e*, *i* + *a*, *æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	9	4	Särskrivna belägg	14	22
	69%	31%		39%	61%

varje störande inflytande från förhållandena inom förleden. De tala för:

att i tvåstavig genitivförled av tvåledad sammansättning förhållandevis ofta användes vokalen æ, icke a, om de båda sammansättningslederna äro särskrivna.

Vi ha efter dessa undersökningar rätt att antaga, att även om vi från hela materialet kunnat eliminera alla störande inflytelser inom förleden, vi hade kommit till detta resultat.

Då vi beslöto oss för ovan meddelade undersökning, utgingo vi från att den relativa frekvensen av ändelsevokaler i förled av sammansättning kunde ge upplysning om sammansättningarnas betoning. Vi ha därvid funnit, att ändelsevokalen æ förekommer förhållandevis ofta i särskrivna sammansättningar, jämförda med sammanskrivna. Vi ha funnit, att detta icke kan bero på tänkbara tillfälliga inflytelser, som icke ha något att göra med betoningen. Det kan icke bero på tillfälliga anhopningar av vokalharmonisk övergång $a > æ$, vållad av vokalen i förledens rotstavelse (se ovan s. 43 f.). Det kan icke bero på den omständigheten, att förledens ändelsestavelse i vissa belägg är sluten (se ovan s. 52). Det kan icke heller bero på inverkan från konsonanten före förledens ändelsevokal, för så vitt man får döma av H, där en sådan inverkan är tydligt påvisad, men bevisligen icke påverkat våra resultat (se ovan s. 56 f.), och av grupperna av belägg med samma förled, däri alla texter, ej blott H, äro representerade (se ovan s. 64 f.); i detta sammanhang bör också påminnas om att de belägg,

där förledens ändelsevokal föregås av konsonantiskt *i*, äro uteslutna (se ovan s. 14).

Vi torde alltså i den relativa frekvensen av ändelsevokalerna *a* och *æ* i genitivförled verkligen ha funnit ett medel att bedöma ändelsens betoning. Därmed ha vi också funnit ett medel att bedöma sammansättnings betoning. Vi ha funnit, att betoningen av de särskrivna beläggen är väsentligen olika betoningen av de sammanskrivna. Ty den möjligheten är utesluten, att den rikliga frekvensen av *æ* i de särskrivna beläggen kunde bero på ett tillfälligt anhopande av belägg, där tryckstyrkan hos förledens ändelsevokal är relativt ringa på grund av förledens betoning redan som simplex (se ovan s. 13 f., 18).

KAP. III.

Betoningen av sammansättningar. Kritik. Betoningen av sammanskrivna sammansättningar.

Vi äro nu rustade att gå till en kritik av den allmänna uppfattning om betydelsen av sammanskrivning och särskrivning, som framställts i historiken.

1. Enligt denna uppfattning har sammanskrivning och särskrivning strängt ej något med uttalet att skaffa. Den stränghet, varmed sammanskrivning och särskrivning sammanhänger med olika betoning, vore ej större än att man gott kan få ändra särskrivning till sammanskrivning utan att därmed göra våld på något, som sammanhänger med skrivarens språkbruk (se ovan s. 7 f.).

2. Där sammanskrivning och särskrivning anses ha något att skaffa med uttalet, är detta samman-

hang enligt nämnda uppfattning, att särskrivning (framför allt) angåve uttal med fortis på båda lederna (orden); se ovan s. 1 f.

3. Sammanskrivning anger enligt denna uppfattning ett uttal med fortis på endera leden, och det kan för den sakens skull lika väl ha varit på senare som på förra leden — mellan sammanskrivning och ett uttal med en enda fortis har man sett ett sådant sammanhang, att man ändrat särskrivning till sammanskrivning, där man antagit även detta senare uttal (se ovan s. 3 f.).

Härtill är nu att invända, att bruket av sammanskrivning och särskrivning visar sig så pass strängt sammanhänga med en olika betoning, att en sådan har avsatt tydliga märken i ändelsevokalen i förleden.

Vi ha kommit till en olika betoning av ändelsestavelsen i särskrivna och sammanskrivna sammansättningar, som beror på en olika betoning av förled och efterled i deras förhållande till varandra. Vi kunna fastslå, att denna olika betoning har bestått i att *de sammanskrivna sammansättningararna haft fortis på vardera leden*, men de särskrivna endast på endera. En sammansättning med enkel fortis hade nämligen levissimus, språkets svagaste betoning, på alla ändelsestavelserna (se med avs. å andra stavelsen i tvåstavig förled Kock Accentuierung s. 174). Ett ord, som icke sålunda tillsammans med ett annat ord hade samma fortis, hade däremot på stavelsen närmast efter rotstavelsen stark eller svag levis (svag levis hos långstavigt ord). I de sammansättningar, där ändelsevokalen i förleden är bättre bevarad och ändelsen alltså måste ha haft denna betoning, måste båda lederna ha haft en betoning som två ord, som båda hade fortis.

Den slutsats om betoningen, som vi sålunda kommit till, går stick i stäv mot den uppfattning, som ovan anförts. Denna grundar sig icke på något bevis under beaktande av den fsv. språkformen, ja stödjer sig icke alls på något synligt bevis och måste därmed falla.

Vi ha å vår sida stöd hos Kock, då han förklarar bevaring av ändelsevokalen i andra stavelsen i sammansättningsförled — ex. *jordabalk*, *jordagods* — mot reducering i andra fall — ex. *jordebok*, *ättelägg* — med att denna ändelsevokal på den tid, då reduceringen genomfördes, varit starkare betonad än att den haft levissimus, och då han förklarar detta med att de sammansättningar, där ändelsevokalen i förleden sålunda i fsv. haft levissimus, i fsv. haft ett uttal med enkel fortis, men att de sammansättningar, där ändelsevokalen sålunda i fsv. haft levis, i fsv. haft ett uttal med dubbelfortis (Kock *Accentuierung* s. 174 f. med hänvisning). Detta är ett resonemang som fullkomligt svarar mot det jag ovan tillämpat på det förhållandet, att sammanskrivna sammansättningar med genitivförled i den äldsta fsv. ha *æ* i förledens ändelse mindre ofta än särskrivna. Kock har bara icke granskat dessa förhållanden i sammanskrivningens tecken.

Vi få alltså fastslå, att sammanskrivna sammansättningar i de äldsta fsv. texterna haft fortis på båda lederna. Naturligtvis gäller detta icke blott sammansättningar med genitivförled.

KAP. IV.

Betoningen av särskrivna sammansättningar.

Vi veta av det ovanstående om särskrivna tvåledade sammansättningar med tvåstavig genitivförled, att de i de äldsta fsv. urkundernas språk haft en betoning, varvid blott den ena stamstavelsen haft fortis. Jag skall nu visa, att denna fortis har fallit på senare stamstavelsen.

Förrän jag går därtill, vill jag dock påminna om att detta icke är vad man antagit som den vanliga betoningen i fsv. i sammansättningar med genitivförled, som haft blott en enda fortis. Enligt allmänna meningen kan ensam fortis ha fallit endast på förra stamstavelsen, som regel. Enligt såväl Kock som Noreen ha sammansättningar med genitivförled i regeln haft betoning med fortis på förra stamstavelsen, ifall de ej befunnit sig på ett stadium, då de haft betoning med fortis på båda lederna. Då Kock Sv. akcent II s. 371 resonerar om betoningarna av sammansättningar, begagnar han sig av följande antagande om betoningen av sammansättningar med genitivförled: 'Hade nu dessa . . . och dylika, sedan de sammansmält till ett ord, i det äldre liksom i det nyare språket enligt regeln fortis på första juxtapositionsleden — — —'. Bland exemplen förekomma sammansättningar med tvåstavig genitivförled som *vægħa mot, iorþar balker*. Kock tänker sig en motsatt betoning (med fortis på senare stamstavelsen, i det att genitivförleden varit upptakt) blott i enskilda fall. Han säger a. a. II s. 87 om fsv. *jula aptan, paska aptan*, att 'genitiverna (*jula, paska*) saknade fortis . . . liksom nu genitiven i *Mårtens*

åfton'.¹ Han har fogat en not till a. st. II s. 371 (där han förutsätter, att sammansättningar med genitivförled haft fortis i regeln på första leden) och nämner där *paska aptan* som undantag.²

Noreen Aschw. gr. § 57 I A 1 nämner intet fall med genitivförled bland exemplen på sammansättningar med starkaste trycket på senare leden. Han lämnar därmed ett negativt bevis på sin uppfattning. Ett mera påtagligt bringar § 321, där han antar, att fall som fg *sōcnamen*³, Vg I *fæstæruf*³ haft obetonad förledsändelse, alltså ena leden starkare betonad än den andra, men därvid icke nämner den möjligheten att det kunde ha varit den senare leden.

Denna uppfattning, som här återgivits, grundar sig emellertid knappast alls på undersökning. På de ljudlagar, som Kock behandlat för att sprida ljus över frågan om betoningen i fsv. i sammansatta ord, har han samlat blott några få belägg med tvåstavig genitivförled på genitivändelsen *a*, och av annat slags genitivförled, varav kunde dragas slutsatser också om betoningen vid tvåstavig genitivförled, har han ännu färre. Det är utan vidare klart, att en beläggsamling på några få lösryckta exempel ej kan väga tungt till förmån för åsikten, och att en på detta sätt exemplifierad åsikt icke kan stå sig

¹ Vid dessa sammansättningar tänker sig Kock, att genitiverna 'uppfattades såsom särskilda ord' och uttrycken alltså ej voro sammansättningar; därom ovan s. 12.

² På detta ställe finnes ett accenttecken också på *paska*, men av sammanhanget framgår, att förleden är tänkt som upptakt: uttrycket nämnes vid sidan av nutida uttryck med en genitivförled, som är upptakt (*Güds hús, Güds órd, Guds fólk, Mårtens åfton*).

³ Noreens för grammatiken normaliserade skrivsätt. Gl har *socna menn*, Vg I *fæstæ ruf*.

inför en, som är grundad på ett metodiskt undersökt och inom vissa gränser fullständigt material.

Den uppfattning jag kommit till har jag erhållit, i det jag upptäckt en *bakåtverkande vokalharmoni* i sammansättningar, verkad av efterledens rotvokal på förledens ändelsevokal.

Bakåtverkande vokalharmoni är en företeelse, som blivit iakttagen på nordisk botten. Noreen Aschw. gr. framlägger eller föreslår till beaktande sådan i följande fall.

Noreen antar i fall som Vgl II *fræmføra*, *lægh-mæli*, *sækløs*, *sænkænnæ*, *pængbrækkæ*, *ælmænnin-ger*, som stå för *framføra*, *laghmæle* osv., att den sällsyntare formen med samma vokal i förledens som i efterledens rotstavelse är ett vittne om bakåtverkande vokalharmoni. Han antar det dock med tvekan, som beror på ovisshet, om man i alla dessa fall får anta betoning med fortis på senare leden, som han — och säkert med rätta — a priori förutsätter som villkor för denna förklaring. (Noreen Aschw. gr. § 135 anm. 4).

Noreen ställer sig lika till fall där *ø* står för *e* framför *ø*, *æ* för *e* framför *æ* och *y* för *i* framför *y*, fall som Dipl. 1407 *hølbroghe*, vid sidan av *helbry(gh)dho*, Dipl. 1466 *bødrøvelse*¹; P. I *spætælska* (jfr mnt *spetal*), Cod. Holm. A 54 *bækænna*¹; *Bilhylbrygdha* jämte *hilibri(gh)dha*. Noreen står dock tveksam till alla dessa fall. (Noreen Aschw. gr. § 136 anm., 138 anm.)

I Geschichte § 147 b) anför Noreen dessutom följande fall av bakåtverkande vokalharmoni:

'ò wird': 'Zu *a* in unbetonter Silbe . . . sporadisch (doch nicht vor *m*) im Altschwedischen seit c. 1350 . . .

¹ Jfr med dessa fsv. fall det i nsv. förekommande uttalet *böhöva*. (Påpekats av prof. Pipping.)

Besonders oft zeigt sich *a*, wo die folgende oder vorhergehende Silbe *ǣ* enthält, z. B.... *aflánger* (aus lat. *oblongus*) 'oval', *aflánger* (aisl. *oflangr*) 'allzu lang'.¹

I alla dessa fall är förleden enstavig², och det är alltså icke en ändelsevokal som rönt påverkan av en efterföljande vokal. Regressivt påverkad ändelsevokal i förled är påvisad från västgermansk dialekt, av Schönfeld Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen s. XVIII och fullständigare av Schütte Arkiv XXXIII s. 29. Deras slutsats grundar sig på ljudförhållandena i forngermanska sammansatta namn. Vidkommande ställe hos Schütte lyder som följer:

'I Vestgermansk synes der at findes en Vokalharmonie med tilbagevirkende Retning...

1. *a* fastholdes foran *a*: *Dructa-charius*: sædvanlig dog ogsaa under Indflydelse af *a* i Rodvokalen: *Lantha-carius*, *Magna-carius*, *Ara-harius*, *Arvagastes*.

2. *a* bliver til *æ*, foran *æ*, *e*, *eu*, *i* etc.: *Chlodevechus*, *Chrodebertus*, *Manne-leubus*, *Berte-childis*, *Austre-gildis* osv.; talrige Exempler. Stundum synes *a* foran *i* at kunne blive til *i*: *Berti-sindis*.

3. *a* bliver til *o* foran *o*, *w*, *b*: *Vitro-dorus*, *Chlodo-vechus*, *Rando-(w)aldus*, *Edo-vichus*, *Genno-baudes*, *Mallo-baudes*, *Mero-baudes*, *Dago-bertus*, *Lanno-berga*.'

En likaledes tillbakaverkande vokalharmonie visar

¹ Huruvida Noreen vid denna senare del av regeln även tänker på exemplet *frillabarn* (för *frillo-*) och dess *a* i efterleden, vilket exempel han anför i den föregående delen av regeln, framgår icke.

² Utom i exemplet *frillabarn* — om Noreen möjligen också har detta i tankarna vid skildringen av bakåtverkande vokalharmonie (se föreg. not).

sig i de äldsta fsv. texterna. För att påvisa detta, oberoende av samman­skrivning och särskrivning, skall jag indela hela mitt material av sammansättningar med tvåstavig genitivförled i grupper efter vokalen i efterledens rotstavelse. Dessa grupper indelar jag i undergrupper efter vokalen i förledens rotstavelse.

Tabell över tvåledade sammansättningar med tvåstavig genitivförled, ordnade efter vokalen i förledens rotstavelse. Sammanskrivna och särskrivna belägg sammanförda.

I. Södermannalagen.

I Sdm äro vokalerna *æ*, *y* och *ø* de mest *æ*-gynnande vokalerna, och även *e* och *i* äro *æ*-gynnande (Larsson Sdm. ljl. s. 59 f.). Jag ordnar därför beläggen efter vokalen i efterledens rotstavelse i följande grupper.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna *æ*, *y*, *ø*.

Rotstavelserna innehålla vokalerna *æ*, *y*, *ø* — *æ*, *y*, *ø*.

Förledens ändelsevokal är *a*: *næmdamæn*, *bygpa skæl*, *byrpamæn* (2), *byrðpamæn*, *hærra syslu*. Summa 6 belägg.

Förledens ändelsevokal är *æ*: *byrpæmæn*, *byrpæ mæn*, *synæmæn* (14), *quærnæ bygning* (2), *fyndæ løn*. Summa 19 belägg. Jfr dessutom *syni mæn*.

Rotstavelserna innehålla vokalerna *e*, *i* — *æ*, *y*, *ø*.

Förledens ändelsevokal är *a*: Intet belägg.

Förledens ändelsevokal är *æ*: *renæ gøzl*. Summa 1 belägg.

Rotstavelserna innehålla vokalerna *a*, *o*, *u* — *æ*, *y*, *ø*.

Förledens ändelsevokal är *a*: Alla beläggen utom ett.

Förledens ändelsevokal är *æ*: *iorþæ køp*. Summa 1 belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *e*, *i*:

æ, *y*, *ø* — *e*, *i*¹:

*a*¹: *byrþamen* (3), *byrðþamen* (2), *byrgþa tima*.

Summa 6 belägg.

*æ*¹: *synæmen* (4), *siælägipt*, *siælä gipt*. Summa 6 belägg. Jfr dessutom *lycter witni*.

e, *i* — *e*, *i*¹:

*a*¹: *lenznawitne* (för: *leznawitne*). Summa 1 belägg.

*æ*¹: *quinnæ friþ* (2). Summa 2 belägg.

a, *o*, *u* — *e*, *i*¹:

*a*¹: Alla beläggen.

*æ*¹: Intet av beläggen.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a*, *o*, *u*.

æ, *y*, *ø* — *a*, *o*, *u*¹:

*a*¹: *hærra garþa*, *quærnadamum*, *quærnastap*, *quærnnastap*, *quærnastapa*, *næmdaman*, *bygþamannum*, *byrþaman* (3), *byrþa man*, *byrðþaman*, *byrþamanni*, *byrðþamanni*, *byrþamannum* (3), *byrðþamannum*, *byrgþa manap*, *byrþa bupi*, *fynda lut*, *røra ruf*. Summa 22 belägg.

*æ*¹: *wænslæ sac*, *ærþæ balker*, *ærþær balker*, *byrþæman* (2), *byrðþæman*, *byrþæmaþer*, *synæbanð*, *synæmaal*, *synæ maal*, *synæmalum*, *synæmannum* (2), *døperæ dagha* (förleden skriven trestavig), *gøzlæ ran*, *frændæ þocka*, *hestæ korn* (2), *wænslæ bot*,

¹ Ang. denna betecknings betydelse se ovan s. 73.

fyndæ lot, byrpæ luter, fyndælut (2), roræ ruf. Summa 24 belägg.

*e, i — a, o, u.*¹

*a*¹: *epa maal, epa taki, epa taka (2), leznafall, giptarmaper, giptarmaper, giptar mall, eghna lotum, giptar orð, giptar orpum, grindastolpa, epabupi, wistahuus.* Summa 14 belägg.

*æ*¹: *epæ taka, wretæ garp, giptær mall, scriptæ fapur, himnæ kununger.* Summa 5 belägg. Jfr dessutom *gipter maper, gipter maal, giptermander, scriptermaal.*

*a, o, u — a, o, u.*¹

*a*¹: Alla beläggen utom 1.

*æ*¹: *iorpæ balker.*

II. Bjärkörätten.

Zetterberg Bj. Ijl. s. 27 anger, att *æ* gynnas endast av vokalerna *æ, y, ø*. Emellertid förefaller det, som om det finnes skäl att uppställa i en särskild grupp ej blott de belägg, där efterledens rotstavelse innehåller någon av dessa vokaler, utan också dem, där den innehåller någon av vokalerna *e, i*.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna *æ, y, ø*.

*æ, y, ø — æ, y, ø*¹:

Belägg saknas.

*e, i — æ, y, ø*¹:

Belägg saknas.

*a, o, u — æ, y, ø*¹:

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *solæ sætær (6), wapæ bøter.* Summa 7 belägg. Jfr dessutom *sole sætær.*

¹ Ang. denna betecknings betydelse se ovan s. 73.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *e, i*.

*æ, y, ø — e, i.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *siælä gipt*. Summa 1 belägg.

e, i — e, i.

Belägg saknas.

*a, o, u, — e, i.*¹

*a*¹: *brokabelti*. Summa 1 belägg.

*æ*¹: *wapæ ep, vapæ epæ, borchæmestæræns, borchæ mestærin, husæ leggho* (5), *husæ legghom*. Summa 10 belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, u*.

*æ, y, ø — a, o, u.*¹

Belägg saknas.

*e, i — a, o, u.*¹

Belägg saknas.

*a, o, u — a, o, u.*¹

*a*¹: *fanga man, sara mal* (2), *orpafari, bolabro, knuta rum*. Summa 6 belägg.

*æ*¹: *fangæ manz, markætali, markæ tali, saræ malum, saræ botenæ, saræ botum* (2), *wapæ bot, saræ pulit, knutærum*. Summa 10 belägg.

III. Hälsingelagen och Upplandslagens ärvdabalk.

I H äro vokalerne *æ, y* och *ø æ-gynnande* (Hultman Hälsingelagen s. 123). Jag ordnar därför beläggen efter vokalen i efterledens rotstavelse i följande grupper.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se ovan s. 73.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne æ, y, ø.

æ, y, ø — æ, y, ø.¹

a¹: *nøta æfter* (för: *hæptur*). Summa 1 belägg.

æ¹: *næmdæmæn, siælæmæssur, synæ mæn, flærþæ kiøp, siængæ køp* (2). Summa 6 belägg.

a, o, u, e, i — æ, y, ø.¹

a¹: *wagnaspiæl, hofpa dynæ*. Summa 2 belägg.

æ¹: *landæmæra, laxæ næt, wapæ giældum, notæ dræt, skoghæ marki, soknæmæn, soknæ præst, skiutæ gærþ (giærþ)* (3), *wixlæ spiæll, quarnæ bygning, oknæ syn, husæby, iorþæ køpum, þokkæ bøter, tipæ bøker, tipækiøp*. Summa 18 belägg. Jfr dessutom *gete hæptur* med *e*, *skoghi mærki* med *i*.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne a, o, u, e, i.

æ, y, ø — a, o, u, e, i.¹

a¹: *ærþpa lut*. Summa 1 belägg.

æ¹: *præstæ garpi, tæktæ tak, ærþæ balker o d.* (4), *prælæ arf, skyldaeman, støræ las, frændæ flok, frændæ skokki, ættæ boot, præstæ stusw* (för: *stufw*), *ærþæ luth, wærnæ ruff, siælæ gifþ*. Summa 16 belägg.

a, o, u, e, i — a, o, u, e, i.¹

a¹: *agna bak, barna barn* (3), *barnafaper* (2), *dana arf, spannaland, spanna land, hionalagh* (3), *soknamannæ, sokna mannæ, soknamannum, þorpa karlæ, barna gooz (gøøz)* (4), *aspa sund, fasta eþ, barnaa kristning, laxa fiskæ, waghna skipti, hiona vigning, skogha skifptæ*. Summa 27 belägg.

æ¹: *agnæbaker, barnæ barn* (2), *fangæ man, fangæmanz, fangæmans, garþæ fal, laxæ garþæ, mannæ halfw, saræmal, bondæ laghum, boþæ karlæ,*

¹ Ang. denna betecknings betydelse se ovan s. 73.

hionælagh, hionæ mala, hionæ spaan, iorþæbalker, iorþæ balkr, iorþæ pant, dulghæ drap, humblæ gaarþ, kullær arf, epæ mannum, epæ takæ (2), gifptæmaal (2), giftær maal, gif(p)tæmalum (2), giftæmaþer o. d. (3), giftæmans, gifptæ manz, gifptæ manni, quinnæ arf, quinnæ halfw, quinnæ halfþæ (för halfwæ), barnæ gooz (6), saræ bot, saræ boot, waþæ boot (2), waþæ botum, þiufwæ boot, hemæ hion, grindæ stolpæ, skiftæ lotin, quinnæ þiufnæþ, sildæpund, skriptæ bruth, waþæ eld, iorþæ delur, waghæ skifptæ, hionæ wigning, soknæþing, soknæ þing, fughlæ gildri, iulæ friþ, quinnæ friþ, sildæ-wik. Summa 66 belägg. Jfr även arfwi bollæ, barni gooz med i.

IV. Dalalagen.

I Da är endast vokalen æ särskilt æ-gynnande (Brate Ä. Vml. Ijl. s. 42). Jag ordnar därför beläggen efter vokalen i efterledens rotstavelse i följande grupper.

Efterledens rotstavelse innehåller vokalen æ.

æ — æ.¹

a¹: *sænga slæt.* Summa 1 belägg.

æ¹: *næmpdæ mæn.* Summa 1 belägg.

a, o, u, e, i, y, ø — æ.¹

a¹: *landamæris, lassa ængh, spanna sæþi, wapa giælde, wapa giældum (2), skogha brænur, soknna mæn, fiska dræt, giptamæn, gipta sængh, wikslæ fæ, skyldar mæn.* Summa 13 belägg.

æ¹: *soknæ næmpd, wikslæ fæ (2), bærþær mæn.* Summa 4 belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se ovan s. 73.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, u, e, i, y, ø*.

æ — *a, o, u, e, i, y, ø*.¹

*a*¹: *sætra laðu, sæpa span, spicella bot, ærfda kona, wærnar epum, sænghar cøpi*. Summa 6 belägg.

*æ*¹: *hæghnæ skoghum, wærnær iorþ* (Brate: fel för *sorð*), *ættæbot, sængæ stuk*. Summa 4 belägg.

a, o, u, e, i, y, ø — *a, o, u, e, i, y, ø*.¹

*a*¹: *akralaghum, barna faður, danar arf, gasagarð, kasnawagir* (fel för: *kasnawargir*), *pascha dagh* (2), *saramal, sara mall* (2), *saramalum, wanda mal, wapa kastit, hionalagh, homblagarpir* (2), *homblagarð, soknnamanna, soknna manna* (2), *soknnamannum, soknna mannum, tomtamal, tomta ra, tomta ra* (2), *dulgha drap, humblagarð, iula dagh, epa taki* (2), *epa taka* (2), *wreta garpir, giptamapir, gipta man* (2), *gipta manz, grindastapir, scripta faður* (2), *scriptaman, byrþar man, syna mannum, løghardagh, wapa boot* (2), *wapa botum* (2), *arwa skut, scoghaskiuli, grinda stulpa, skyldar kunur, granzla eð, wapa ep* (2), *soknnamen* (2), *byrþamen, synamen* (4), *syna men* (4), *wapna skipti, kroka fiski, epar witni, þingaripi, þingaripum, garþaskyli, garþa syn, garþar synar, sanna syn, husa skyli, epa fylli, grindaskyle, sārabøtir, rena gødning, tīpa cøp, tidha cøp, þinga nøti, lynnar bōrði*. Summa 85 belägg.

*æ*¹: Intet belägg.

V. Äldre Västgöotalagen.

I Ä. Vgl. äro *æ, u* och *ø* de mest *æ*-gynnande vokalerne, och även *i* och *y* äro *æ*-gynnande (Hugo Pipping Arkiv XXVII s. 290). Jag ordnar därför

¹ Ang. denna betecknings betydelse se ovan s. 73.

beläggen från Ä. Vgl. efter vokalen i efterledens rotstavelse i följande grupper.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne æ, u, ø.

æ, u, ø — æ, u, ø.¹

a¹: Intet belägg.

æ¹: *sættærgærþ, væþæ læst, lönþær læghær, fæstæ ruf*. Summa 4 belägg.

i, y — æ, u, ø.¹

a¹: *firnaruærkum*. Summa 1 belägg.

æ¹: *firnærværk, skriptæ brut, giftærøl*. Summa 3 belägg.

a, o, e — æ, u, ø.¹

a¹: Intet belägg.

æ¹: *danæ ærf, handæværki, landæmærkiz (2), uapæ sær, vapæ værki, bondæ fæ, iorþæ wærþi, sopnær mæn, uapæ hug, bondæ sun (2), bonþæ svn, opsædrup, skoghær hug, arvæbæt, saræ bötær, vapæ böt*. Summa 18 belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne i, y.

æ, u, ø — i, y.¹

a¹: *sægnarþings, bunkabitær*. Summa 2 belägg.

æ¹: *sægnær þing, sægnærþingi (2), sægnær þingi (3), ærfþær vittnum, kœpæ vittni, høghæ byr*. Summa 9 belägg.

i, y — i, y.¹

a¹: Intet belägg.

æ¹: *synær uittni, synær vittni*. Summa 2 belägg.

a, o, e — i, y.¹

a¹: Intet belägg.

æ¹: *arkær lyklum*. Summa 1 belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se ovan s. 73.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, e*.

*æ, u, ø — a, o, e.*¹

*a*¹: *næmdar mans, væpa sar, brøtar tak, ættar bot, ætar bot.* Summa 5 belägg.

*æ*¹: *næmdæ mannæ, næmdær mannæ, særæ malum, væpæ sar, brøtær tak, lønær droten, læstær bot, ættærbot (3), ættær bot, þiuuæ bollkær.* Summa 12 belägg.

*i, y — a, o, e.*¹

*a*¹: *synda mal, giptar bolker, tilptar epe, tylptar ep, tylptar epe (2), typtar epe.* Summa 7 belägg.

*æ*¹: *firnær orþ (5), tilptær ep, tylptær ep (4), tylptær epe (21), tylptær epe', tylptær epi (2).* Summa 34 belägg. Jfr dessutom *tylfte'r e'p*.

*a, o, e — a, o, e.*¹

*a*¹: *uapa sar, bondalaghum, sopnar mannum, dana conongær, vapa bloð, bonda kono.* Summa 6 belägg.

*æ*¹: *handæuarkum, sarcæmapær, sarcæ mal, uapæ sar, vapæ sarum, toptærgarþar, arfpær bolker, arvæ bot, aruæ bot, barnæ lot, danæ conongær, grannæ lof, lanærdroten, bondæ son, iordpær bolker, vapæ skenu.* Summa 16 belägg. Jfr dessutom *marker skial*.

Vid en granskning av ovan anförda grupper visar det sig:

att vokalen i efterledens rotstavelse vokalharmontiskt verkat på vokalen i förledens ändelsestavelse.

Materialet från alla texter är så stort, att detta resultat icke kan bero på tillfälligheter.

I Sdm förekommer *æ* proportionsvis allra oftast i de belägg, där såväl förledens som efterledens

¹ Ang. denna betecknings betydelse se ovan s. 73.

rotstavelse innehåller en av de vokaler, som gynna æ, därefter då förledens rotstavelse innehåller en av de mest æ-gynnande vokalerna æ, y, ø och då den innehåller någon av de æ-gynnande vokalerna e, i och i vardera fallet efterledens rotstavelse en av de vokaler, som icke gynna æ (a, o, u); minst ofta — med blott 1 % — förekommer æ, då förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna a, o, u. Detta framgår av nedanstående tabell.

Sdm.

	a	æ		a	æ
æ, y, ø — æ, y, ø	6	19	æ, y, ø — a, o, u	22	24
æ, y, ø — e, i	6	6		48%	52%
e, i — æ, y, ø	—	1			
e, i — e, i	1	2			
Summa	13	28			
	32%	68%			

	a	æ		a	æ
e, i — a, o, u	14	5	a, o, u — { æ, y, ø e, i a, o, u }	189	2
	74%	26%		99%	1%

Från Biæ ha vi endast sådana belägg, där förledens rotstavelse innehåller någon av de minst æ-gynnande vokalerna a, o, u (på ett undantag när). Men materialet är dock ej likformigt med avseende å vokalharmonisk inverkan på förledens ändelsevokal, utan æ förekommer oftast, då någon av de æ-gynnande vokalerna æ, y, ø eller också någon av vokalerna e, i finnes i efterledens rotstavelse, och minst ofta, då såväl förledens som efterledens rotstavelse innehåller någon av de i allmänhet minst æ-gynnande vokalerna a, o, u. Detta framgår av nedanstående tabell.

Biæ.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, (y, ø, e, i) — (æ, y, ø, e,) i —</i>	1		<i>a, o, u — a, o, u</i>	6	10
<i>a, o, u — æ, y, ø</i>	—	7		38%	62%
<i>a, o, u — e, i</i>	1	10			
Summa	1	18			
	5%	95%			

I H förekommer *æ* proportionsvis allra oftast, då förledens rotstavelse innehåller någon av de vokaler, som i denna text mest gynna *æ* (*æ, y* och *ø*), men proportionsvis nästan lika ofta förekommer *æ* i de belägg, där efterledens rotstavelse innehåller någon av dessa samma mest *æ*-gynnande vokaler. Minst ofta förekommer *æ* i de belägg, där såväl förledens som efterledens rotstavelse innehåller någon av de övriga vokalerna. Förhållandet framgår av nedanstående tabell.

H.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, y, ø — æ, y, ø</i>	1	6	<i>a, o, u, e, i — æ, y, ø</i>	2	18
<i>æ, y, ø — a, o, u, e, i</i>	1	16		10%	90%
Summa	2	22			
	8%	92%			

	<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>a, o, u, e, i — a, o, u, e, i</i>	27	66
	29%	71%

I Da förekommer *æ* endast då den enda vokal, som enligt Brate Ä. Vml. ljudl. s. 42 tydligt framom andra gynnar *æ* (nämligen *æ*), föregår eller följer. Då *æ* varken förekommer i förledens eller efterledens rotstavelse, förekommer aldrig *æ*. Detta framgår av nedanstående tabell.

Da.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ</i> — <i>æ</i>	1	1	<i>a, o, u, e, i, y, ø</i> — <i>a, o, u, e, i, y, ø</i>	85	—
<i>æ</i> — <i>a, o, u, e, i, y, ø</i>	6	4		100%	0%
<i>a, o, u, e, i, y, ø</i> — <i>æ</i>	13	4			
Summa	20	9			
	69%	31%			

För Ä. Vg. kunna vi icke uppgöra någon tabell med beaktande såväl av vokalen i förledens som i efterledens rotstavelse.

Det vokalharmoniska inflytande från vokalen i efterledens rotstavelse, som vi ovan påvisat, är så pass starkt, att det tydligt visar sig, även om vi endast taga hänsyn till vokalen i efterledens rotstavelse. Vi finna, om vi uppställa tabeller efter denna princip:

att i tvåstavig genitivförled av tvåledad sammansättning ändelsevokalen æ, jämförd med a, uppvisar högsta procenttal, då efterledens rotstavelse innehåller en æ-gynnande vokal.

Detta framgår av nedanstående tabeller.

Sdm.

I Sdm visar sig en vokalharmonisk inverkan från vokalen i efterledens rotstavelse på vokalen i förledens ändelse endast i de belägg, där förledens rotstavelse innehåller en vokal, som gynnar *æ* : *æ, y, ø* eller *e, i*. Jag sammanför här därför endast dessa belägg.

Vi se, att *æ* förekommer betydligt oftare, då icke blott i förledens utan också i efterledens rotstavelse finnes en *æ*-gynnande vokal än då endast i förledens rotstavelse finnes en *æ*-gynnande vokal, och att därvid vokalerna *æ, y* och *ø* gynna *æ* mer än vokalerna *e, i*, alldeles som då dessa vokaler föregå ändelsestaveln.

Sdm. Beläggen med æ, y, ø eller e, i i förledens rotstavelse.

	a	æ		a	æ
æ, y, ø — æ, y, ø	6	19	æ, y, ø — e, i	6	6
e, i — æ, y, ø	—	1	e, i — e, i	1	2
Summa	6	20	Summa	7	8
	23 ⁰ / ₁₀₀	77 ⁰ / ₁₀₀		47 ⁰ / ₁₀₀	53 ⁰ / ₁₀₀

	a	æ
æ, y, ø — a, o, u	22	24
e, i — a, o, u	14	5
Summa	36	29
	55 ⁰ / ₁₀₀	45 ⁰ / ₁₀₀

Tabellen ovan s. 82 omfattar samma belägg, varvid alla de belägg äro sammanslagna, som i efterledens rotstavelse innehålla en æ-gynnande vokal.

Biæ.

För Biæ blir tabellen även vid denna grund för dess uppställning densamma som ovan s. 83.

H.

	a	æ		a	æ
æ, y, ø — æ, y, ø	1	6	æ, y, ø — a, o, u, e, i	1	16
a, o, u, e, i — æ, y, ø	2	18	a, o, u, e, i — a, o, u, e, i	27	66
Summa	3	24	Summa	28	83
	11 ⁰ / ₁₀₀	89 ⁰ / ₁₀₀		25 ⁰ / ₁₀₀	75 ⁰ / ₁₀₀

Da.

	a	æ		a	æ
æ — æ	1	1	æ — a, o, u, e, i, y, ø	6	4
a, o, u, e, i, y, ø — æ	13	4	a, o, u, e, i, y, ø — a, o, u, e, i, y, ø	85	—
Summa	14	5	Summa	91	4
	74 ⁰ / ₁₀₀	26 ⁰ / ₁₀₀		96 ⁰ / ₁₀₀	4 ⁰ / ₁₀₀

Ä. Vg.

Även för Ä. Vg. få vi enligt denna indelning en mycket vacker tabell, enligt vilken i förledens ändelse-

stavelse förekommer *æ* proportionsvis allra oftast, då efterledens rotstavelse innehåller någon av de vokaler, som i *Ä.* Vg. allra mest gynna *æ* (*æ, u, ø*), därefter ofta, då den innehåller någon, som därefter gynnar *æ* (*i, y*), och minst ofta, då den innehåller någon av de vokaler, som gynna *æ* allra minst (*a, o, e*).

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, u, ø</i> — <i>æ, u, ø</i>	—	4	<i>æ, u, ø</i> — <i>i, y</i>	2	9
<i>i, y</i> — <i>æ, u, ø</i>	1	3	<i>i, y</i> — <i>i, y</i>	—	2
<i>a, o, e</i> — <i>æ, u, ø</i>	—	18	<i>a, o, e</i> — <i>i, y</i>	—	1
Summa	1	25	Summa	2	12
	4%	96%		14%	86%

	<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, u, ø</i> — <i>a, o, e</i>	5	12
<i>i, y</i> — <i>a, o, e</i>	7	34
<i>a, o, e</i> — <i>a, o, e</i>	6	16
Summa	18	62
	22%	78%

Följande tabell omfattar samma belägg, varvid de belägg, där efterledens rotstavelse innehåller någon av de *æ*-gynnande vokalerne *æ, u, ø* eller *i, y*, äro sammanslagna.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, u, ø</i> — <i>æ, u, ø</i>	—	4	<i>æ, u, ø</i> — <i>a, o, e</i>	5	12
<i>æ, u, ø</i> — <i>i, y</i>	2	9	<i>i, y</i> — <i>a, o, e</i>	7	34
<i>i, y</i> — <i>æ, u, ø</i>	1	3	<i>a, o, e</i> — <i>a, o, e</i>	6	16
<i>i, y</i> — <i>i, y</i>	—	2	Summa	18	62
<i>a, o, e</i> — <i>æ, u, ø</i>	—	18		22%	78%
<i>a, o, e</i> — <i>i, y</i>	—	1			
Summa	3	37			
	7,5%	92,5%			

Sedan vi nu veta, att vokalen i efterledens rotstavelse vokalharmoniskt verkat på vokalen i förledens ändelse, skola vi undersöka förhållandena i

särskrivna och sammanskrivna belägg var för sig för att erfara, var den starkaste betoningen i de särskrivna beläggen har fallit. Vi kunna nämligen utgå från följande förutsättningar om förhållandet mellan den vokalharmoniska verkan från vokalen i efterledens rotstavelse och betoningen av rotstavelsernas vokaler.

Den vokalharmoniska inverkan av en vokal, som gynnar vokalharmonisk övergång, bestämmes dels av vokalernas ordningsföljd i ordet och dels av stavelsernas betoning.

Med avseende å vokalernas ordningsföljd i ordet är att märka följande.

Då en vokal, som gynnar vokalharmonisk övergång, befinner sig i förledens rotstavelse, utövar den vid likhet med avseende å betoningen ett starkare inflytande på förledens ändelsevokal än då den befinner sig i efterledens rotstavelse. Detta torde vara ganska självklart, då den vanligaste ställning, i vilken en vokal kan vokalharmoniskt verka på en annan, är den att den föregår. I ändelsen i förleden i sammansättningar, där såväl en föregående som en följande vokal kan verka vokalharmoniskt, har inställningen av ändelsens vokal efter den föregående vokalen gynnats av vanan från varje ord, som består av rot och ändelse och innehåller samma vokaler.

Med avseende å stavelsernas betoning är att märka först och främst ändelsestavelens betoning, som i samma mån den är svag vållar en förändring av vokalen lik en vokalharmonisk förändring (vokalbalansen) och som måste beaktas även i fråga om förutsättningarna för en vokalharmonisk förändring. Vad som främst intresserar oss är emellertid, att förutsättningarna för vokalharmonisk påverkan varit olika, beroende på styrkan av den vokalharmoniskt verksamma vokalens betoning. Med avseende härå

torde vi få antaga, att ju starkare betonad en stavelse varit, desto starkare vokalharmonisk verkan har dess vokal utövat. Detta synes ganska klart, då vi be-
tänka, att vokalharmonin är en verkan av vokalen i en starkare betonad stavelse på vokalen i en svagare betonad. Av detta förhållande torde vi få sluta oss till det nämnda relativa. Att detta icke blott gäller den framåtverkande utan också den bakåtverkande vokalharmonin torde framgå av att i varje fall även vokalen i efterledens rotstavelse varit starkare betonad än vokalen i förledens ändelse.

I de sammansättningar, där vokalen i förledens ändelse vokalharmoniskt påverkats från vokalen i efterledens rotstavelse, bör den vokalharmoniska verkan från denna rotstavelse hava gynnats av betoningen, eftersom den icke gynnades av vokalernas följd.

Jag meddelar i det följande tabeller över den vokalharmoniska verkan från efterledens rotvokal, i det jag uppställer sammanskrivna och särskrivna belägg i skilda tabeller.

Tabell över tvåledade sammansättningar med tvåstavig genitivförled, ordnade efter vokalen i efterledens rotstavelse. Sammanskrivna och särskrivna belägg upptagna var för sig.

Sammanskrivna belägg.

I. Södermannalagen.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna æ, y, ø.

æ, y, ø — æ, y, ø.¹

a¹: næmdamæn, byrþamæn (2), byrðþamæn.

Summa 4 belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

æ^1 : *byrþæmæn, synæmæn* (14). Summa 15 belägg.

e, i — $\text{æ}, y, \text{ø}^1$:

Belägg saknas.

a, o, u — $\text{æ}, y, \text{ø}^1$:

a^1 : Samtliga belägg.

æ^1 : Intet av beläggen.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne e, i .

$\text{æ}, y, \text{ø}$ — e, i .¹

a^1 : *byrþamen* (3), *byrðþamen* (2). Summa 5 belägg.

æ^1 : *synæmen* (4), *siælægípt*. Summa 5 belägg.

e, i — e, i .¹

a^1 : *lenznawitne* (för: *leznawitne*). Summa 1 belägg.

æ^1 : Intet belägg.

a, o, u — e, i .¹

a^1 : Samtliga belägg.

æ^1 : Intet belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne a, o, u .

$\text{æ}, y, \text{ø}$ — a, o, u .¹

a^1 : *quærnadamum, quærnastaþ, quærnnastaþ, quærnastaþa, næmdaman, bygþamannum, byrþaman* (3), *byrðþaman, byrþamanni, byrðþamanni, byrþamannum* (3), *byrðþamannum*. Summa 16 belägg.

æ^1 : *byrþæman* (2), *byrðþæman, byrþæmaþer, synæbanð, synæmaal, synæmalum, synæmannum* (2), *fyndælut* (2). Summa 11 belägg.

e, i — a, o, u .¹

a^1 : *leznafall, giptarmaþer, giptarmaþer, grinda-stolpa, epabupi, wistahuus*. Summa 6 belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

æ¹: Intet belägg. Jfr dock *giptermänder, scrip-
termaal* med *e*.²

a, o, u — *a, o, u*.¹

*a*¹: Samtliga belägg.

æ¹: Intet belägg.

II. Bjärkörätten.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vo-
kalerna *æ, y, ø*.

Belägg saknas.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vo-
kalerna *e, i*.

æ, y, ø — *e, i*.¹

Belägg saknas.

e, i — *e, i*.¹

Belägg saknas.

a, o, u — *e, i*.¹

*a*¹: *brokabelti*. Summa 1 belägg.

æ¹: *borghæmestærcæns*. Summa 1 belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vo-
kalerna *a, o, u*.

æ, y, ø — *a, o, u*.¹

Belägg saknas.

e, i — *a, o, u*.¹

Belägg saknas.

a, o, u — *a, o, u*.¹

*a*¹: *orþafari, bolabro*. Summa 2 belägg.

æ¹: *markæтали, knutærum*. Summa 2 belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

² I det följande utsätter jag icke regelbundet beläggen
med *e* och *i*.

III. Hälsingelagen.

Efterledens rotstavelse¹ innehåller någon av vokalerne æ, y, ø.

æ, y, ø — æ, y, ø.¹

a¹: Intet belägg.

æ¹: *næmdæmæn, siælæmæssur*. Summa 2 belägg.

a, o, u, e, i — æ, y, ø.¹

a¹: *wagnaspiæl*. Summa 1 belägg.

æ¹: *landæmærae, soknæmæn, husæby, tipækiøp*.

Summa 4 belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne a, o, u, e, i.

æ, y, ø — a, o, u, e, i.¹

a¹: Intet belägg.

æ¹: *skyldæman*. Summa 1 belägg.

a, o, u, e, i — a, o, u, e, i.¹

a¹: *barnafæper* (2), *spannaland, hionalagh* (3), *soknamannæ, soknamannum*. Summa 8 belägg.

æ¹: *agnæbaker, fangæmanz, fangæmans, saræmal, hionælagh, iorþæbalker, gifptæmaal* (2), *gif(p)-tæmalum* (2), *giftæmaþer* o. d. (3), *giftæmans, sildæpund, soknæþing, sildæwik*. Summa 17 belägg.

IV. Dalalagen.

Efterledens rotstavelse innehåller vokalen æ.

æ — æ.¹

Belägg saknas.

a, o, u, e, i, y, ø — æ.¹

a¹: *landamæris, giptamæn*. Summa 2 belägg.

æ¹: Intet belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, u, e, i*.

*æ — a, o, u, e, i, y, ø.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *ættæbot*. Summa 1 belägg.

*a, o, u, e, i, y, ø — a, o, u, e, i, y, ø.*¹

*a*¹: *akralaghum, gasagarð, kasnawagir* (fel för: *-wagir*), *saramal, saramalum, hionalagh, homblagarþir* (2), *homblagarð, soknnamannum, soknnamanna, tomtamal, humblagarð, giptamaþir, grindastapi, scriptaman, løghardagh, scoghaskiuli, soknnamen* (2), *byrþamen, synamen* (4), *þingarípi, þingarípum, garþaskyli, sarabøtir, grindaskyle*. Summa 30 belägg.

*æ*¹: Intet belägg.

V. Äldre Västgöotalagen.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *æ, u, ø*.

*æ, u, ø — æ, u, ø.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *sættærgærþ*. Summa 1 belägg.

*i, y — æ, u, ø.*¹

*a*¹: *firnarucærkum*. Summa 1 belägg.

*æ*¹: *firnærværk, giftærøl*. Summa 2 belägg.

*a, o, e — æ, u, ø.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *handæværki, landæmærkiz* (2), *opsædrup, arvæbøt*. Summa 5 belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *i, y*.

*æ, u, ø — i, y.*¹

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

*a*¹: *sægnarpings, bunkabitær.* Summa 2 belägg.

*æ*¹: *sægnærþingi* (2). Summa 2 belägg.

i, y — *i, y*.¹

Belägg saknas.

a, o, e — *i, y*.¹

Belägg saknas.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, e*.

æ, u, ø — *a, o, e*.¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *ættærbot* (3). Summa 3 belägg.

i, y — *a, o, e*.¹

Belägg saknas.

a, o, e — *a, o, e*.¹

*a*¹: *bondalaghum.* Summa 1 belägg.

*æ*¹: *handæuarkum, saræmaþær, toptærgarþar, lanærdroten.* Summa 4 belägg.

Särskrivna belägg.

I. Södermannalagen.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *æ, y, ø*.

æ, y, ø — *æ, y, ø*.¹

*a*¹: *bygþa skæl, hærra systu.* Summa 2 belägg.

*æ*¹: *byrþæ mæn, quærnæ bygning* (2), *fyndæ løn.*

Summa 4 belägg.

e, i — *æ, y, ø*.¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *renæ gøzl.* Summa 1 belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

*a, o, u — æ, y, ø.*¹

*a*¹: Samtliga belägg utom 1.

*æ*¹: *iorþæ kœp*.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna *e, i*.

*æ, y, ø — e, i.*¹

*a*¹: *byrgþa tima*. Summa 1 belägg.

*æ*¹: *siællæ gipt*. Summa 1 belägg.

*e, i — e, i.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *quinnæ friþ* (2). Summa 2 belägg.

*a, o, u — e, i.*¹

*a*¹: Samtliga belägg.

*æ*¹: Intet av beläggen.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna *a, o, u*.

*æ, y, ø — a, o, u.*¹

*a*¹: *hærra garþa, byrþa man, byrþa buþi, byrgþa manaf, fynda lut, rœra ruf*. Summa 6 belägg.

*æ*¹: *wænslæ sac, ærfþæ balker, ærþær balker, synæ maal, dœperæ dagha* (förleden skriven tre-stavig), *gœzlæ ran, frændæ þocka, hestæ korn* (2), *wænslæ bot, fyndæ lot, byrþæ luter, rœræ ruf*. Summa 13 belägg.

*e, i — a, o, u.*¹

*a*¹: *epa maal, epa taki, epa taka* (2), *giptar mall, eghna lotum, giptar orð, giptar orþum*. Summa 8 belägg.

*æ*¹: *epæ taka, wretæ garþ, giptær mall, scriptæ faþur, himnæ kununger*. Summa 5 belägg.

*a, o, u — a, o, u.*¹

*a*¹: Samtliga belägg utom 1.

*æ*¹: *iorþæ balker*.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

II. Bjärkörätten.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *æ, y, ø*.

*æ, y, ø — æ, y, ø.*¹

Belägg saknas.

*e, i — æ, y, ø.*¹

Belägg saknas.

*a, o, u — æ, y, ø.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *solæ sætær* (6), *wapæ bøter*. Summa 7 belägg. Jfr *sole sætær* med *e*.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *e, i*.

*æ, y, ø — e, i.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *siælæ gipt*. Summa 1 belägg.

*e, i — e, i.*¹

Belägg saknas.

*a, o, u — e, i.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *wapæ ep, vapæ epæ, borchæ mestærin, husæ leggho* (5), *husæ legghom*. Summa 9 belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, u*.

*æ, y, ø — a, o, u.*¹

Belägg saknas.

*e, i — a, o, u.*¹

Belägg saknas.

*a, o, u — a, o, u.*¹

*a*¹: *fanga man, sara mal* (2), *knuta rum*. Summa 4 belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

æ¹: *fangæ manz, markæ tali, saræ malum, saræ botenæ, saræ botum* (2), *wapæ bot, saræ pulit*. Summa 8 belägg.

III. Hälsingelagen.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne æ, y, ø.

æ, y, ø — æ, y, ø.¹

a¹: *nøta æfter* (för: *hæptur*). Summa 1 belägg.

æ¹: *synæ mæn, flærþæ kiøp, siængæ køp* (2). Summa 4 belägg.

a, o, u, e, i — æ, y, ø.¹

a¹: *hofþa dynæ*. Summa 1 belägg.

æ¹: *laxæ næt, wapæ giældum, notæ dræt, skoghæ marki, soknæ præst, skiutæ gærþ (giærþ)* (3), *wixlæ spiæll, quarnæ bygning, soknæ syn, iorþæ køpum, þokkæ bøter, tipæ bøker*. Summa 14 belägg. Jfr *gete hæptur* med *e*, *skoghi mærki* med *i*.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne a, o, u, e, i.

æ, y, ø — a, o, u, e, i.¹

a¹: *ærffpa lut*. Summa 1 belägg.

æ¹: *præstæ garpi, tæktæ tak, ærffpæ balker* o.d. (4), *prælæ arf, støræ las, frændæ flok, frændæ skokki, ættæ boot, præstæ stusw* (för: *stufw*), *wærnæ ruff, ærffpæ luth, siælæ gifþ*. Summa 15 belägg.

a, o, u, e, i — a, o, u, e, i.¹

a¹: *agna bak, barna barn* (3), *dana arf, spanna land, sokna mannæ, þorpa karlæ, barna gooz (gøøz)* (4), *aspa sund, fasta ep, barnaa kristning, laxa fiskæ, waghna skipti, hiona vigning, skogha skifptæ*. Summa 19 belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

æ¹: *barnæ barn* (2), *fangæ man*, *garþæ fal*, *laxæ garþæ*, *mannæ halfw*, *bondæ laghum*, *bopæ karlæ*, *hionæ mala*, *hionæ spaan*, *iorþæ balkr*, *iorþæ pant*, *dulghæ drap*, *humblæ gaarþ*, *kullær arf*, *epæ mannum*, *epæ takæ* (2), *giftær maal*, *gifptæ manz*, *gifptæ manni*, *quinnæ arf*, *quinnæ halfw*, *quinnæ halfþæ* (för: *halfwæ*), *barnæ gooz* (6), *saræ bot*, *saræ boot*, *wapæ boot* (2), *wapæ botum*, *þiufwæ boot*, *hemæ hion*, *grindæ stolpæ*, *skiftæ lotin*, *quinnæ þiufnæþ*, *skriptæ bruth*, *wapæ eld*, *iorþæ delur*, *waghnæ skifptæ*, *hionæ wigning*, *soknæ þing*, *fughlæ gildri*, *iulæ friþ*, *quinnæ friþ*. Summa 49 belägg. Jfr *arfwi bollæ*, *barni gooz* med *i*.

IV. Dalalagen.

Efterledens rotstavelse innehåller vokalen æ.

æ — æ.¹

a¹: *sænga slæt*. Summa 1 belägg.

æ¹: *næmpdæ mæn*. Summa 1 belägg.

a, o, u, e, i, y, ø — æ.¹

a¹: *lassa ængh*, *spanna sæpi*, *wapa giælde*, *wapa giældum* (2), *skogha brænur*, *soknna mæn*, *fiska dræt*, *gipta sængh*, *wiksla fæ*, *skyldar mæn*. Summa 11 belägg.

æ¹: *børþær mæn*, *wikslæ fæ* (2), *soknæ næmpd*. Summa 4 belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne a, o, u, e, i, y, ø.

æ — a, o, u, e, i, y, ø.¹

a¹: *sætra lapu*, *sæpa span*, *spicella bot*, *ærfda kona*, *wærnar epum*, *sænghar cøpi*. Summa 6 belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

æ^1 : *hæghnæ skoghum, wærnær iorð* (enligt Brate fel för sorð), *sængæ stuk*. Summa 3 belägg.

*a, o, u, e, i, y, ø — a, o, u, e, i, y, ø.*¹

a^1 : *barna faþur, danar arf, pascha dagh* (2), *sara mall* (2), *wanda mal, wapa kastit, soknna manna* (2), *soknna mannum, tomta ra, tomta ra* (2), *dulgha drap, iula dagh, epa taki* (2), *epa taka* (2), *wreta garpir, gipta man* (2), *gipta manz, scripta faþur* (2), *byrþar man, syna mannum, wapa boot* (2), *wapa botum* (2), *arwa skut, grinda stulpa, skyldar kunur, granzla eð, wapa ep* (2), *syna men* (4), *wapna skipti, kroka fiski, epar witni, garþa syn, garþar synar, sanna syn, husa skyli, epa fylli, rena gødning, tiþa cøp, tidha cøp, þinga nøti, lynnar børði*. Summa 55 belägg.

æ^1 : Intet belägg.

V. Äldre Västgöotalagen.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne æ , u , ø .

$\text{æ}, u, \text{ø} — \text{æ}, u, \text{ø}.$ ¹

a^1 : Intet belägg.

æ^1 : *væþæ læst, lönþær læghær, fæstæ ruf*. Summa 3 belägg.

$i, y — \text{æ}, u, \text{ø}.$ ¹

a^1 : Intet belägg.

æ^1 : *skriptæ brut*. Summa 1 belägg.

$a, o, e — \text{æ}, u, \text{ø}.$ ¹

a^1 : Intet belägg.

æ^1 : *danæ ærf, uapæ sær, vapæ værki, bondæ fæ, iorþæ wærþi* (fel för wærþ), *sopnær mæn, uapæ hug, bondæ sun* (2), *bonþæ svn, skoghær hug, saræ bætær, vapæ bæt*. Summa 13 belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *i, y*.

*æ, u, ø — i, y.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *sægnær þingi* (3), *sægnær þing*, *ærfþær vittingum*, *køpæ vittingi*, *høghæ byr*. Summa 7 belägg.

*i, y — i, y.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *synær vittingi*, *synær vittingi*. Summa 2 belägg.

*a, o, e — i, y.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *arkær lyklum*. Summa 1 belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, e*.

*æ, u, ø — a, o, e.*¹

*a*¹: *næmdar mans*, *væpa sar*, *brøtar tak*, *ættar bot*, *ætar bot*. Summa 5 belägg.

*æ*¹: *næmdær mannæ*, *næmdæ mannæ*, *særæ malum*, *væpæ sar*, *brøtær tak*, *lønær drotten*, *læstær bot*, *ættær bot*, *þiquæ bollkær*. Summa 9 belägg.

*i, y — a, o, e.*¹

*a*¹: *synda mal*, *giptar bolker*, *tilptar epe*, *tylptar epe* (2), *typltar epe*, *tylptar ep*. Summa 7 belägg.

*æ*¹: *firnær orþ* (5), *tilptær ep*, *tylptær epe* (21), *tylptær epe'*, *tylptær epi* (2), *tylptær ep* (4). Summa 34 belägg. Jfr *tylfte'r e'p*.

*a, o, e — a, o, e.*¹

*a*¹: *uapa sar*, *sopnar mannum*, *dana conongær*, *vapa bloð*, *bonda kono*. Summa 5 belägg.

*æ*¹: *saræ mal*, *uapæ sar*, *vapæ sarum*, *arfpær bolker*, *arvæ bot*, *aruæ bot*, *barnæ lot*, *dancæ conongær*, *grannæ lof*, *bondæ son*, *iordþær bolker*, *vapæ skenu*. Summa 12 belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

Av de sammanskrivna beläggen är det endast dem från Sdm och H som vi kunna ägna uppmärksamhet. Inom de övriga texterna är antalet belägg med en æ-gynnande vokal i efterledens rotstavelse så ringa, att materialet blir värdelöst (2 i Biæ och Da), eller också omfattar materialet så ensidigt endast *a*-belägg (Da) eller endast æ-belägg (Ä. Vg.), att det på den grund blir värdelöst. Som vi inse, verka dessa faktorer på samma sätt, i det de göra materialet mindre pålitligt. Ju färre beläggen äro, desto osäkrare äro proportionstalen mellan siffrorna, det är klart; men också ju ojämna fördelningen mellan *a* och æ är, desto större måste siffrorna vara, för att en olikhet mellan grupperna skall kunna framstå inom en ej alltför snäv ram av möjligheter, d. v. s. någorlunda ostört av tillfälligheter; 10 belägg av 20 ha större möjligheter att rätt avspegla den olika fördelningen inom två grupper än 2 belägg av 20. Av nedanstående översikt framgår, att endast materialet från Sdm och H på dessa grunder är pålitligt.

Sammanskrivna belägg.

Text	Belägg där voka- len i ef- terledens rotstavel- se gyn- nar æ	Belägg där voka- len i ef- terledens rotstavel- se i ke gynnar æ	Samtliga samman- skrivna belägg	<i>a</i> -belägg	æ-belägg	<i>a</i> -belägg i % av beläggen	æ-belägg i % av beläggen
Sdm	19 + 11	33	63	32	31	51 %	49 %
H	7	26	33	9	24	27 %	73 %
Da	2	31	33	32	1	97 %	3 %
Ä. Vg.	9 + 4	8	21	4	17	19 %	81 %
Biæ	2	4	6	3	3	50 %	50 %

De sammanskrivna beläggen från Sdm och H röja en vokalharmonisk påverkan på vokalen i förledens ändelse från vokalen i efterledens rotstavelse.

Av den första tabellen här nedan för Sdm framgår, att *æ* i förledens ändelse förekommer proportionsvis allra oftast, om såväl i förledens som i efterledens rotstavelse finnes en *æ*-gynnande vokal, och därefter ofta, om i förledens rotstavelse finnes någon av de mest *æ*-gynnande vokaler *æ*, *y*, *ø* och i efterledens rotstavelse någon av de icke *æ*-gynnande vokaler *a*, *o*, *u*. I de belägg, där förledens rotstavelse innehåller någon av de näst *æ*, *y*, *ø* *æ*-gynnande vokaler *e*, *i* och efterledens rotstavelse någon av de icke *æ*-gynnande vokaler *a*, *o*, *u*, saknas *æ* i förledens ändelse helt och hållet, alldeles som då förledens rotstavelse innehåller någon av dessa vokaler *a*, *o*, *u*, som icke gynna *æ*.

Av den första tabellen för H framgår, att *æ* i förledens ändelse förekommer allra oftast: uteslutande (i 3 belägg), då förledens rotstavelse innehåller någon av de *æ*-gynnande vokaler *æ*, *y*, *ø*. Men *æ* förekommer nästan lika uteslutande, då efterledens rotstavelse, men icke förledens rotstavelse, innehåller någon av dessa vokaler. Minst ofta förekommer *æ*, då såväl förledens som efterledens rotstavelse innehåller någon av de vokaler *a*, *o*, *u*, *e*, *i*, som icke gynna *æ*.

Av den senare tabellen (b) för Sdm och H framgår en tydlig vokalharmonisk påverkan på vokalen i förledens ändelse från vokalen i efterledens rotstavelse, också om man tar hänsyn endast till vokalen i denna rotstavelse. Från den senare tabellen för Sdm bortlämnas därvid de belägg, där förledens rotstavelse innehåller någon av vokaler *a*, *o*, *u*.

Sdm. Sammanskrivna belägg.

a)

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, y, ø — æ, y, ø</i>	4	15	<i>æ, y, ø — a, o, u</i>	16	11
<i>æ, y, ø — e, i</i>	5	5		59%	41%
<i>e, i — æ, y, ø</i>	—	—			
<i>e, i — e, i</i>	1	—			
Summa	10	20			
	33%	67%			

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>e, i — a, o, u</i>	6	—	<i>a, o, u — æ, y, ø</i>	45 ¹	—
	100%	0%	<i>a, o, u — e, i</i>		
			<i>a, o, u — a, o, u</i>		
				100%	0%

b)

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, y, ø — æ, y, ø</i>	4	15	<i>æ, y, ø — e, i</i>	5	5	<i>æ, y, ø — a, o, u</i>	16	11
<i>e, i — æ, y, ø</i>	—	—	<i>e, i — e, i</i>	1	—	<i>e, i — a, o, u</i>	6	—
Summa	4	15	Summa	6	5	Summa	22	11
	21%	79%		55%	45%		67%	33%

H. Sammanskrivna belägg.

a)

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, y, ø — æ, y, ø</i>	—	2	<i>a, o, u, e, i — æ, y, ø</i>	1	4
<i>æ, y, ø — a, o, u, e, i</i>	—	1		20%	80%
Summa	—	3			
	0%	100%			

	<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>a, o, u, e, i — a, o, u, e, i</i>	8	17
	32%	68%

b)

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, y, ø — æ, y, ø</i>	—	2	<i>æ, y, ø — a, o, u, e, i</i>	—	1
<i>a, o, u, e, i — æ, y, ø</i>	1	4	<i>a, o, u, e, i — a, o, u, e, i</i>	8	17
Summa	1	6	Summa	8	18
	14%	86%		31%	69%

¹ Se ovan s. 28.

Vid en granskning av de särskrivna beläggen finna vi, att *æ* förekommer i förledens ändelse jämförelsevis oftare, då efterledens rotstavelse innehåller en vokal, som i ifrågavarande text gynnar *æ*, än då den innehåller en vokal, som icke gynnar *æ*. I Sdm visar sig detta endast i det fall, att förledens rotstavelse innehåller en vokal, som gynnar *æ*.

Av den förra tabellen för Sdm framgår, att *æ* i förledens ändelse förekommer förhållandevis allra oftast, då såväl i förledens som i efterledens rotstavelse finnes en *æ*-gynnande vokal, därefter ofta, då i förledens rotstavelse finnes någon av de mest *æ*-gynnande vokalerna *æ*, *y*, *ø* och efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna *a*, *o*, *u*, som icke gynna *æ*, och därefter, då i förledens rotstavelse finnes någon av de *æ*-gynnande vokalerna *e*, *i* och i efterledens rotstavelse någon av vokalerna *a*, *o*, *u*. Minst ofta förekommer *æ*, då förledens rotstavelse innehåller någon av de icke *æ*-gynnande vokalerna *a*, *o*, *u*. Då någon av dessa vokaler ingår i förledens rotstavelse, förekommer icke någon vokalharmonisk påverkan på vokalen i förledens ändelse från vokalen i efterledens rotstavelse.

Av den förra tabellen för H framgår, att *æ* i förledens ändelse förekommer proportionsvis lika ofta, då endast efterledens rotstavelse innehåller någon av de *æ*-gynnande vokalerna *æ*, *y*, *ø* som då förledens rotstavelse innehåller någon av dessa vokaler. Minst ofta förekommer *æ*, då icke blott förledens rotstavelse innehåller någon av de icke *æ*-gynnande vokalerna *a*, *o*, *u*, *e*, *i* utan icke heller efterledens rotstavelse innehåller någon av dessa vokaler.

Av den förra tabellen för Da framgår, att *æ* i förledens ändelse i denna text förekommer endast då förledens eller efterledens rotstavelse innehåller

den æ-gynnande vokalen æ. Då såväl förledens som efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, u, e, i, y, ø*, förekommer endast *a* i förledens ändelse.

Av den senare tabellen (b) förvar och en text framgår en tydlig vokalharmonisk inverkan från vokalen i efterledens rotstavelse, även om man tar hänsyn endast till vokalen i denna rotstavelse. Från den senare tabellen till Sdm bortlämnas de belägg, där förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, u*, då i dem icke förekommer någon vokalharmonisk inverkan från vokalen i efterledens rotstavelse.

Sdm. Särskrivna belägg.

a)

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, y, ø — æ, y, ø</i>	2	4	<i>æ, y, ø — a, o, u</i>	6	13
<i>æ, y, ø — e, i</i>	1	1		32%	68%
<i>e, i — æ, y, ø</i>	—	1			
<i>e, i — e, i</i>	—	2			
Summa	3	8			
	27%	73%			

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>e, i — a, o, u</i>	8	5	<i>a, o, u — æ, y, ø</i>	144 ¹	2
	62%	38%	<i>a, o, u — e, i</i>	}	
			<i>a, o, u — a, o, u</i>		
				99%	1%

b)

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, y, ø — æ, y, ø</i>	2	4	<i>æ, y, ø — a, o, u</i>	6	13
<i>e, i — æ, y, ø</i>	—	1	<i>e, i — a, o, u</i>	8	5
<i>æ, y, ø — e, i</i>	1	1	Summa	14	18
<i>e, i — e, i</i>	—	2		44%	56%
Summa	3	8			
	27%	73%			

¹ Se ovan s. 28.

Biæ. Särskrivna belägg.

	a	æ		a	æ
æ(, y, ø, e, i) — (æ, y, ø, e,) i	—	1	a, o, u — a, o, u	4	8
a, o, u — æ, y, ø	—	7		33%	67%
a, o, u — e, i	—	9			
Summa	—	17			
		0% 100%			

H. Särskrivna belägg.

a)

	a	æ		a	æ
æ, y, ø — æ, y, ø	1	4	a, o, u, e, i — æ, y, ø	1	14
æ, y, ø — a, o, u, e, i	1	15		7%	93%
Summa	2	19			
		10% 90%			

	a	æ
a, o, u, e, i — a, o, u, e, i	19	49
	28%	72%

b)

	a	æ		a	æ
æ, y, ø — æ, y, ø	1	4	æ, y, ø — a, o, u, e, i	1	15
a, o, u, e, i — æ, y, ø	1	14	a, o, u, e, i — a, o, u, e, i	19	49
Summa	2	18	Summa	20	64
		10% 90%			24% 76%

Da. Särskrivna belägg.

a)

	a	æ		a	æ
æ — æ	1	1	a, o, u, e, i, y, ø — a, o, u, e, i, y, ø	55	—
æ — a, o, u, e, i, y, ø	6	3		100%	0%
a, o, u, e, i, y, ø — æ	11	4			
Summa	18	8			
		69% 31%			

b)

	a	æ		a	æ
æ — æ	1	1	æ — a, o, u, e, i, y, ø	6	3
a, o, u, e, i, y, ø — æ	11	4	a, o, u, e, i, y, ø — a, o, u, e, i, y, ø	55	—
Summa	12	5	Summa	61	3
		71% 29%			95% 5%

Ä. Vg. Särskrivna belägg.

(b)

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, u, ø — æ, u, ø —</i>	3		<i>æ, u, ø — i, y —</i>	7		<i>æ, u, ø — a, o, e</i>	5	9
<i>i, y — æ, u, ø —</i>	1		<i>i, y — i, y —</i>	2		<i>i, y — a, o, e</i>	7	34
<i>a, o, e — æ, u, ø —</i>	13		<i>a, o, e — i, y —</i>	1		<i>a, o, e — a, o, e</i>	5	12
Summa —	17		Summa —	10		Summa	17	55
	0% 100%			0% 100%			24% 76%	

Nedanstående tabell är densamma som ovan, blott att alla de belägg, där efterledens rotstavelse innehåller en av de *æ*-gynnande vokaler, äro sammanslagna:

(b)

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, u, ø — æ, u, ø —</i>	3		<i>æ, u, ø — a, o, e</i>	5	9
<i>æ, u, ø — i, y</i>	7		<i>i, y — a, o, e</i>	7	34
<i>i, y — æ, u, ø</i>	1		<i>a, o, e — a, o, e</i>	5	12
<i>i, y — i, y</i>	2		Summa	17	55
<i>a, o, e — æ, u, ø</i>	13			24%	76%
<i>a, o, e — i, y</i>	1				
Summa —	27				
	0% 100%				

Alla dessa grupper av belägg — de särskrivna beläggen från samtliga texter och de sammanskrivna från Sdm och H — röja en tydlig vokalharmonisk påverkan från vokalen *i* efterledens rotstavelse. Enligt det ovensagda (se s. 87 f.) har i dem efterledens rotstavelse haft fortis. Detta veta vi redan förut med avseende å de sammanskrivna beläggen; de ha fortis på såväl förledens som efterledens rotstavelse (se s. 67). De särskrivna beläggen från Sdm, Biæ, H och Da ha emellertid haft fortis endast på endera rotstavelsen (se s. 67). Denna rotstavelse har alltså varit efterledens rotstavelse. Förleden har varit upptakt.

I de sammansättningar, där efterledens rotstavelse vokalharmoniskt verkat på vokalen i förledens ändelse, men icke förledens rotstavelse, bör — enligt det som ovan sagts om förhållandet mellan den vokalharmoniska verkan från en vokal och betoningen av denna vokal (s. 87 f.) — efterledens rotvokal ha stått i fortisstavelse, men förledens rotvokal kan icke ha stått i fortisstavelse. Detta är förhållandet med de särskrivna beläggen från Ä. Vg. I Ä. Vg. kan i genitivförled icke påvisas någon regelbunden vokalharmonisk verkan från vokalen i förledens rotstavelse på vokalen i förledens ändelse (se s. 34 f.). Men en vokalharmonisk verkan från vokalen i efterledens rotstavelse på vokalen i förledens ändelse kan för alla æ-gynnande vokaler påvisas i särskrivna belägg (se s. 106). Härav framgår, att även de särskrivna beläggen från Ä. Vg. ha haft fortis på efterledens rotstavelse och endast på efterledens rotstavelse. Förleden har varit upptakt.

Vi kunna fastslå:

att särskrivna sammansättningar med tvåstavig genitivförled i de äldsta fsv. texterna ha haft fortis endast på senare rotstavelsen.

Jag tror, att vi häri fått ett medel att till en viss grad av skrivningen sluta oss till uttalet av sammansättningar i de äldsta fsv. texterna.

KAP. V.

**Om den relativa frekvensen av ändelsevokalerna *a* och *æ* i genitivförled av tvåledad sammansättning.
Kortstavig genitivförled.**

Materialet ovan har endast omfattat belägg med långstavig förled. Må vi undersöka förhållandena även i beläggen med kortstavig förled.

Vi finna även i de belägg, där förleden är kortstavig:

att æ, icke a, förekommer i förledens ändelse jämförelsevis oftare i de belägg, där lederna äro särskrivna, än i de belägg, där de äro sammanskrivna,

och att vokalen i efterledens rotstavelse vokalharmoniskt verkat på vokalen i förledens ändelse.

För så vitt detta eventuellt kan bestyrka det ovan erhållna resultatet, må det anföras.

Materialet är följande — angående beläggställena se ovan s. 15 f. och s. 28 ff.

I. Södermannalagen.

Liksom vid beläggen med långstavig förled från Sdm tages här ingen hänsyn till de belägg, där förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerna *a*, *o*, *u*, ty såväl de sammanskrivna som de särskrivna beläggen ha allesammans *a* i förledens ändelse. De övriga beläggen äro följande.

I. 1.¹ *silafylning, skipaborpe, skipalags*. Summa 3 belägg.

¹ Ang. siffrornas betydelse se ovan s. 19.

I. 2.¹ Intet belägg.

II. 1.¹ *wægha fynder, wægha fyndir, wægha ryþning* (116: 15), *wægha ryþninga* (115: 10). Summa 4 belägg.

II. 2.¹ *skiælae wæþ, skiælae wæð, wæghæ ryðning* (85: 6). Summa 3 belägg.

II. Äldre Västgöotalagen.

I. 1.¹ *halataghl, svnarsun.* Summa 2 belägg.

I. 2.¹ *svnædottir, sunærbørn* (2). Summa 3 belägg.

II. 1.¹ *syna arf; lagha...* (2). Summa 1 belägg utan *lagha*, 3 med *lagha*.

II. 2.¹ *banæ sak, skiætæ tak; laghæ...* (5), *læghæ...* (2). Summa 2 belägg utan *laghæ, læghæ*, 9 med dessa belägg. Jfr *stuþer rum* med *e*.

III. Hälsingelagen och Upplandslagens ärvdabalk.

I. 1.¹ *laghabotum* (2). Summa 2 belägg med *lagha*.

I. 2.¹ Intet belägg.

II. 1.¹ *dropa rum, skapa giæld, skapa man, suna barn, sunar sun; lagha...* (17). Summa 5 belägg utan *lagha*, 22 belägg med *lagha*.

II. 2.¹ *grawæ bakkæ, skapæ giæld, skapa giæld, swaræ løsæ, wæghæ fynder; laghæ...* (3). Summa 5 belägg utan *laghæ*, 8 med *laghæ*. Jfr *boghu bøter* (Hultman Häls. s. 117) och *bughu skut* (Hultman l. c. s. 125) med *u*.

¹ Ang. siffrornas betydelse se ovan s. 19.

IV. Dalalagen.

I. 1.¹ *wipakast*. Summa 1 belägg.I. 2.¹ Intet belägg.II. 1.¹ *bana orð, sila fylning, suna barn* (2).
Summa 4 belägg.II. 2.¹ Intet belägg. Jfr emellertid *fripir boot*.²

V. Bjärkörätten.

I. 1.¹ *druparum, vipakasti*. Summa 2 belägg.I. 2.¹ Intet belägg.II. 1.¹ *lagha daghum*. Summa 1 belägg med
lagha.II. 2.¹ Intet belägg.

Av detta material omfattar det från Da och Biæ endast belägg med *a* i förledens ändelse. I materialet från H finnas sammanskrivna belägg endast med *lagha* till förled, men det kan vara skäl att avskilja dessa fall, då denna genitiv numera är ett självständigt ord, ett adjektiv, dess utveckling tagit en annan riktning än i allmänhet genitivförled. Men gör man det, finnes det kvar endast särskrivna belägg från H. Om beläggen från Ä. Vg. med förleden *lagha* gäller samma sak som om dem från H, att vi göra bäst i att avskilja dem.

Endast materialet från Sdm och Ä. Vg. återstår sålunda. Av dessa visar materialet från Sdm tydligt, att *æ* förekommer i förledens ändelse jämförelsevis oftare i särskrivna än i sammanskrivna belägg. Detta framgår av nedanstående tabell.

¹ Ang. siffrornas betydelse se ovan s. 19.

² Belägget *fripir boot* anföres hos Brate Dal. böjn. s. 4 mom. 47.

Sdm. Beläggen med kortstavig förled, utom *lagha*.

Tabellen omfattar endast de belägg, där förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *æ*, *y*, *ø* eller *e*, *i*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	3	—	Särskrivna belägg	4	3
	100%	0%		57%	43%

I materialet från Ä. Vg. (utom beläggen med förleden *lagha*) äro såväl sammanskrivna som särskrivna belägg så få och beläggen med *a* och med *æ* så jämnt fördelade, att de icke upplysa om regeln.

Ä. Vg. Beläggen med kortstavig förled, utom *lagha*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	2	3	Särskrivna belägg	1	2

Ännu må anmärkas, att om vi även räkna beläggen med *lagha*, blir det blott till stöd för vår regel. Detta ses av nedanstående tabeller.

Ä. Vg. Samtliga belägg med kortstavig förled (även *lagha*).

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	2	3	Särskrivna belägg	3	9
	40%	60%		25%	75%

H. Samtliga belägg med kortstavig förled (även *lagha*).

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	2	—	Särskrivna belägg	22	8
	100%	0%		73%	27%

Samma förhållande mellan frekvensen av *æ* i sammanskrivna och särskrivna belägg som här ovan få vi, om vi uppdelar beläggen efter vokalen i förledens rotstavelse. Beläggen meddelas här nedan i denna indelning.

Södermannalagen.

I Sdm äro de sammanskrivna beläggen allesammans belägg med *i*, de särskrivna allesammans belägg med *æ* i förledens rotstavelse, tillhöra alltså olika grupper med avseende å vokalharmonisk påverkan från förledens rotvokal. Detta framgår tydligt av den föregående uppställningen s. 108 f.

Äldre Västgötalagen.

Belägg där förleden innehåller ett *æ, u, ø* i rotstavelsen.

I. 1.¹ *svnarsun*. Summa 1 belägg.

I. 2.¹ *svnædottir, sunærbørn* (2). Summa 3 belägg.

II. 1.¹ Intet belägg.

II. 2.¹ *skiælä tak; læghæ . . .* (2). Summa 1 belägg, med *læghæ* 3 belägg.

Belägg där förleden innehåller ett *i, y* i rotstavelsen.

Endast 1 belägg, *syna arf*, förekommer.

Belägg där förleden innehåller ett *a, o, e* i rotstavelsen.

I. 1.¹ *halataghl*. Summa 1 belägg.

I. 2.¹ Intet belägg.

¹ Ang. siffrornas betydelse se ovan s. 19.

II. 1.¹ *lagha*... (2). Summa 2 belägg med förleden *lagha*.

II. 2.¹ *banæ sak; laghæ*... (5). Summa 1 belägg, med *laghæ* 6 belägg.

Hälsingelagen och Upplandslagens ärvdabalk.

Belägg där förleden innehåller ett *æ, y, ø* i rotstavelen.

Endast 1 belägg, *wæghæ fynder*, förekommer.

Belägg där förleden innehåller ett *a, o, u, e, i* i rotstavelen.

I. 1.¹ *laghabotum* (2). Summa 2 belägg med förleden *lagha*.

I. 2.¹ Intet belägg.

II. 1.¹ *dropa rum, scapa giæld, scapa man, suna barn, sunar sun; lagha*... (17). Summa 5 belägg, med *lagha* 22 belägg.

II. 2.¹ *grawæ bakkæ, skapæ giæld, scapæ giæld, swaræ løsæ; laghæ*... (3). Summa 4 belägg, med *laghæ* 7 belägg. Jfr *boghu bøter, bughu skut*.

Dalalagen och Bjärkörätten.

Beläggen ha som nämnt allesammans *a* i förledens ändelse.

Fyra av grupperna (Ä. Vg. *i, y + a, æ*, Sdm *æ, y, ø + a, æ* och *e, i + a, æ*, H *æ, y, ø + a, æ*) upplysa icke om frekvensen av *æ* i särskrivna belägg, jämförda med sammanskrivna belägg. Om beläggen med förleden *lagha* icke räknas, bortfaller också gruppen H *a, o, u, e, i + a, æ*.

¹ Ang. siffrornas betydelse se ovan s. 19.

De två återstående grupperna synas utvisa, att *æ* förekommer proportionsvis oftast i särskrivna belägg. Talen i nedanstående tabeller innesluta icke beläggen med förleden *læghæ*, *laghæ*.

Ä. Vg. *æ, u, ø + a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	1	3	Särskrivna belägg	—	1

Ä. Vg. *a, o, e + a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	1	—	Särskrivna belägg	—	1

Då tendensen inom vardera gruppen är densamma, ha vi rätt att slå ihop beläggen:

Ä. Vg. *æ, u, ø, a, o, e + a, æ*.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	2	3	Särskrivna belägg	—	2
	40%	60%		0%	100%

Liksom hos beläggen med långstavig förled visar sig även hos dem med kortstavig, trots att de äro så få, att efterledens stamvokal vokalharmoniskt verkar på förledens ändelsevokal. *æ* förekommer i förledens ändelse proportionsvis oftare, då *efterledens* rotstavelse innehåller en *æ*-gynnande vokal än då den innehåller en vokal, som icke gynnar *æ*. Detta framgår av nedanstående tabeller.

Hälsingelagen och Upplandslagens ärvdabalk.

Beläggen med förleden *lagha* bortlämnas.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *æ, y, ø*.

*æ, y, ø — æ, y, ø.*¹

*a*¹: Intet belägg.

*æ*¹: *wæghæ fynder.* Summa 1 belägg.

*a, o, u, e, i — æ, y, ø.*¹

*a*¹: *scapa giæld.* Summa 1 belägg.

*æ*¹: *skapæ giæld, scapæ giæld, swaræ løsæ.*

Summa 3 belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, u, e, i.*

*æ, y, ø — a, o, u, e, i.*¹

Intet belägg.

*a, o, u, e, i — a, o, u, e, i.*¹

*a*¹: *dropa rum, scapa man, suna barn, sunar sun.* Summa 4 belägg.

*æ*¹: *grawæ bakkæ.* Summa 1 belägg.

Södermannalagen.

Liksom förut anföras blott de belägg, där förledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *e, i, æ, y, ø.*

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *æ, y, ø.*

*æ, y, ø — æ, y, ø.*¹

*a*¹: *wæggha fynder, wæggha fyndir, wæggha ryþning, wæggha ryþninga.* Summa 4 belägg.

*æ*¹: *skiælæ wæþ, skiælæ wæð, wægghæ ryðning.* Summa 3 belägg.

*e, i — æ, y, ø.*¹

*a*¹: *silafylning.* Summa 1 belägg.

*æ*¹: Intet belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *e, i*.

Intet belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, u*.

æ, y, ø — *a, o, u*.¹

Intet belägg.

e, i — *ä, ö, u*.¹

*a*¹: *skipaborpe, skipalags*. Summa 2 belägg.

*æ*¹: Intet belägg.

Äldre Västgöotalagen.

Beläggen med förleden *lagha* anföras ej.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *æ, u, ø*.

æ, u, ø — *æ, u, ø*.¹

*a*¹: *svnarsun*. Summa 1 belägg.

*æ*¹: *sunærbørn* (2). Summa 2 belägg.

i, y — *æ, u, ø*.¹

Intet belägg.

a, o, e — *æ, u, ø*.¹

Intet belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *i, y*.

Intet belägg.

Efterledens rotstavelse innehåller någon av vokalerne *a, o, e*.

æ, u, ø — *a, o, e*.¹

*a*¹: Intet belägg.

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

æ¹: *skiaelæ tak, svnædottir.* Summa 2 belägg.
*i, y — a, o, e.*¹
 a¹: *syna arf.* Summa 1 belägg.
 æ¹: Intet belägg.
*a, o, e — a, o, e.*¹
 a¹: *halataghl.* Summa 1 belägg.
 æ¹: *banæ sak.* Summa 1 belägg.

H. Samtliga belägg.

	a	æ		a	æ
æ, y, ø — æ, y, ø	—	1	a, o, u — a, o, u	4	1
a, o, u, e, i — æ, y, ø	1	3		80%	20%
Summa	1	4			
	20%	80%			

Sdm. Samtliga belägg.

	a	æ		a	æ
æ, y, ø — æ, y, ø	4	3	e, i — a, o, u	2	—
e, i — æ, y, ø	1	—		100%	0%
Summa	5	3			
	62.5%	37.5%			

Ä. Vg. Samtliga belägg.

	a	æ		a	æ
æ, u, ø — æ, u, ø	1	2	æ, u, ø — a, o, e	—	2
			i, y — a, o, e	1	—
			a, o, e — a, o, e	1	1
			Summa	2	3

Materiallet från Sdm och Ä. Vg. tillåter icke konstatera vokalharmonisk-inverkan från vokalen i efterledens rotstavelse i de särskrivna beläggen ensamt för sig. Däremot äro alla belägg i ovan meddelade material och därpå grundade tabell från H särskrivna, och här i H, den enda text, där en sådan

¹ Ang. denna betecknings betydelse se s. 73.

jämförelse är möjlig, synes det alltså, att vokalen i efterledens rotstavelse vokalharmoniskt verkat på vokalen i förledens ändelse i de särskrivna beläggen.

Vi finna alltså i beläggen med kortstavig förled samma förhållanden, som vi funno hos beläggen med långstavig förled och som där ledde oss till att antaga, att de sammanskrivna sammansättningarna haft dubbel fortis och de särskrivna enkel fortis. *æ* förekommer också här proportionsvis oftare i särskrivna än i sammanskrivna belägg. Också här finna vi, att i de särskrivna beläggen vokalen i efterledens rotstavelse vokalharmoniskt verkat på vokalen i förledens ändelse, liksom hos beläggen med långstavig förled, där vi på denna grund leddes till att den enda fortis i de särskrivna beläggen har fallit på senare rotstavelsen. Vi få därför antaga, att betoningen hos sammansättningar med kortstavig förled varit densamma som hos sammansättningarna med långstavig förled: att de sammanskrivna beläggen haft dubbel fortis och de särskrivna blott enkel fortis, och att denna enda fortis hos de särskrivna beläggen har fallit på efterleden.

KAP. VI.

Om förekomsten av förled i svag versplats.

Vi ha funnit, att särskrivning av sammansättningar i de äldsta fsv. texterna utvisar uttal av förleden som upptakt. Detta sammanhang mellan särskrivning och upptaktsuttal av förleden återfinna vi ännu långt senare. För att utvisa detta skall jag

begagna mig av material, som Kock sammanfört, bestående av sammansättningar, som inpassats i vers så att förleden blivit upptakt. Detta material finnes hos Kock Svensk akcent II, huvudsakligen s. 261 ff. och 356 ff. Det härrör från y. fsv., ä. nsv. och 1600-tals texter.

Det fsv. materialet hos Kock Sv. akc. II s. 356 ff. är hämtat från följande texter: Ivan, Flores och Blanzeflor, Schachtafwels lek, Riddar S. Göran samt Riddar Paris och Jungfru Vienna. Det utgöres av 'rimorden i verser, som otvunget kunna läsas med fyra höjningar och fyllda sänkningar' (Kock a. a. II s. 354 f.). Det är här påfallande, i huru många av exemplen hos Kock, där förleden förekommer i upptaktsställning, denna förled är särskreven.

Jag anför exemplen, ordnade efter den ordklass förleden tillhör.

1. Förled av ett substantiv som ej är genitiv.

Särskrivning av förleden föreligger i följande exempel på upptaktsanvändning av förleden i de nämnda verstexterna:

iærn stang, trää kar, leer kar, gul faath, leer fath, budh ordh; sorg fwl; heem föra.

Sammanskrivna äro följande exempel på upptaktsanvändning av förleden i dessa verstexter:

köpman, husfru, haarklwt, domstol, hoffman, hogswal, lantbo, wägskaal —

och dessutom följande exempel, där efterleden är tvåstavig:

husfrugha, skafftauel, windöga, stalbröder; menlöse; hugswala.

I de exempel, där såväl förleden som efterleden är enstavig, förekommer förleden särskreven i ungefär lika många exempel som den förekommer samman-skriven.

Kock Sv. akc. II s. 351 lämnar följande i vårt sammanhang intressanta uppgift om förhållandet mellan ordbetoning och versrytm i Schachtafwels lek:

'Sänkningarna mellan två höjningar äro öfver allt fyllda, om man i strid mot nuvarande uttalet läser följande sammansatta ord med fortis på senare kompositionsleden: *hustrw, oro, omak, sorg swla, borth taghna, bort skrymta, hö lasse.*'

Belägget *hustrw* och de med förleden *o-* intaga en väsentlig särställning bland dessa här uppräknade ord, i det sammansättningen *hustrw* betydligt avlägsnat sig från sina enkla leder och förleden *o-* icke förekom som särskilt ord. De fyra återstående sammansättningarna, där en strängt upprätthållen versrytm fordrar, att förleden var upptakt, äro emellertid särskrivna.

Av dessa ord ha följande två förled av substantiv, som ej är genitiv:

sorg swla, hö lasse.

2. Första leden är ett adjektiviskt ord.

Förleden *ful-*, *fwl-* förekommer som upptakt särskrivnen i 5 exempel av 6. Övriga omkr. 10 exempel Kock a. a. II s. 356 ff. på adjektiv i upptaktsställning äro sammanskrivna.

3. Första leden partikel.

De flesta exemplen hos Kock på att en sådan förled förekommer som upptakt i de ovan s. 119 nämnda verstexterna, ha denna förled särskrivnen.

Exemplen kunna indelas i tre väsentligt olika slag, allteftersom förleden även förekommer som självständigt ord eller endast som prefix. Sammansättningen är verb, där icke annorlunda angives.

a) Förleden förekommer som självständigt ord både som adverb och som preposition.

Följande exempel, där förleden förekommer som upptakt i versen, ha denna förled särskrivnen:

a sta, aff tok, om sat, om ga, om sa, om leet, til sa, til ga,

a lydha, aff skära, aaf suikia, aff skilia, at skilia, at sporde, wm ganger, om trengher, til bæra, til bidher, til lydha.

Följande exempel med förleden i samma ställning ha denna förled sammanskriven:

aafan, omgör,

vmwænde,

(subst.:) *aliit, affgudh, awndh, vmlata.*

b) Förleden förekommer som självständigt ord endast som adverb.

Följande exempel, där förleden förekommer som upptakt i versen, ha denna förled särskrivnen:

bort sla, bort gar, bort reedh, fram fört, op talt, op stodh, op gik,

bort fara, in ledhæ, in ganga, kring skära, op gifua, op bæra, vp halla, vp lagde, wt springa, vt grenas, wt göra, vt grwnda, wt stinga, wt kallat, wt gangit, wt talde, wt valda,

(adj.:) *wel lårdher.*

Följande exempel med förleden i samma ställning ha denna förled sammanskriven:

bista, opwäkt,

bistanda, fframtagen, inbära, opredha, vprisa, vpsluka, vprwnnen (från Biskop Thomas: Troheten), *wtgifua, wtlata,*

(subst.:) *framgang.*

c) Förleden förekommer blott som prefix.

Alla exempel på att förleden förekommer som upptakt i versen ha denna förled sammanskriven. De flesta äro substantiv eller adjektiv.

and- (*anzswar, answara*), *vnd-* (4 exempel), *mis-* (6 exempel), *wan-* (2 ex.), *óff-* (*offkæra, offstarker*).

Partikelförled i upptaktsställning i versen i ovan anförda handskrifter förekommer särskrivnen, då sammansättningen är verb och förleden förekommer som självständigt ord både som adverb och preposition, i 19 av de 22 exempel, som Kock anför, och då sammansättningen är verb och förleden förekommer som självständigt ord endast som adverb, i 24 av de 35 exemplen hos Kock.

Särskrivnen förled i upptaktsställning föreligger även i de redan ovan s. 120 behandlade beläggen *borth taghna, bort skrymta* i Schachtafwels lek.

Alla ovan upptagna exempel på särskrivning av förled i upptaktsställning i vers härröra som sagt från y. fsv. handskrifter. Förrän jag meddelar Kocks material angående upptaktsanvändning av förled i 1600-tals vers, skall jag anförä ett exempel, som förekommer hos Kock a. a. II s. 351 från en ä. nsv. text, där en förled, som ingår i versen som upptakt, är särskrivnen. Det är från Ericus Olai psalm Een rikir man. Kock uppger, att 'sänkningarna äro öfver allt fyllda, om de sammansatta *til redde, ospardha, misfelle* läsas med fortis på andra stafvelsen'. Beläggen med förlederna *o-* och *mis-* intaga en särställning genom att dessa förleder icke förekommo som självständiga ord. Förleden *til*, som i belägget *til redde* förekommer som upptakt i versen, är emellertid särskrivnen.

Kocks material angående upptaktsanvändning av förled i sammansättning i 1600-tals vers, Kock Sv. akc. II s. 261 ff., är hämtat från följande vers-texter: Stjernhielm Musæ Svethizantes (1668), Rosenhane Vittra Skrifter (Stockholm 1853, av Klemming utgiven bokstavsrätt avtryckt upplaga),

Samuel Columbus *Den Bibliske Werlden* (Stockholm 1674) och *Odæ Sveticæ* (Stockholm 1674) samt Lasse Lucidor *Helicons Blomster* (Stockholm 1688); Kock a. a. II s. 253 f.

Kock anför ej allenast så talrika exempel på upptaktsanvändning av förleden i dessa texter, att vi få en rätt fullständig beläggsamling angående särskrivning i dessa fall, utan också exakta tal för förekomsten av upptaktsanvändning och stark-taktdels-användning av förleden. Genom att indela materialet efter sammansättningarnas art — vilka ordklasser lederna tillhöra — såsom Kock har gjort och varvid han funnit, att förleden användes som upptakt i versen mycket olika ofta i sådana olika slag av sammansättning, få vi ett i exakta tal uttryckt förhållande mellan frekvensen av upptaktsanvändning av förleden och frekvensen av särskrivning av förleden i sådan upptaktsanvändning.

Materialet är alltigenom likformigt med avseende å antalet stavelser i beläggen, vart och ett består blott av två leder, och vardera leden har endast en stavelse; materialet lämnar alltså i detta avseende icke rum för tillfälligheter.

Dé exakta tal, som vi få, ange också verkligen ett förhållande mellan ett *uttal* och en skrivning, ty därom äro alla ense, att dessa 1600-tals verser ha behandlats så att förleden i upptaktsanvändning också lästes som upptakt.

De exakta talförhållanden, som jag åsyftar, äro följande:

Kock har påvisat, att upptaktsanvändning av enstavig förled i tvåstavig sammansättning i 1600-tals vers är det övervägande vanligaste (70 %) i sammansättningar av partikel plus verb, men undantag (12—17 %) i de flesta övriga slag av samman-

sättning. Jag kan i vårt sammanhang härtill tillfoga, att det är egentligen endast i dessa sammansättningar av partikel plus verb, där upptaktsanvändning av förleden är det vanligaste, som särskrivning förekommer vid upptaktsanvändning.

Några exakta tal uppger Kock emellertid icke med avseende å följande grupper av sammansättningar:

Partikelförled; efterleden av annan ordklass än verb eller substantiv (Kock a. a. s. 265).

Substantivförled i s-form (Kock a. a. s. 271).

Substantiv plus adjektiv (Kock a. a. s. 268).

Substantiv plus verb (Kock a. a. s. 269).

Adjektiv plus particip (Kock a. a. s. 270).

Verbförled (Kock a. a. s. 270).

'Sammanställda ord' (Kock a. a. s. 273).

Här nedan meddelas exemplen från övriga grupper hos Kock på särskrivning av förled i upptaktsanvändning. Som ovan påpekats, anför Kock blott en samling exempel på förled i upptakt, icke en fullständig beläggsamling, men en tydlig skillnad visar sig dock mellan en grupp av sammansättningar, där särskrivning förekommer vid upptaktsanvändning av förleden i versen och där sådan användning är den vanligaste användningen, och övriga grupper av sammansättningar, där särskrivning icke förekommer med något exempel hos Kock vid upptaktsanvändning av förleden i versen och sådan användning är undantag. -

Prefixet *o-* intar en alldeles särskild ställning genom att det icke förekommer som självständigt ord. Kocks uppgifter a. a. s. 266 angående upptaktsanvändning av detta prefix beaktas därför ej i det nedanstående.

Särskrivna exempel på upptaktsanvändning av förleden i tvåstaviga sammansättningar i 1600-tals verstexter.

Partikel plus verb (Kock a. a. s. 261):

bort mist, fort fahr, fram hint, kring värfd, kring hölgt, kring skär, nid sänd, neer slogh, til nådtt, till ståår, om täpt, om lagd, vth strö. Summa 13 exempel.

Partikel plus substantiv (Kock a. a. s. 264 f.). Intet exempel.

Substantiv (ej i s-form) plus substantiv (Kock a. a. s. 267). Intet exempel.

Adjektiv plus substantiv (Kock a. a. s. 269). Intet exempel.

Adjektiv plus adjektiv (Kock a. a. s. 270). Intet exempel.

Nedanstående tabell utvisar, att i den första gruppen, den enda av ovannämnda, där förleden i upptaktsställning i versen förekommer särskrivna, sådan upptaktsställning är den vanligaste ställningen i vers, medan inom de övriga här nämnda slagen av sammansättningar, som ingen enda gång förekomma särskrivna och med förleden i upptaktsställning, sådan upptaktsställning är undantag.

Sammansättnings art	Förleden i stark taktidel	Förleden i upptakt	D:o i procent av samt- liga belägg	Ex. på särskrivna för- led i upptakt	D:o i procent av samt- liga belägg med för- leden i upptakt
Partikel plus verb (Kock a. a. s. 261)	53	121	70 0/0	13	10 0/0

Sammansättnings art	Förleden i stark taktdel	Förleden i upptakt	D:o i procent av samt- liga belägg	Ex. på särskrivnen för- led i upptakt	D:o i procent av samt- liga belägg med för- leden i upptakt
Partikel plus substantiv (Kock a. a. s. 264 f.) ∴	112	20	15 0/0	—	0 0/0
Substantiv (ej i s-form) plus substantiv (Kock a. a. s. 267)	156	22 ¹	12 0/0	—	0 0/0
Adjektiv och substantiv (Kock a. a. s. 269)	16 ²	4 ²	20 0/0	—	0 0/0
Adjektiv och adjektiv (Kock a. a. s. 270)	38 ³	8 ³	17 0/0	—	0 0/0
Summa	322	54	14 0/0	—	0 0/0

Av denna tabell, vars uppgifter äro fullt säkra på grund av de stora talen, framgår alltså ett uppenbart sammanhang mellan särskrivning och upptaktsuttal, eftersom ju upptaktsställningen i versen verkligen har motsvarats av ett upptaktsuttal i versen.

Vi ha konstaterat:

*att upptaktsuttal av förleden i sammansättnin-
gar i y. fsv., ä. nsv. och 1600-tals vers i stor ut-
sträckning förekommer i förening med särskrivning
av denna förled.*

Vi ha därmed fört ner sambandet mellan sär-
skrivning av förleden och upptaktsanvändning av
förleden ända till nsv. tid. Vi kunna lätt konstatera,
att det förefinnes även i vår tid.

¹ Nästan blott hos Lucidor.

² *Allting*, *alltid* och några lånord saknas.

³ Här ingår icke *fåfäng(t)*, som 'synnerligen ofta förekom-
mer' och Kock 'ständigt iakttagit med fortis på penultima utom
en gång'. Här ingå ej heller beläggen med participförled.

Sammanfattning.

Vi ha (Kap. II) undersökt frekvensen av *æ*, uppkommet av *a*, i förledsändelse i de äldsta fsv. handskrifterna. Vi ha därvid hållit åtskils belägg, där sammansättningslederna äro sammanskrivna, och belägg, där de äro särskrivna, och funnit, att *æ* förekommer jämförelsevis oftare i de senare beläggen än i de förra. Genom att noggrant oskadliggöra alla störande inflytelser ha vi utrönt, att detta måste bero på en olika vokalbalans i sammanskrivna belägg och i särskrivna belägg. Vi ha också genom sovring av materialet uteslutit, att denna olika vokalbalans kunde bero på en olika betoning av förleden även som simplex. Den har sin grund i hela sammansättnings betoning¹. (Kap. III:) Vi stödj oss på Kock och fastslå, att i de sammanskrivna beläggen, där förledens ändelse icke kan ha haft *levissimus*, vardera rotstavelse måste haft *fortis*. Enligt de inledande anmärkningarna (s. 10 ff.) är denna betoning hos materialet en sammansättningsbetoning och ej en betoning av skilda ord. I de särskrivna beläggen har endast endera rotstavelsen haft *fortis*. (Kap. IV:) Detta har varit senare rotstavelsen. Förleden har varit upptakt. Detta visar sig genom vokalharmonisk inverkan på vokalen i förledens ändelse från vokalen i efterledens rotstavelse. (Kap. VI:) Att särskrivning av sammansättningar även i y. fsv., ä. nsv. och 1600-tals texter har sammanhang med upptaktsuttal ha vi funnit framgå av att särskrivning av förleden i stor utsträckning förekommer i förening med upptaktsuttal i versen i texter från dessa olika tider.

¹ Jfr sammanfattningen ovan s. 65 f.

Genom att vårt material till undersökningen av frekvensen av *æ* i förled består av sammansättningar, där förleden är en tvåstavig genitiv på *a*, *ar*, ha vi som biresultat funnit, att sådana sammansättningar i den äldsta fsv. i mycket stor utsträckning haft en betoning med fortis endast på senare rotstavelsen (s. 69 ff.).

Som ett ytterligare biresultat ha vi funnit en i den äldsta fsv. verksam *bakåtverkande vokalarmoni* från efterledens rotvokal på förledens ändelsevokal. Den kan förekomma tillsammans med framåtverkande vokalarmoni (H., Da.) eller utan att någon vokalarmonisk påverkan från förledens rotvokal kan påvisas (Ä. Vg.) eller endast i de sammansättningar, där även förledens rotvokal gynnar vokalarmonisk övergång, men icke i dem där förledens rotvokal icke gynnar *æ* (Sdm.) (s. 81 ff.).

Tillägg och rättelser.

Till s. 1 ff.

Ett gott exempel på att sammanskrivning anses kunna konsekvent användas för att motsvara en fsv. betoning med enkel fortis, som vilat på senare leden i sammansättningen, och att den icke anses gå ihop med en fsv. betoning med fortis på vardera leden, avger Sievers i sitt arbete *Metrische Studien* IV. I den versifierade form han där t. ex. ger Upplandslagen normaliserar han konsekvent sammanskrivning och särskrivning av lederna i sammansättningar, varvid han sammanskriver, där han ansätter uttal med fortis endast på efterleden — ex.: U. Pr. 8 *laghæbálkæ*, Kk. 6.2 *vāþæbót*, Kk. 6.2 *takæhándum*, Kk. 15 pr. *hiōnælágh* — men förenar lederna endast genom bindestreck, där han har uttal med dubbel fortis — ex.: U. Pr. 8 *gíptæ-māl*, Kk. 2 pr. *tólftæ-kírkju*, Kk. 14.4 *bóndæ-lághum*, Kk. 17.3 *siængær-álstær*.

Till s. 16 f.

Detta material till genitivförled på *-a*, *-a(r)* upptar med avsikt ej Sdm *helgha dagha* 28:8, 40:10, 41:6, Da *hælgahagha* 11:3, då jag i likhet med Rydqvist Sv. spr. lagar V. 71 m. fl., men i motsats till Noreen *Geschichte*³ § 189 mom. 4 a, anser att förleden icke är gen. av subst. *hælg*h.

Till s. 20.

Från beläggsamlingen från Biæ avgår till förmån för regeln om större frekvens av *æ* i särskrivna än i sammanskrivna belägg:

knuta rum, som finnes anført hos Zetterberg, men från fragmentet B av Biæ.

Till s. 21.

Till beläggsamlingen från H tillkomma följande belägg till förmån för regeln:

epæ takæ (alltså finnas summa 3 belägg *epæ takæ*), *præstæ garpi* (alltså summa 2 belägg *præstæ garpi*), *skiutæ færþ*. Summa 3 belägg.

Till s. 22 f.

Till materialet från Da tillkomma följande sammanskrivna belägg med *a* i förledens ändelse:

byrþaman, byrdaman (för *-men*, pl.), *byrþamanni, rompnaswípium, þingariþ* och 1 belägg *þingariþi* (så att det blir 2 belägg *þingariþi*). Summa 6.

Blott följande särskrivna belägg med *a* i förledens ändelse tillkomma:

byrþa mæn, fanga man (2). Summa 3.¹

Då materialet från Da omfattar mycket flere särskrivna belägg än sammanskrivna belägg, verka dessa nya belägg till förmån för vår regel, att *æ* förekommer proportionsvis oftare i särskrivna än i sammanskrivna belägg.

Till s. 24.

Till särskrivna belägg från Ä. Vg. med *a* i förledens ändelse tillkommer *bonda sön* (Schl. 7: 22). Men belägget *næmdar mans* utgår enligt de s. 13 f. uppdragna gränserna för materialet — sammansättningen är själv genitivbestämning till ett följande substantiv (Schl. 15: 7 *næmdar mans uittnum*).

Till förmån för regeln om större frekvens av *æ* i särskrivna än i sammanskrivna belägg tillkommer belägget *oxæ byrþi*. Om vi gå utöver Pippings ordförteckning, få vi ytterligare ett belägg: den oriktiga rubriken Schl. 23: 1 not. *arþær bolær*.

Statistiken till Ä. Vg. förändras härigenom på följande sätt. Inom parentes anföras de siffror som erhållas, ifall också belägget *arþær bolær* räknas.

S. 25 insättes för särskrivna belägg med *æ* talet 83 (85) i st. f. 82.

Att i öppen stavelse *æ* förekommer oftare i särskrivna än i sammanskrivna belägg (se s. 47) framgår av följande översikt.

Ä. Vg.

	<i>a</i>	<i>æ</i>		<i>a</i>	<i>æ</i>
Sammanskrivna belägg	2	7	Särskrivna belägg	7	31 (32)
	22 0/0	78 0/0		18 0/0	82 0/0

¹ Vid *hømta man* Schl. 48: 5 antar Schlyter Ordbok s. 315 felskrivning för *hon gipta man*, där *gipta man* är sammansättning. Söderwall Ordbok s. 573 upptar ett uppslagsord *hømta man* med hänvisning till landskapslagarna.

Att i Ä. Vg. vokalen i förledens rotstavelse icke verkat på vokalen i förledens ändelse (se s. 34 f.) framgår av följande siffror:

Ä. Vg. Samtliga belägg.

<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, u, ø</i> + <i>a, æ</i>	6 25	<i>i, y</i> + <i>a, æ</i>	8 39	<i>a, o, e</i> + <i>a, æ</i>	7 36 (37)
19% 81%		17% 83%		16% 84%	

Att däremot vokalen i efterledens rotstavelse uppenbart verkat på vokalen i förledens rotstavelse (se s. 85 f.) framgår av följande siffror för de särskrivna beläggen.

Ä. Vg. Särskrivna belägg.

<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, u, ø</i> } + <i>a, æ</i> + <i>æ, u, ø</i>	1 17	<i>æ, u, ø</i> } + <i>a, æ</i> + <i>i, y</i>	— 11
<i>i, y</i>		<i>i, y</i>	
<i>a, o, e</i>		<i>a, o, e</i>	
6% 94%		0% 100%	

<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, u, ø</i> } + <i>a, æ</i> + <i>a, o, e</i>	16 55 (56)
<i>i, y</i>	
<i>a, o, e</i>	
23% 77%	

Tabellen med alla de belägg sammanslagna, där efterledens rotstavelse innehåller en *æ*-gynnande vokal, får följande utseende:

<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>a</i>	<i>æ</i>
<i>æ, u, ø</i> } + <i>a, æ</i> + <i>æ, u, ø</i>	1 17	<i>æ, u, ø</i> } + <i>a, æ</i> + <i>a, o, e</i>	16 55 (56)
<i>i, y</i>		<i>i, y</i>	
<i>a, o, e</i>		<i>a, o, e</i>	
<i>æ, u, ø</i> } + <i>a, æ</i> + <i>i, y</i>	— 11		23% 77%
<i>i, y</i>			
<i>a, o, e</i>			
Summa	1 28		
	3% 97%		

Litteraturförteckning.

- Arkiv för nordisk filologi* XVIII, XXVII, XXXIII. Lund 1902, 1911, 1917.
- Brate, Erik*, Dalalagens böjningslära. (Program för Högre latinläroverket å Södermalm 1889—1890.) Stockholm.
- , —, Äldre Vestmannalagens ljudlära. (Upsala Universitets årsskrift.) Upsala 1887.
- Guta lag och Guta saga* jämte ordbok utgifna för Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur af *Hugo Pipping*. København 1905—1907.
- Hultman, O. F.*, Hälsingelagen och Upplandslagens ärfdabalk. (Acta Soc. scient. Fenn.) Helsingfors 1905.
- Kock, Axel*, Die alt- und neuschwedische Accentuierung. Quellen und Forschungen LXXXVII. Strassburg 1901.
- , —, Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent. II. Lund 1884—85.
- Larsson, Robert*, Södermannalagens språk I. Ljudlära. (Ant. tidskr. f. Sv. XII: 2.) Stockholm 1891.
- Noreen, Adolf*, Altschwedische Grammatik. Halle 1904.
- , —, Geschichte der nordischen Sprachen. Grundriss der germanischen Philologie. Dritte Auflage. Strassburg 1913.
- Ottelin, Odal*, Studier öfver Codex Bureanus. I. (Upsala Universitets årsskrift.) Upsala 1900.
- Pipping, Hugo*, Gotländska studier. Uppsala 1901.
- , —, Äldre Västgötalagens ordsfatt. (Acta Soc. scient. Fenn. XLII: 4.) Helsingfors 1913.
- Rydqvist, J. E.*, Svenska språkets lagar. V. Stockholm 1874.
- Samling af Sveriges Gamla Lagar* utgifven af *H. S. Collin* och *C. J. Schlyter*.
- I.1. Äldre Vestgöta-lagen. Stockholm 1827.
- Samling af Sveriges Gamla Lagar* utgifven af *C. J. Schlyter*.
- III. Uplands-lagen. Stockholm 1834.
- IV. Södermanna-lagen. Lund 1838.
- V.1. Äldre Vestmanna-lagen (= Dalalagen). Lund 1841.
- V.2. Yngre Vestmanna-lagen (= Västmannalagen). Som föregående.
- VI.1. Helsing-lagen. Lund 1844.
- VI.3. Bjärköa-rätten. Som föreg.

Schlyter, C. J., Ordbok till Samlingen af Sveriges Gamla Lagar. (XIII). Lund 1877.

Sievers, Eduard, Metrische Studien IV. Leipzig 1919.

Svenska Landsmål XIII. Stockholm och Uppsala 1892—94.

Söderwall, K. F., Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. Lund 1884—1918.

Zetterberg, Fridolf, Bjärköarättens ljud- och böjningslära. Uppsala 1893.

Äldre Västgöotalagen i diplomatariskt avtryck och normaliserad text jämte inledning och kommentar utgiven av *Bruno Sjöros*. (Skr. utg. av Sv. Litteratursällsk. i Finland.) Helsingfors 1919.

REGISTER.

Kap. I. En blick på litteraturen i ämnet ..	S. 1
„ II. Om den relativa frekvensen av ändelsevokalerna <i>a</i> och <i>æ</i> i genitivförled av tvåledade sammansättningar	„ 9
„ III. Betoningen av sammansättningar. Kritik. Betoningen av samman-skrivna sammansättningar.....	„ 66
„ IV. Betoningen av särskrivna samman-sättningar	„ 69
„ V. Om den relativa frekvensen av ändelsevokalerna <i>a</i> och <i>æ</i> i genitivförled av tvåledad sammansättning. Kortstavig genitivförled ..	„ 108
„ VI. Om förekomsten av förled i svag versplats	„ 118
Sammanfattning	„ 127
Tillägg och rättelser.....	„ 129
Litteraturförteckning.....	„ 132

Om Frödings uttryck av typen *sva'gtgyllne*.

Av *Arnold Nordling*.

(Lectio praecursoria.)

Som bekant använder Fröding nu och då uttryck, bestående av adverb på *-t* och adjektiv, *blygtförnäm*, *dammigtvit* o. s. v., så att i versen den starkaste betoningen faller på adverbet.

Fröding sammanskriver därvid lederna åtminstone i Stänk och flikar¹ i samtliga fall utom i *skönt grönt* i sammanhanget

och i en dal är så skönt grönt a'llt
Ett gammalt bergtroll.

Dessa uttryck i Stänk och flikar äro följande:
blygtförnäm i sammanhanget: och blygtförnäm och skygg var din gång, dikten Det borde varit stjärnor.

dammigtvit: En dammigtvit Karl-Johans-byst,
Ett gammalt förmak.

djuptutlevat: och jag lade nobelt mina armar /
djuptutlevat ned mot stolens karmar, Marquis de
Moi-Même.

evigtklara: Men med ljuset, som i rymden flammar
/ av den evigtklara lyckans rike, En morgondröm VI.

halvtutslocknade: sin halvtutslocknade / sångarsaga,
Drömmar i Hades IV.

¹ Originalupplagan följes, utom i skrivningen av *'v'*- och *t*-ljud.

heltförenta: Och som hjärtblad i en blomster-skida, / heltförenta nyss, En morgondröm VI.

skumtgråa: långt genom dödsrikets skumtgråa dal, Sagan om Gral.

slapptförnäm: teatraliskt, skaldiskt slapptförnäm, Marquis de Moi-Même.

svagtgyllne: där silverljusa skira och svagtgyllne bleka / små strimmor sågos leka, Det borde varit stjärnor.

varmtröda: än prålade fräckt i den varmtröda huden, Gudarne dansa.

vittvälv: för vek bland de starka med vittvälv bröst, Det borde varit stjärnor.

Från andra diktsamlingar (Gralstänk¹) kan jag dessutom anföra följande exempel:

frittglada: Än tycks det mig just, att det leende / världslivet just som det är / med frittglada ögonen seende, Livets värde.

halvtnedtystad: halvtnedtystad än min aning tror, Frågande svar X.

miltomhuldad: i en miltomhuldad apelfgård, Frågande svar XVII.

Till de här behandlade uttrycken av adverb på *-t* och adjektiv eller particip hör icke *stoltsköna* från Stänk och flickor, vilket förekommer i sammanhanget: nereiderna gunga / de stoltsköna lemmar i skummet, dikten En balfantasi. Förleden *stolt* kan förstås som adverb, men den sammanfaller med adjektivets oböjda form. Uttrycket kan alltså förstås i likhet med de vanliga sammansättningar i svenskan, i vilka betydelsen av ett adjektiv modifieras genom sammansättning med en oböjd adjektivförled: *mörkblå*, *allmänmänsklig* o. s. v.

¹ Originalupplagan följes, utom i skrivningen av 'v'- och t-ljud.

Att adverbet skall uttalas med starkare betoning än adjektivet framgår i de flesta fall därav, att adverbet finnes i starkare versplats än adjektivet.

Adverbet och adjektivet bilda tillsammans tvåstavig takt i:

för vek bland de starka med | *vi'ttvälv't* | brö'st.

De bilda tillsammans trestavig takt i:

långt genom dödsrikets | *sku'mtgråa* | da'l

där silverljusa skira och | *sva'gtgyllne* | ble'ka
små strimmor sågos leka

än prålände fräckt i den | *va'rmtröda* | hu'den,
än hycklande oskyldigt skär.

Adverbet och adjektivet fylla ut eller utgöra del av fyrstavig takt i:

och | *bly'gtförnäm* och | skygg var din gång

En | *da'mmig'tvit* Karl- | Johans-byst

och jag lade nobelt mina armar
| *dju'ptutlevat* | ned mot stolens karmar

Men med ljuset, som i rymden flammar
av den | *e'vigtklara* | lyckans rike

Och som hjärtblad i en blomsterskida,
| *he'ltförenta* | nyss...

I tvenne fall framgår denna betoning därav, att metern fordrar en omflyttning av adjektivets accent

och genom att adverbet uttalas med starkare betoning än adjektivet åstadkommes en god sådan rytmisk omflyttning. Härvid verkar samma rytmiska lag som då man i prosan (i rikssvenskt uttal) betonar *å''ngfarty'g*, ehuru det enkla ordet heter *fa''rtyg*, eller *ka'pten Ma''lm*, ehuru förleden som enkelt ord eller t. ex. i förbindelsen *kapte'n Bola''nder* har starkaste accenten på andra stavelsen. Det ena av dessa fall är *djuptutlevat*; att adverbet skall betonas framom adjektivet framgår här också därav, att de tillsammans bilda fyrstavig takt. Det andra fallet är *halvtutslocknade* i strofen:

Men länge hörde jag
mjukt melodiskt
hans tanke tala
sitt mörka tal,
sin | *ha''ltut|slo'cknade*
sångarsaga.

I ett fall framgår denna betoning därav, att ett föregående adverb måste undertryckas för att kunna utgöra senare hälften i fyrstavig takt och att detta åstadkommes på ett naturligt sätt därigenom, att adverbet före adjektivet uttalas som vilket som helst ord, som i en rent syntaktisk förening framhäves framom omgivningen. Detta fall är

teatraliskt, skaldiskt | *sla''pptför|nä'm*.

Av exemplen från andra diktsamlingar bilda adverbet och adjektivet tillsammans trestavig takt i:

Än tycks det mig just, att det leende
världslivet just som det är
med | *fr'ittglada* | ögonen seende
inom sig all himmelen bär.

I två exempel framgår att adverbet skall betonas framom adjektivet därav att sålunda uppkommer en alldeles naturlig rytmisk omflyttning av adjektivets accent. Dessa exempel äro:

| *ha''lvtned|ty'stad* än min aning tror,
att den själviskt stores storhet gagnar

och

i en | *mi''ltom|hu'ldad* apelgård
(där samma rytm föreligger som t. ex. i raden:
Dock är mildhet stundom skenbart hård).

Man har antagit, att dessa uttryck av adverb och adjektiv, som i versen fordra ett uttal med starkaste trycket på adverbet och som Fröding sammanskriver, äro sammansättningar. Berg i Nystavaren V s. 45 anför sålunda *skumtgrå* m. fl. från Fröding som 'adjektiv, som äro sammansatta av två adjektiv,... det förra... advärbböjt', och Noreen Vårt språk VII s. 31 anför likaledes dessa uttryck som exempel på hopskrivning, som är 'i strid med skriftens konservativa tendens' och därför visar, 'att åtminstone den ifrågavarande författaren vill ha sitt uttryck uppfattadt som ett ord'. Feuk i Språk och stil 13 s. 124 o. 131 säger, att de äro 'originella, sammansatta adjektiv', 'av metriska skäl bildade nya adjektiv hos Fröding'.

För att äga en grund för påståendet, att i dessa uttryck föreligger sammansättning, måste vi i språket kunna påvisa en tendens att låta adverb och adjektiv ingå en innerlig förening till betydelsen och därvid flytta accenten uteslutande till första leden. En sådan finna vi i *högtärad*, *högtälskelig* och några flere fall. Emellertid förefinnes en såväl yttre som inre olikhet mellan de flesta av Frödings uttryck och prosans

sammansättningar. I prosan är efterleden ett particip (*högtärad*) eller annan avledning av ett verb (*högtälskelig*) eller av ett substantiv, t. ex. i *allmäntmänsklig*, *allmäntmoralisk*, som någon gång förekommer, medan den i Frödings uttryck i Stänk och flikar är ett particip i 4 fall, nämligen *djuptutlevat*, *halvtutslocknade*, *heltförenta*, *vittvälvt*, men i de flesta, 7 fall ett oavlett adjektiv: *blygtförnäm*, *dammigtvit*, *evigtklara*, *skumtgråa*, *slapptförnäm*, *svagtgyllne*, *varmtröda*. Förleden är i prosan ett gradbetecknande ord men hos Fröding blott i 4 fall: *djuptutlevat*, *halvtutslocknade*, *heltförenta*, *svagtgyllne* och i de flesta, 7 fall ett ord med annan betydelse: *blygtförnäm*, *dammigtvit*, *evigtklara*, *skumtgråa*, *slapptförnäm*, *varmtröd*, *vittvälvt*. I fråga om de flesta av Frödings uttryck kunna vi alltså ej i prosans sammansättningar finna ett direkt stöd för ett antagande, att sammansättning föreligger. Vi kunna också fråga oss, om en skald som Fröding, hos vilken allt går ut på att ge uttryck åt ett visst innehåll, skulle ha använt dessa uttryck uteslutande för att erhålla sammansättningar, som fylla ut tre-stavig eller fyrstavig takt. Om vi i språket utom möjligheten att bilda dessa några få förklarade sammansättningar finna en annan egenskap, som är tillämplig på alla dessa uttryck hos Fröding och som tillika visar, att innehållet genom dem blivit rikare, så kunna vi glatt lämna detta obestämda tal om sammansättning.

I prosa kan adverbet i vad vi allmänt uppfatta som en rent syntaktisk förening av adverb och adjektiv framhävas, ifall det passar i sammanhanget att framhäva det. Man kan säga: hon är *mycket* god, den är *rätt* stor. Ifall vi då i Frödings uttryck finna, att sammanhanget gynnas av att ad-

verbet är framhävt, göra vi bäst i att säga, att i dem föreligger vad vi allmänt kalla syntaktisk för-
ening och att adverbet är framhävt liksom vilket
som helst ord, som i sammanhanget kan framhävas
framom de övriga.

Fröding använder uppenbart infogning i stark
versplats för att framhäva ord. I Sagan om Gral
framhäver Fröding på detta sätt upprepade gånger
det i allmänhet obetonade pronominet *han*. Han ger
det på detta sätt en varm färg, som håller känslö-
glöden uppe i denna högstämnda dikt igenom verser,
som annars bleve en katalogartad uppräknings:

ha'n bringar e'nhet åt allt, som är delat

— — — — —

ha'n har den frä'lsande läkande gåvan

— — — — —

Sy'nd signar ha'n till det luttrande saltet

— — — — —

ha'n kastar skö'nhetens ljus över Alltet.

För att erfara, om det framhävda är särskilt
lämpligt att framhäva i sammanhanget också i samt-
liga de fall, där Fröding inför adverbet i fram-
hävd versplats, skall jag meddela också de fall från
Stänk och flikar, där adverbet och adjektivet äro
lika starkt betonade, eller adverbet undertryckt.

I följande fall få adverbet och adjektivet uttalas
med ungefär lika stark betoning:

det sysslar så *be|sy'nnerligt | lö'mskt* kring min ficka
Härjarinnor.

tänk, så karlen gör sig | *du'mt för|nä'm*
Marquis de Moi-Même.

och | *e'vigt fi|e'ntligt* kom 'vill ej' och 'kan ej'
Gudarne dansa.

och en flickas axlar kura
sig ihop som rädda lam
och *för|si'ktigt | fö'rtänk|sam*
smyger hon sig fram

En morgondröm III.

frihetsarten har du kvar i gången,
den är *| go'sslikt | gla'd* och graciös

Flickan i ögat III.

Jag fångade i hasten
av mötena på vägen,
halvt fräck och *| ha'lv för|lä'gen,*
de bästa ögonkast

Flickan i ögat II.

kom lycksalighet som sändebud'
| mi'lt väl|si'gnande från ljusets gud

En morgondröm VI.

den visade gudarnas ättling,
hur *| ma'nvuxet | va'cker* han var

En morgondröm II.

Men länge hörde jag
| mju'kt me|lo'diskt
hans tanke tala

Drömmar i Hades IV.

än prålade fräckt i den varmtröda huden,
än hycklande *| o'skyldigt | skä'r*

Gudarne dansa.

det I ängsligt döljen
som ett *| ska'mfullt | a'nat*
lytes form är danat — — —

En flik av framtiden.

det är för att göra sig | *sä'rskilt* | *gra'nn*
 och vacker och kär för en älskad man
 En morgondröm I.

hörde och såg och förnam jag
 skymta och ljuda i Hades
 dunkelt och *u'nderligt* | *skö'na*
 Drömmar i Hades III.

låg hon naket och | *u'tslaget* | *skö'n*
 En morgondröm IV.

Än, fastän dvalan betyngde min hjärna
 låg jag och grubblade | *vi'döppet* | *va'ken*
 Drömmar i Hades I.

när jag biktar alltför äkta
å'nger | *bittert* | *sy'nda* | *väckta*
 bikter från mitt liv i dyn
 Flickan i ögat IV.

det I ängsligt döljen
 som ett skamfullt anat
 lytes form är danat
ä'delt | *o'skulds* | *fullt*
 En flik av framtiden.

De fall i Stänk och flikar, där adverbet är undertryckt, äro följande.

Och gammaldags är möbelns snitt
 och *bu'kigt* | *bre''d* och dryg
 Ett gammalt förmak.

Jag fångade i hasten
 av mötena på vägen,

halvt | frä'ck och halvt förlägen,
de bästa ögonkasten

Flickan i ögat II.

gud så *hö'gst alls|mä''ktig*,
man blir rent andäktig

Marquis de Moi-Même.

Då lyfter *högt | strå'lande* Eos
i skyn sina rosiga vingar

En balfantasi.

halvt det roade och halvt bekom mig
li'tet | o''nt, jag gjorde om min min

Marquis de Moi-Même.

den *ma'nligt | svä''rmiska*
sorgsna läppen
(Den genomgående rytmen är:
Jag såg en sångares
vemodspanna)

Drömmar i Hades IV.

de härja mig, de kuva mig som goter och alaner,
de lägga mig *platt | ö'de* med sitt krig

Härjarinnor.

gud så högst allsmäktig,
man blir *re'nt an|dä''ktig*

Marquis de Moi-Même.

teatraliskt, *ska'ldiskt | sla''pptförnäm*

Marquis de Moi-Même.

fram genom hårda klippan,
stum, *tungt | slu'ten* och döv

Aningar.

när blodet åt huvudet stiger
och drifternas hungrande skaras
vilt | he'tsande jakt mig för

I Daphne III.

beredd att plötsligt slunga ut
i brusande kaskad
vulka'niskt | he''tt om en minut
en våldsam gaskognad.

Ett gammalt förmak.

Vid en undersökning av de uttryck, där adverbet är starkare betonat än adjektivet, göra vi emellertid bäst i att bortlämna de belägg på adverb och adjektiv, som icke kunna sålunda infogas i vers. I *besynnerligt lömskt, evigt fientligt, manvuxet vacker, oskyldigt skär, underligt sköna, utslaget skön, vidöppet vaken* ligga sålunda två stavelser mellan adverbets och adjektivets starkast betonade stavelser, i *ångerbittert syndaväckta* mer än två stavelser. I *försiktigt förtänksam, manligt svärmiska, milt välsignande, ädelt oskuldsfullt*, där adverbet ensamt eller tillsammans med en upptaktsstavelse hos adjektivet bildar tvenne stavelser, följes adjektivets starkast betonade stavelse av mer än en stavelse. I *högt strålande, vilt hetsande*, där adverbet är enstavigt och adjektivet trestavigt med starkaste accenten på första stavelsen, har adjektivet icke en sådan byggnad, att accenten kunde flytta över på andra stavelsen. Ett uttryck av liknande byggnad som *milt välsignande* föreligger i *ha''lvttut | slo'cknade*, där Fröding betonar adverbet starkare än adjektivet, men han gör det här för att åstadkomma en rytmisk omflyttning av adjektivets accent och i *välsignande* föreligger en sådan betoning också utan en rytmisk omflyttning.

De föreningar av adverb och adjektiv, som återstå till jämförelse, äro följande:

Adverbet är framhävt framom adjektivet i *bly"gtförnä'm, da"mmigtvi't, dju"ptutle'vat, e"vigt-kla'ra, ha"lvtut|slo'cknade, he"ltföre'nta, sku'mtgråa, sla"pptför|nä'm, sva'gtgyllne, va'rmtröda, vitt-välv't.*

Adverbet är undertryckt i: *b'ukigt|bre"d, halvt|frä'ck, hö'gst alls|mä"ktig, li'tet|o"nt, platt|ö'de, re'nt an|dä"ktig, ska'ldiskt|sla"pptförnä'm, tungt|slu'ten, vulka'niskt|he"tt.*

Adverbet och adjektivet kunna uttalas med ungefär lika stark betoning i: *du'mt för|nä'm, go'ss-lik't|gla'd, ha'lv't för|lä'gen, mju'kt me|lo'diskt, ska'm-fullt|a'nat, sä'rskilt|gra'nn.*

Vi kunna förutskicka några anmärkningar om vilka ord vi framför allt äga rätt vänta oss skola vara framhävda. Vi vänta det icke om adverb med allmänt förstärkande eller försvagande betydelse eller bildade till adjektiv, avledda av substantiv. I poesien är språket mer uttrycksfullt än i prosa, och allmänt förstärkande eller försvagande adverb — några bland språkets mest innehållslösa ord — kunna därför där icke så ofta förekomma, och i synnerhet äro de icke lämpade för att framhävas. I lyrisk poesi äro tankarna starkt koncentrerade, men adverb, bildade till adjektiv, som äro avledda av substantiv, uttrycka en jämförelse med ett annat substantiv och leda alltså tanken bort från det föremål det är fråga om. Vi kunna därför vänta oss, att framför allt oavledda adverb, som icke äro allmänt förstärkande eller försvagande, skola vara framhävda.

Om vi uppdelat materialet efter dessa grunder, finna vi, att adverbet oftast är framhävt i de fall, där vi sålunda vänta oss, att det skall vara fram-

hävt, och att det oftast är undertryckt i de fall, där vi icke vänta oss, att det skall vara framhävt.

Detta framgår av följande tabeller.

I. Adverbet utgöres av ett ord, som är lämpligt att framhäva i vers. (Det till grund liggande adjektivet är ett ur nusvensk synpunkt enkelt oavlett ord, och adverbet är icke allmänt förstärkande eller försvagande.)

1. Adverbet är framhävt.

Detta adverb är:

blygt, evigt, skumt, slappt, varmt, vitt (av *vid*).

2. Adverbet är undertryckt.

Detta adverb är: *tungt*.

II. Adverbet utgöres av ett ord, som icke är lämpligt att framhäva.

1. Adverbet är framhävt.

a) Det till grund liggande adjektivet är avlett av ett substantiv: *dammigt*. b) Adverbet synes vara allmänt förstärkande eller försvagande: *djupt, halvt, helt, svagt*.

2. Adverbet är undertryckt.

a) Det till grund liggande adjektivet är avlett av ett subtsantiv: *bukigt, skaldiskt, vulkaniskt*. b) Adverbet synes vara allmänt förstärkande eller försvagande: *halvt, högst, litet, platt, rent*.

I följande tabell är denna statistik reducerad till tal.

	Adverbet framhävt	Adverbet under- tryckt
Adverbet lämpligt att framhäva	6	1
	86 %	14 %
	Adverbet framhävt	Adverbet under- tryckt
Adverbet icke lämpligt att framhäva	5	8
	38,5 %	61,5 %

Men vi kunna påvisa ännu mer i detalj, att betoningen med starkaste trycket på adverbet ingenting annat är än ett framhävande av ett enskilt ord, som är särskilt lämpligt att framhäva.

I de fall, där adverbet är framhävt och detta adverb synes vara ett allmänt förstärkande eller försvagande ord, är dess betydelse icke uteslutande förstärkande eller försvagande.

Vi ha *djuptutlevat*. Passar det icke här, där det talas om den förfallne skalden, att *djupt* är framhävt?

och jag lade nobelt mina armar
djuptutlevat ned mot stolens karmar.

I *heltförenta* är *helt* icke ett allmänt försvagande ord, utan har en oförsvagad betydelse. Fröding skildrar här en förening mellan man och kvinna, då de utgöra ett fullkomligt helt, han framhäver i detta sammanhang ordet *helt*:

liksom hjärtblad i en blomsterskida,
heltförenta nyss.....

Skalden ser i ett tillstånd mellan dröm och vaka en gammal engelsk bard. Målar icke här framhävandet av ordet *halvt* det svävande och vaga i drömbilden?

Men länge hörde jag
mjukt melodiskt
hans tanke tala
sitt mörka tal,
sin *halvtutslocknade*
sångarsaga.

Och passar icke framhävandet av *svagt* i *svagtgyllne*, där det är fråga om en ung flicka? Det talas om hennes hår,

där silverljusa skira och *svagtgyllne* bleka små strimmor sågos leka.

Också i övriga fall, där adverbet är framhäft, passar det att i en rent syntaktisk förening av adverbet och adjektivet framhäva adverbet.

Vi ha *blygtförnäm* i samma dikt som *svagtgyllne*. Hur skildrar icke här Fröding något av det väsentligaste genom att han framhäver ordet *blygt* i denna dikt, där han talar om en ung flicka?

och *blygtförnäm* och skygg var din gång.

Utgör icke evigheten något av det väsentligaste i våra drömmar om en bättre värld? Ordet *evigt* framhäver Fröding i ett längtansfullt omnämnande av en sådan värld:

Men med ljuset, som i rymden flammar
av den *evigtklara* lyckans rike.

Halvskymningen är väl det mest framträdande i de gamlas föreställning om dödsriket. Fröding framhäver adverbet *skumt* i ett omnämnande av detta dödsrike:

långt genom dödsrikets *skumtgråa* dal.

Kallar han icke därmed på en enda råd för oss levande fram de döde?

Passar icke framhävandet av *slappt* om skalden i Marquis de Moi-Même?

teatraliskt, skaldiskt *slapptförnäm*.

Är icke det vida bröstet en god bild av styrkan? Fröding framhäver adverbet *vitt* om bröstet i ett omnämmande av de starka. Ställer han oss icke därigenom med några ord mitt ibland de starka?

för vek bland de starka med *vittvälv*t bröst.

Det varma utgör den viktigaste egenskapen hos den lystna huden. Fröding framhäver därför träffande ordet *varmt* vid ett omnämmande av sinnliga ytterligheter:

än prålande fräckt i den *varmtröda* huden,
än hycklande oskyldigt skär.

Fröding skildrar farmoderns hem med de gamla traditionerna och den stora stillheten. Måne det icke är för att måla den stora ostördheten och det stora lugnet i detta hem som Fröding här framhäver adverbet *dammigt*?

En *dammigtvit* Karl-Johans-byst.

På motsvarande sätt kunna vi i alla de fall, där Fröding undertrycker adverbet, påvisa, att det icke här hade lämpat sig att framhäva det.

Först och främst ha vi de talrika fallen, där adverbet är ett allmänt förstärkande eller försvagande ord. I dem alla har adverbet icke någon annan betydelse. De äro:

halvt frä'ck, högst allsmä'ktig, litet o'nt, platt ö'de, rent andä'ktig.

Om Fröding hade framhävt dessa här i sammanhanget alldeles uttryckslösa adverb, hade det varit raka motsatsen till att han framhäver adverb, som äro särskilt uttrycksfulla i sammanhanget.

Liksom adverbet i alla dessa fall har en fullkomligt försvagad betydelse, har det en försvagad

betydelse också i *vulkaniskt hett*. Därmed skildras konung Karl Johans lynne. Han var

beredd att plötsligt slunga ut
i brusande kaskad
vulkaniskt hett om en minut
en våldsam gaskognad.

Vulkaniskt har här en uteslutande bildlig betydelse och måste också vid uppläsningen aktas för att framhävas alltför mycket, då det lätt gör raden överdriven och deklamatorisk.

Ikke heller i följande två fall passar det i sammanhanget att framhäva adverbet. Ordet *buk* har med sig föreställningen om något groteskt och plumpt, men en sådan är ikke avsedd, då Fröding i den fina skildringen av det gamla hemmet ställer fram den gamla möbeln:

Och gammaldags är möbelns snitt
och *bukigt bred* och dryg.

Skaldiskt är ikke ett enbart förlöjligande ord och passar därför ikke att framhäva i följande förlöjligande rad:

teatraliskt, *skaldiskt slappt* förnäm.

Så återstår det enda fall, där adverbet är undertryckt och därvid ikke är ett allmänt förstärkande eller försvagande ord eller ett adverb, vars adjektiv är avlett av ett substantiv. Detta fall är *tungt slutet* i sammanhanget

fram genom hårda klippan,
stum, *tungt slutet* och döv.

Är det ikke med avsikt som Fröding så byggt denna rad, skildrar den ikke tyngden hos denna

otillgänglighet och oförmåga av närmande ej blott genom ordet *tungt* utan också genom tyngden hos rytmen?

Jag vill i detta sammanhang framdraga det enda fallet, där Fröding inför adverbet i stark versplats och därvid icke sammanskriver det med adjektivet. Fröding avser genom denna skrivning uppenbarligen, att adverbet här icke avgjort skall framhävas på bekostnad av adjektivet. Detta torde framgå av en jämförelse med Frödings skrivning i alla övriga fall, där adverbet står i starkare versplats än adjektivet. Det här åsyftade fallet är *skönt grönt* i skildringen av tankegången hos ett gammalt bergtroll:

och i en dal är så |*skönt grönt*| allt.

Om *skönt grönt* här sålunda utläses ungefär på samma sätt som i allmänhet i prosauttal, får denna rad något klumpigt över sig. Fröding torde här ha avsett en klumpig rytm för att framkalla intrycket av klumpighet också hos det skildrade. Samma dikt är nämligen full med takter, där den stavelse som skall vara svag taktdel är ungefär lika stark som den som är stark:

och det är allt |mö'rk svart| na'tt sna'rt

— — — —

och pekar finger från |lå'ngt tryggt| håll.

Fröding använder i samma dikt, uppenbarligen i likadan avsikt att framkalla ett intryck av klumpighet, också tunga enstaviga takter, såsom i det förra av dessa exempel.

Icke heller i de fall, där Fröding inför adverbet och adjektivet i lika stark versplats, få de denna betoning blott genom att råka sålunda falla i versen.

Vi ha först två fall, där adverbet är ett allmänt förstärkande eller försvagande ord. Det ena är *halvt förlägen* i raden

halvt fräck och *halvt förlägen*.

Kan det icke vara mening med att *halvt* är starkare betonat i *halvt förlägen* än i det föregående *halvt fräck*? Säger det icke efter det föregående *halvt fräck*, att det icke var så helt med förlägenheten?

Det andra fallet är *särskilt grann*, där adverbet har en förstärkande betydelse, som icke vore så stark, om adverbet vore undertryckt:

det är för att göra sig *särskilt grann*
och vacker och kär för en älskad man.

I de fall, där adverbet är ett ord, som lämpade sig att framhäva framom adjektivet, passar det dock ej i sammanhanget, att det framhäves.

Vi ha *dumt förnäm* i det citerade omdöme om skalden i Marquis de Moi-Même, som inleder dikten. Medan *slappt* lämpade sig att framhäva i skildringen av denne skald i uttrycket *slapptförnäm*, lämpade sig icke *dumt* att alltför mycket framhäva om skalden i Marquis de Moi-Même.

Så ha vi *mjukt melodiskt*. Det talas om en skald, en man i en drömuplevelse:

Men länge hörde jag
mjukt melodiskt
hans tanke tala.

Det lämpade sig icke väl att i skildringen av denne man alltför mycket framhäva mjukheten, som framför allt är kvinnlig.

I två fall med denna betoning är adverbet bildat

till ett adjektiv, som är avlett av ett substantiv. I intetdera hade dock adverbet kunnat vara undertryckt.

Det ena fallet är *gosslikt glad*. Det förekommer i en sval skildring av en flicka, det säges om hennes gång:

den är *gosslikt glad* och graciös.

Gosslikt passar väl i den svala stämningen och skulle ej tillräckligt framträda, om det vore undertryckt.

Det andra fallet är *skamfullt anat*. Det ligger en viss indignation i ordet *skamfullt* på detta ställe, där Fröding uttalar sig om den gällande moralen:

det I ängsligt döljen
som ett *skamfullt anat*
lytes form är danat
ädelt oskuldsfullt.

Men adverbet hade icke heller kunnat vara framhävt framom adjektivet. I *gosslikt glad*, där det talas om en flicka, lämpade det sig icke att alltför starkt framhäva ordet *gosslikt*. Där *skamfullt anat* förekommer, vill Fröding just framhålla att det icke är någon skam, och gör därför väl i att icke inpränta begreppet skam i medvetandet.

I de exempel från övriga diktsamlingar, där adverbet är starkare betonat än adjektivet, passar det också i sammanhanget att framhäva adverbet.

Sålunda är *halvt* framhävt i *halvtnedtystad* i:

halvtnedtystad än min aning tror,
att den själviskt stores storhet gagnar.

Skildrar icke Fröding här genom att sålunda framhäva ordet *halvt* det svävande i denna meditation?

Tillägga vi icke världslivet mest allmänt attributet fritt? Fröding framhäver i en meditation om världslivet just detta ord *fritt*:

Än tycks det mig just, att det leende
världslivet just som det är
med *frittglada* ögonen seende
inom sig all himmelen bär.

Använda vi icke omdömet mild om ans och vård? Fröding framhäver adverbet *milt* i en meditation om livets sunda hårdhet. Framkallar han kanske därmed för oss den försonande slutbilden av en god och sträng trädgårdsmästare?

Dock är mildhet stundom skenbart hård,
skenbart alltför hård att kunna bäras,
när med knivar vissna grenar skäras
från de träd som av en sjukdom täras
i en *miltomhuldad* apelgård.

I de fall i Stänk och flikar, där adverbet icke hade kunnat infogas i vers så att det hade varit starkare betonat än adjektivet och detta adverb är svagare betonat än adjektivet, passar det också i sammanhanget att adverbet är undertryckt.

I ett fall är adverbet ett allmänt förstärkande ord. Detta fall är *högt strålande* i versen:

Då lyfter *högt strålande* Eos
i skyn sina rosiga vingar.

Adverbet *högt* kan här icke ha någon annan betydelse.

I ett annat fall är adverbet visserligen icke ett allmänt förstärkande eller försvagande ord men är dock använt väsentligen blott med gradbetecknande mening. Ordet *vild* har i sin fullaste betydelse en innebörd av härlighet, men något sådant får icke inmänga sig, då Fröding skildrar en människa, som jagas av driften och vill bli fri:

när blodet åt huvudet stiger
och drifternas hungrande skaras
vilt hetsande jakt mig för.

I ett fall är det till grund för adverbet liggande adjektivet avlett av ett substantiv. Detta fall är *manligt svärmiska* i raderna:

den *manligt svärmiska*
sorgsna läppen.

Här är det fråga om en man men omnämnes en egenskap, som icke räknas till de specifikt manliga, och adverbet *manligt* är därför undertryckt.

Vi ha alltså funnit, att Fröding framhäver ett adverb för att därmed djupt fästa i medvetandet ett ord, som är särskilt uttrycksfullt i sammanhanget; vi ha funnit det både direkt i de fall, där han använder en sådan infogning, och vi ha funnit det indirekt av övriga fall genom att det i dem icke är lämpligt att i sammanhanget framhäva adverbet. Fröding använder alltså en förening av adverb och adjektiv med starkaste trycket på adverbet på ett liknande sätt som man i prosan i vad vi kalla en rent syntaktisk förening av adverb och adjektiv kan framhäva adverbet, och vi få därför säga, att i Frödings uttryck med starkaste trycket på ad-

verbet icke föreligger något annat slags ordbildning än i dessa prosans uttryck.

Den starkare framhävingen av adverbet, som sålunda även i prosan förekommer, blir i metriskt byggd framställning så pass stark, att en fullgod versrytm uppkommer. En stavelse, som enligt prosans uttal icke är tillräckligt framhävd för att tjäna som höjning i vers, kan i versen särskilt framhävas, då den står i sådan ställning. Detta sker genom att den särskilt betonas, men såsom Risberg genom fonetiska mätningar har funnit, åtföljes en sådan betoning åtminstone i hans, och det torde vara en mycket god, uppläsning av en uthållning i tiden, 'en ringa förlängning' (Risberg *Den svenska versens teori* s. 110). En stavelse, som enligt prosans uttal icke är tillräckligt framhävd, kan sålunda i versen i stark versplats få en extra förlängning. Detta bidrar till att förklara, att adverbet fäster sig kvar i medvetandet i de fall, där Fröding inför det i stark versplats: det dröjer längre kvar i uttalet och därför också längre kvar för uppfattningen. Men icke blott uttalstiden för en sådan stavelse eller ett sådant ord kan förlängas i ett sådant fall, utan därtill kan göras ett uppehåll efter ordet före nästa ord. Risberg har funnit, likaledes genom metodiska mätningar, att det kan inträda 'en ringa pausering efter' ett sådant ord, 'ett mycket kort stillastående af hela talapparaten i talspänning' (Risberg s. 111). Detta är naturligtvis möjligt endast i det fall, att denna stavelse och slutet av takten tillhöra olika ord, såsom Risberg framhåller s. 112 och s. 117 f. I denna pausering i ett sådant fall finna vi en ytterligare förklaring till att adverbet starkt inpräglar sig i medvetandet i de fall, där Fröding inför det i särskilt framhävd versplats. Mottagaren hinner ytterligare under pausen fasthålla vid det redan genom

tidsutdräkten och betoningen inpräglade ordet, förrän det kommer ett nytt.

Om man på grund av betoningen anser, att sammansättning föreligger i Frödings uttryck med starkaste trycket på adverbet, borde man på samma grund anse, att sammansättning icke föreligger i de fall, där Fröding inför en förening av partikel och verb så att starkaste trycket faller på verbet. Detta är en betoning, som icke normalt förekommer i prosan, men såsom Kock har påvisat, har den en gång förekommit. Vi veta tillika, att ju längre tillbaka i tiden vi gå, desto närmare komma vi till den tid, då vi i stället för sammansättningar av detta slag möta skilda ord. Fröding använder också en sådan infogning i folkvisestil, där den gör tjänst som en arkaism:

gudlov vi have Sturen

in|sto'ppad i buren

En visa om när jag var lustig o. s. v.

i nöd fick det trohetens skördar *upp|skä'ra*

En visa till Karin ur fängelset.

Men han använder den också i andra fall, jag skall här anföra de fall ur Stänk och flikar, som jag antecknat:

på fin och lätt och liten tå

framsmy'ga | féer små

Ett gammalt förmak.

Låt oss *om|fa'mnade* blandas

I Daphne II.

sig i solsken byta
och med ljus *om|fly'ta*
allt din kärleks land

En flik av framtiden.

kunde sedan båda
ko"nstfullt *sa'mman|fö"ra*

Stänk och flikar.

(Den genomgående rytmen i denna dikt är
bilden av det hela

— — — — —

huvudmelodin)

För mig var du en ljusgestalt i nattens tid
upp|ru'nnen.

Det borde varit stjärnor.

I själva verket finna vi också i dessa fall, att Fröding särskilt framhäver det, som är särskilt uttrycksfullt i sammanhanget. Detta är samma uttal, som i liknande fall förekommer även i prosan. Även här kan man betona verbet något starkare än partikeln, ifall man särskilt vill framhäva det, t. ex. *inte införa utan inföga, inmänga — vad är det för sla'.*

Vi finna t. ex. i tvenne fall, att Fröding genom att sålunda framhäva verbet framkallar en bild av en givande källa eller en förfriskande bäck:

se ditt guld skall rinna
rikligt ur din hand
som ett gyllne vatten,
sig i solsken byta
och med ljus omfly'ta
allt din kärleks land

För mig var du en ljusgestalt i nattens tid upp-
ru'nnen.

I *omfamnade* är *famn* onekligen det viktigaste elementet.

I själva verket tror jag, att det icke är så mycket på grund av betoningen som man antagit, att i Frödings uttryck med starkaste trycket på adverbet föreligger sammansättning, utan helt enkelt på den grund, att Fröding sammanskrivit lederna. Det sammanskrivna är ju i allmänhet också ett ord. Emellertid är det hos nutida svenska författare icke så alldeles sällsynt, att ett starkare betonat ord är sammanskrivet med ett följande svagare betonat utan att därvid sammansättning föreligger.

Sålunda anse vi icke, att sammansättning föreligger i en förening av indefinita pronominet *var* och reflexiva pronominet *sin*. Emellertid kan man få se en sådan förbindelse sammanskriven, upprepade gånger i samma arbete, så att uppenbarligen icke felskrivning föreligger. Carl Larsson i *By Av jord* är du kommen sammanskriver sålunda *var sin* åtminstone två gånger: 'Och skrattande togo de sig varsin sup' (a. a. s. 21), 'fast deras gårdar lågo i varsin socken' (a. a. s. 155). Elin Wägner *Pennskaftet* sammanskriver det likaledes åtminstone två gånger: 'Men kom så går vi och får hvarsin ny tidningsbunt' (a. a.⁶ s. 219), 'ty den äldsta och jag har nog hunnit med hvarsin lika stor skifva af lifvet' (a. a.⁶ s. 256). Båda dessa ställen återkomma oförändrat lika åtminstone i den här citerade sjätte upplagan och i åttonde upplagan (a. a.⁸ ss. 156 o. 182); det senare *hvarsin* är här delat på två rader: *hvar-/sin*.

I en förening av adverbet *upp* och prepositionen *till* föreligger icke sammansättning. Emellertid är

det icke så sällsynt att man kan få se dem sammanskrivna. Jag skall blott anföra ett exempel, för Ode Balten Den förgyllda grodan s. 146: 'för ett pris av 10 upptill 25 ören per volym'.

I det en författare sålunda sammanskriver en starkt betonad led med en följande svagare betonad, kan han göra sig skyldig till uppenbart brott emot sammanskrivning enligt det logiska sammanhanget. Sålunda kan man få se *för ro skull* skrivet så, att *ro* och *skull* äro sammanskrivna men *för* särskrivet, upprepade gånger i samma arbete, så att uppenbarligen icke felskrivning föreligger. Ur Ode Balten Kulturblommor kan jag anföra *för roskull* åtminstone från sidorna 64 och 168, ur Schagerströms uppsats i Nystavaren I från sidorna 121 och 130. Karin Smirnoff Under ansvar s. 119 skriver på liknande sätt *för gudsskull*. En sådan skrivning strider uppenbarligen emot det logiska sammanhanget, ty där är det *för* och *skull* som hör närmast ihop.

T. o. m. den allmänt hävdvunna skrivningen kan strida mot det logiska sammanhanget. Sålunda är den allra vanligaste skrivningen av sammansättningar av typen *Gustav Vasabilden*, att man särskriver *Gustav* men sammanskriver *Vasabilden*. Brate i Nystavaren IV s. 31 säger: 'Den vanligaste skrivningen är utan tvivel typen *John Ericssonsfästen*', Berg i Nystavaren V s. 47: 'den vanligaste skrivningen är tvivelsutan *John Ericssonsfästen*'. Likväl är det *Gustav* och *Vasa* som hör närmast ihop och icke *Vasa* och *bilden*. I sammansättningarna *förstaklassbiljett*, *andrakammarvalen*, som äro fullkomligt motsvarande bildningar, så tillvida som också här första leden *första klass*, *andra kammaren* särskrives utom en sådan sammansättning, alldeles som första leden *Gustav Vasa* i *Gustav*

Vasabilden, i dem sammanskrivas alla lederna. I själva verket sammanskrives i vardera fallet den starkast betonade leden med de följande svagare betonade, men i *Gustav Vasabilden* faller på detta sätt *Gustav* utom sammanskrivningen.

Jag skall här anföra några exempel på detta slags skrivning. Erik Fahlman Firman Åbergson s. 209 skriver: 'Gustav Vasabilden', Bo Bergman Skeppet och andra noveller s. 55: 'Karl Johanssoffan', Selma Lagerlöf Troll och människor s. 230: 'El Aksamoskén', Karin Smirnoff Under ansvar s. 114: 'half tvåtiden'.

För att ytterligare styrka detta mitt påstående, att i nutida svensk skrift förefinnes en rent mekanisk tendens att sammanskriva ett starkt betonat ord med ett följande svagare betonat, skall jag anföra ett par uttalanden som utvisa, att alldeles samma förhållanden uppträda i de andra nordiska språken. Så pass lika som alla dessa språk äro varandra däri, att de flesta ord ha sin starkaste accent på första stavelsen, något varmed dessa skrivningar uppenbarligen sammanhånga, få vi taga dessa uttalanden om förhållandena i de andra nordiska språken till stöd för våra iakttagelser om förhållandena i vårt eget språk. Jespersen Dania I s. 275 säger om förhållandena i danskan, att 'man .. tit ser skrevet „et årstid, en ugestid“ og desl.' Det är, säger han, 'slet ikke .. nogen sammensætning, som de aldeles parallelt dannede udtryk „en tre ugers tid, et halvt års tid, to mils vej, ti kroners penge“ osv. viser. ... Hvad der leder på vildspor [till att skriva ihop], er sikkert det, at i sådanne omtrentlige angivelser taber substantivet sit eftertryk (og vokallængde og stød)' [dvs. liksom efterleden i sammansättningar]. Om förhållandena i norskan säger Alnæs No. sætningsmelodi s. 95 o. 101: 'naturlige tonelagsgrupper

danner *mai maaned* o. s. v. (derfor skriver barn og andre naive gjerne slike ordforbindelser i ett)'. 'Uøvede skrivende vil let la sig narre til at skrive „*herpaa stedet*“ o. s. v., fordi *her paa* i dette uttryk stadig danner tydelig tonelagsgruppe'.

Att ett sammanhang förefinnes mellan sammanskrivning och betoning med starkaste trycket på första leden framgår kanske tydligast i sådana fall, där ett uttryck har olika betoning i rikssvenska och i finländsk svenska och där lederna anträffas sammanskrivna huvudsakligen endast på det område, där starkaste trycket vilar på första leden, men icke på det område, där starkaste trycket vilar på en senare led. Ett sådant uttryck är *tu man hand* (*en man hand, tre man hand*). Som bekant uttalas detta uttryck i finländsk svenska så att starkaste trycket vilar på *tu*, men i svergesvenska så att starkaste trycket vilar på *hand*. Detta uttryck är det icke så sällsynt att se sammanskrivet i finlandssvenska arbeten, medan jag icke antecknat något fall, där det vore sammanskrivet i rikssvenska arbeten. Jag skall här anföra några ställen, där jag antecknat detta uttryck sammanskrivet på finländskt håll.

Professorskan Karin Hirn i sin översättning av Hardy En grupp förnäma damer sammanskriver sålunda *tumanhand* i uttrycket *på tumanhand* åtminstone s. 27 och 31, översättaren av Bennet Mr. Richard Redgrave sammanskriver likaledes *tumanhand* åtminstone s. 221. Hornborg Tristan da Cunha s. 38 sammanskriver *enmanhand* i uttrycket *på enmanhand*: 'hur han på enmanhand slogs med en hel fartygsbesättning'.

I överensstämmelse med att det sammanskrivna i allmänhet är ett ord och fordrar ett uttal med starkaste trycket på första stavelsen har man utan vidare antagit, att Frödings uttryck av adverb

och adjektiv, som han sammanskriver, äro sammansättningar med starkaste trycket på första leden. Feuk, som utförligt behandlat dessa uttryck hos Fröding, finner detta uttal så naturligt, att han icke ens direkt omnämner det, utan detta uttal framgår blott av det han säger om dessa uttryck sammanskrivna i denna användning i vers, jämförda med samma uttryck, om de vore särskrivna i samma användning i vers: 'När Fröding exempelvis skriver

— — — — — nereiderna gunga
de stoltsköna lemmar i skummet

långt genom dödsrikets skumtgråa dal

din väg var så enslig
och blygtförnäm och skygg var din gång

så skulle han ej varit den rytmkonstnär han är, om han i stället haft *stolt sköna, skumt gråa, blygt förnäm* [Feuk särskriver här lederna]. — — — givetvis', säger han, 'äro de förra [dvs. Frödings sammanskrivna uttryck] bättre, visa ett finare rytmiskt öra'. (Feuk i *Språk och stil* XIII s. 130 f.)

Att sammanskrivningen föranleder detta uttal, har i Frödings vers en icke så liten konstnärlig betydelse. Att orden äro sammanskrivna, har till följd, att läsaren utan att fästa sig vid den lilla avvikelser från prosauttalet strax finner det uttal, som rytmen fordrar. Genom detta yttre medel jämnas vägen för läsaren, och det bidrar därigenom till en ostörd skönhetsuppfattning av Frödings vers.

Som ett resultat av denna undersökning tror jag vi få fastslå, att vi vid läsning av Frödings vers icke i hans uttryck av adverb och adjektiv

med starkaste trycket på adverbet behöva försöka fundera in en innerligare enhetsbetydelse än den som i allmänhet förefinnes i en förening av adverb och adjektiv

och att vi vid uppläsning av Frödings vers icke av den omständigheten, att Fröding sammanskrivit lederna, behöva låta hindra oss i att göra den lilla paus i talställning efter adverbet, varigenom en alldeles förträfflig versrytm uppkommer.

Denna undersökning bidrar också till att belysa den rent mekaniska tendensen i nutida svensk skrift att sammanskriva en starkt betonad stavelse med följande svagare betonade stavelser. Denna tendens beror naturligtvis på att de flesta ord i språket ha sin starkaste betoning på första stavelsen. Från sidan av denna tendens, något som även här flyktigt berörts, är att man gärna särskrifer de stavelser, som föregå den starkast betonade stavelsen. Denna tendens till särskrivning av stavelserna före den starkast betonade stavelsen torde förefinnas redan i de äldsta fornsvenska skrifterna, såsom jag tror mig ha påvisat i min avhandling 'Om sammanskrivning och särskrivning av sammansättning'.

Av förbiseende ha två belägg ur Stänk och flikar bortfallit.

I det ena är adverbet starkare betonat än adjektivet och sammanskrivet därmed:

låg hon naket och utslaget skön
och med *vittskilda* knän och med skälvande sköte
var den älskades åtrå i möte

En morgondröm IV.

I det andra belägget äro adverbet och adjektivet ungefär lika starkt betonade:

och sen så äter jag opp'na,
fint lagad på guldfat

Ett gammalt bergtroll.

Fint utgör här en tung enstavig takt.

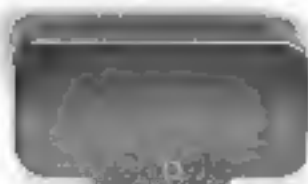
I det förra fallet framhäves något för föreställningen betydelsefullt. I det senare fallet, i en skildring av ett klumpigt troll, lämpar det sig däremot väl att ordet *fint* icke är starkt framhävt.

Det kan vara av intresse att framhålla, att Fröding bevisligen kan sammanskriva ett starkt betonat ord med ett följande svagare betonat i strid med vad vi anse för sammansättning. Jag kan sålunda anföra åtminstone tre ställen, där han i uttrycket *för ro skull* särskriver *för* men sammanskriver *ro* och *skull*: *för roskull*, dikten Koros (Nya dikter), En morgondröm II (Stänk och flikar) och Brev (Posthuma skrifter) s. 102.

PD 1503

S 9

v. 11

3 0000 097 416 691